

TUHFETÜ'L-İHVÂN

(DOSTLARA ARMAĞAN)

HAZRET-İ ALİ'NİN YÜZ SÖZÜ

Çeviren ve açıklayan
Vardarlı Abdülhâdî Efendi

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Âdem Ceyhan - Muhammet H. Cankurt

Ankara 2021

TUHFETÜ'L-İHVÂN (DOSTLARA ARMAĞAN)

HAZRET-İ ALİ'NİN YÜZ SÖZÜ

Çeviren ve açıklayan : Vardarlı Abdülhâdf Efendi

Hazırlayanlar : Prof. Dr. Âdem Ceyhan - Muhammet H. Cankurt

ISBN : 978-975-17-4963-5

Basım Tarihi : Aralık 2021

© Copyright 2021,

BERİKAN OFSET MATBAA SERTİFİKA NO: 47109

Genel Yayın Yönetmeni : Ahmet Deniz AĞCA

Sayfa Düzeni-Kapak Tasarım : Nurhan AY

Baskı & Cilt : Berikan Ofset Matbaa

Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70

Gersan-Y.Mahalle/ANKARA

Matbaa Sertifika No: 47109

**T.C. AKSARAY VALİLİĞİ İL KÜLTÜR VE TURİZM
MÜDÜRLÜĞÜ KÜLTÜR YAYINLARI-26**

**T.C. AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ**

YAYIN KOMİSYONU

Mustafa DOĞAN: İl Kültür ve Turizm Müdürü

Mümin BERK: Müdür Yardımcısı

Çağatay VAN: İl Halk Kütüphanesi Müdürü

Ebru SERT: Folklor Araştırmacısı

Ömer OK: Ar-Ge Sorumlusu

**AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ**

Taşpazar Mah. Kadioğlu Sok. No.1

68100 AKSARAY

Tel: 0 382 213 24 74

Fax: 0 382 212 35 63

e-mail: iktm68@ktb.gov.tr

www.aksarayktb.gov.tr

Bu yayın Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır. Kitabın telif hakları yazarlara ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne aittir. Bu çalışmada, Abdülhâdî el-Vardârî'nin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmaları arasında (Üniversite A, 195/ II, vr. 62a-78a) bulunan Tuhfetü'l-ihvân isimli eseri esas alınmıştır.

Âdem Ceyhan

1964 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Harun köyünde doğdu. İlk tahsilini ailesiyle gittiği Berlin'de tamamladı. 1977'de yurda dönüp orta öğrenimine İstanbul'da devam ederek 1984'te Sivas Gazi Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi; 1988'de lisans öğrenimini tamamladı. 1988'de adı geçen üniversiteye bağlı sosyal bilimler enstitüsünde yüksek lisansa başlayan Ceyhan, 1990'da Edirneli mutasavvıf şair Enis Receb Dede'nin hayatı ve divanı hakkındaki teziyle bu çalışmasını bitirdi. Doktorasına Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde başlayan Ceyhan, 1994'te *Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si* isimli teziyle bilim dalında doktor unvanını aldı. 1995 yılında Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak ilim dalıyla alâkalı çeşitli dersler verdi. 2000 yılında makale, bildiri gibi yayınları ve Türk edebiyatında Hazret-i Ali vecizeleri hakkındaki kitabıyla doçent unvanını aldı; 2007'de profesörlüğe yükseltildi. Lisans ve lisansüstü dersleriyle birlikte kitap, makale, bildiri gibi yayın çalışmalarını sürdüren Ceyhan, adı geçen bölümde 2008-2018 yılları arasında bölüm başkanlığı yaptı. 2019'da Manisa Celal Bayar Üniversitesinden ayrılan, hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde vazifesine devam eden Ceyhan'ın bu zamana kadar yayınlanmış 54 makalesi, 22 bildirisi, 12 kitap ve 14 kitap bölümü, ayrıca 1992- 2018 yılları arasında hakemsiz dergilerde çıkmış 11 yazısı vardır.

Muhammet H. Cankurt

1979 yılında Aksaray'da doğdu. İlk ve ortaöğretimini Aksaray'da tamamladıktan sonra 1998 senesinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lisans eğitimine başladı. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 2011'de başladığı yüksek lisans eğitimini Mart 2014'te tamamlayarak bilim uzmanı oldu. Ağustos 2014'te Türkiye'nin Tunus Büyükelçiliği bünyesinde Araplara Türkçe öğretmekle görevlendirildi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde doktora eğitimini sürdüren Cankurt'un Eski Türk edebiyatı, Türkçe eğitimi, Türkoloji ve Türk kültürü sahasında yazılmış, ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleleri ile dört basılmış kitabı vardır:

Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-11, Birinci Baskı, Ankara 2015.

Mehmet Akif Ersoy "Kocakarı ile Ömer" (İnceleme-Piyes), (Ahmet Kuşsan'la beraber), Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya 2019.

Peygamber Aşkın Zirvesi Miftâhu's-Sa'âde (Mutluluk Anahtarı)-Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi-Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-25, 1. Baskı, Ankara 2021.

Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn (Azîz Mahmûd Hüdâyî Menâkıbnâmesi) Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-24, 1. Baskı, Ankara 2021.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	ix
SUNUŞ	xi
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1
Hiz. Ali'ye Ait <i>Yüz Söz</i> 'ün Bazı Tercümelere.....	1
Ş Şirvanlı Hatiboğlu Habıbullâh'ın <i>Yüz Kelime</i> Tercümesi	5
Diğer Eserlerde Rastlanan Hiz. Ali Sözlere	7
I. BÖLÜM	13
1.1. Vardarlı Abdülhâdî Efendi ve Tuhfetü'l-ihvân İsimli Eseri.....	13
1.2. Yazılış Yılı.....	16
1.3. Abdülhâdî Efendi'nin Başka Bir Eseri: <i>Silsile-i Evliyâ</i>	17
1.4. Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Şerhi	21
1.5. Eserdeki Bazı Türkçe Kelime ve Deyimler	27
1.6. Bazı Arapça Kelimelerin Türkçe Karşılıkları.....	29
SONUÇ	32

II. BÖLÜM	35
1.1. Eserin Nüshası	35
1.2. <i>TUHFETÜ'L-İHVÂN</i> (Dostlara Armağan)	35
1.4. Metin Neşrinde Tutulan Yol	66
1.5. <i>TUHFETÜ'L-İHVÂN</i> (Asıl metin)	66
1.6. Abdülhâdî el-Vardârî, <i>Silsile-i Evliyâ</i> (Asıl Metin) (129b)	91
KAYNAKLAR	97

TAKDİM

Hz. Ali, İslam tarihinde kendisinden en çok söz ettiren şahsiyetlerden biridir. İlk Müslümanlardandır. Hz. Peygamber'in yanında büyüyerek onun yoldaşı ve damadı olmuş; vefatından sonra dört raşit halifesinden biri olarak da hürmetle anılmış, hâlâ da anılmaktadır.

Hz. Peygamber, "Ben ilmin şehriyim; Ali onun kapısıdır." diyor. Bu hadis, Hz. Ali'nin yukarıda zikrettiğimiz idarecilik vasfı yanında âlimlik yönünü de ortaya koymaktadır. Onun ilim tarafına ek olarak bir de hatiplik, ediplik ve bilgelik tarafı vardır. Arapça divan sahibi bir şairdir; bazı kasideler de kaleme almıştır. Hutbe, hitabe, mektup ve özdeyişlerini derleyici eserler de bulunmaktadır. Hz. Ali'ye ait güzel sözler, öğütler, şiirler ve mektuplar; Türk âlimleri, şairleri ve yazarları tarafından da asırlar boyunca çevrilmiş ve bu metinler halkın rahatlıkla anlayabilmesi için zaman zaman açıklamaya da tabi tutulmuştur. Onun "Sad Kelime" adıyla tanınmış yüz veczesi, 16. yüzyılda "Tuhfetü'l-ihvân" ismiyle Osmanlı âlimlerinden Abdülhâdî bin Bekr tarafından hikmetli ve öğüt verici sözler olarak Türkçeye çevrilip kısaca açıklanmıştır.

Elimizdeki eseri yayına hazırlayarak günümüz okurlarıyla buluşturan yazarlarımız Prof. Dr. Âdem Ceyhan ve Muhammet H. Cankurt, Vardarlı müderris Abdülhâdî Efendi'nin kitapçığını Osmanlı harfli elyazmasından Latin harflerine çevirmekle yetinmemiş; çağımızın Türkçesine aktarmış; ayrıca mütercimim hayatına dair bilgiler de vermeye çalışmışlardır. Valiliğimizce yayımlanan bu eserle Hz. Ali'nin bilgece sözlerinden okurların, özellikle gençlerin ve çocukların faydalanmasını; 14. asrın ikinci

yarısı ve 15. yüzyıl başlarında yaşamış, Aksaray'ın manevi mimarlarından Somuncu Baba'nın da mensubu olduğu tasavvuf anlayışı içerisinde yer alan bir Müslüman Türk bilgininin tanınmasını amaçladık. Milletimizi yüzyıllar boyunca üç kıtada hâkim kılan medeniyetin arka planını günümüz okuyucusuna küçük çapta da olsa göstermeyi istedik.

Eseri, kültürümüze ve edebiyatımıza kazandıran Prof. Dr. Âdem Ceyhan ve Muhammet H. Cankurt hocalarımıza, ayrıca yayınlamak suretiyle faydalı bir ilmî çalışmaya katkı sağlayan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze teşekkür ederim.

Hamza AYDOĞDU

Aksaray Valisi

SUNUŞ

İslam tarihi kitapları Hz. Ali'yi birçok yönleriyle anarlar. O, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tebliğ ettiği İlahi dini ilk kabul edenlerden, damadı ve soyunun devamını sağlayan kişidir. Gazaların en şiddetli zamanlarında Hz. Peygamber'in yardımcısı olmuş İslam kahramanlarındandır. O, aynı zamanda ilmin, bilgeliğin kapısıdır. İslami ilimlere vâkıf oluşuyla birlikte Arap dilini en güzel ve düzgün şekilde konuşan bir hatiptir. Hz. Ali, yıllar önce Türkçeye de tercüme edilmiş şiirlerini ihtiva eden bir de divana sahiptir.

Onun dikkate değer niteliklerinden biri de bilgece fikir, tecrübe ve öğütleri taşıyıcı güzel sözlerin sahibi oluşudur. Bu eseri yayınlama gayemiz, Hz. Ali'nin hikmet dolu sözlerinden ve yol gösterici nasihatlerinden genç nesillerin ve ilgili okurların faydalanmasına imkân sağlamaktır. Eserin adı "Tuhfetü'l-ihvân", günümüz Türkçesindeki karşılığıyla "Dostlara/ Kardeşlere Armağan"... Bu isim bizde şu fikri uyandırıyor: Kardeşlere, dostlara verilecek en değerli hediye, hayatta doğru yolu gösteren dersler, hikmet ve mana dolu öğütlerdir. Mütercimim adı Abdülhâdî bin Bekr'dir. 16. yüzyılda yaşamış tasavvuf ehli âlimlerden olan bu zat, bugünkü Makedonya sınırları içerisindeki Vardar'dandır. Çalışmanın bir kısmı, Manastır şehrindeki bir öğretim kuruluşunda ders veren bu hocanın hayatı ve eserleri hakkındadır. Kitabın bir bölümü, Osmanlı harfleriyle kaleme alınmış eserin çeviri yazısına ayrılmıştır. Buna ek olarak Abdülhâdî Efendi'nin küçük bir eseri sayılabilecek Silsilenâme'nin de çeviri yazısı verilmiştir. Halvetî tarikatına ait bu silsilede anılan irfan sahibi kişiler, Aksaray'ın manevi

mimarlarından Somuncu Baba'nın beslendiği kaynağa yakın olmaları bakımından da dikkatimizi çekmektedir. Kitabımızda her iki yazma eserin (Tuhfetü'l-ihvân-Silsilenâme) sadeleştirilmiş, yani günümüz Türkçesine aktarılmış kısmı da bulunmaktadır. Hazırlanması için hayli emek harcandığı anlaşılan bu değerli eser, belki de yeni araştırmalara ve başka bilgilere kapı aralayacaktır. Umarım, okuyucular bu çalışmadan azami derecede istifade ederler...

Eserin ortaya çıkmasına olur veren Sayın Valimiz Hamza Aydoğdu'ya; kütüphanelerin tozlu raflarındaki Osmanlı harfli iki elyazmasını Latin asıllı harflere çeviren, aynı zamanda çağımız okurunun kolayca anlayabilmesi için yaşayan Türkçeye de aktaran Prof. Dr. Âdem Ceyhan ve Muhammet H. Cankurt hocalarımıza müteşekkirim. Yayına hazırlık safhaları sırasında emeği geçenlere de teşekkür ederim.

Mustafa DOĞAN

İl Kültür ve Turizm Müdürü

ÖNSÖZ

Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin, Hz. Ali'ye ait yüz sözün Türkçeye tercümesi ve kısaca açıklanmasından meydana gelen *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eseri, benim varlığını *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri* adlı kitabımı 2006 yılında yayınladıktan sonra öğrendiğim bir metindir. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*'nun 2006'da basılan birinci cildindeki kayıttan anlaşıldığına göre, Vardarlı Abdülhâdî Efendi, Hz. Ali'nin yüz sözünü şerh (izah) etmiş ve böylece ortaya çıkan eserine "*Tuhfetü'l-ihvân*" ismini vermiştir. Tanıtılan nüshanın (Hicrî) 1206/ (Milâdî) 1791 yılında istinsah edildiği de eser hakkında bu katalogtan edindiğimiz bilgiler arasındaydı. Suretini temin edip okuduktan sonra, anılan eserin tercüme ve şerh yılının, telif sebebi kısmında kayıtlı olduğu üzere Hicrî 668 (Milâdî 1269-1270) değil, H. 968 (M. 1560-61) olması lâzım geldiğini, bazı ipuçlarına dayanarak anladım. Mütercim Vardarlı Abdülhâdî Efendi, Manastır kasabesindeki Kadı Yahyâ Medresesinde ders verme hizmetinde bulunurken, Hz. Ali'nin meşhur Arap âlimi Câhız (ö. 255/869) tarafından seçilen *Sad Kelime*(Yüz Cümle)'sini Arapça bilmeyen kimselere hediye ve hatıra olsun diye Türk diliyle şerh etmişti. Onun bu kitapçığının hususiyeti, tercüme müteakiben açıklama kısmında vecizelerin gerektirdiği iyi fiilleri de belirtmesi, başka bir ifadeyle çevrilen güzel sözlerden çıkarılması icabeden dinî, ahlâkî dersleri birkaç cümle hâlinde okuyucuya anlatmış olmasıydı. İncelediğimiz *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) tercüme ve şerhleri içinde Kastamonulu Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1589-90) ve İmamzâde Mustafa Vehbî'nin (ö.

1294/1877) eserleri, *Tuhfetü'l-ihvân*'la bu yönden benzerlik göstermekteydi.

Sad-Kelime-i Hazret-i Alî türüne ait diğer tercüme veya şerhlerle birlikte *Tuhfetü'l-ihvân*'ın da yayınlanmasının çeşitli yönlerden faydalı olacağını düşündüm. İyi tesir ve yararını yaygınlaştırmak için anılan kitapçığı bir makale veya bildiri hâlinde neşretmeye karar verdim. İlmî araştırma ve çalışmayı seven yüksek lisans öğrencilerimizden Muhammet H. Cankurt'a söz konusu metni birlikte hazırlayıp yayınlamayı teklif ettim. Cankurt, şimdiki bilgilerimize göre tek yazma nüshası bulunan *Tuhfetü'l-ihvân*'ı Latin harflerine çevirdi. Ben onun Latin harflerine aktardığı bu metni, Arap harfli aslıyla baştan sona kadar karşılaştırarak okuyup düzeltmeye, böylece olabilecek yanlışları en aza indirmeye çalıştım.

Eski, yeni biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda Vardarlı müderris Abdülhâdî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında az-çok bilgi bulmak bir tarafa, adına dahi rastlayamadım. Mütercimim elimizdeki kitapçığında başka eseri veya eserlerinin olup olmadığını öğrenmek için kütüphane kataloglarını gözden geçirdim. Neticede onun silsile-name türünden bir tasavvufî yazısını bularak Cankurt'a aktartıp kontrol ettim. Bu iki eserle konuya ait başka yayınlardan edindiğim sınırlı bilgilere dayanarak Abdülhâdî Efendi'nin hayatını yazdım; eserlerini tanıtıp inceledim; anılan bahislerin ardından söz konusu kitap ve yazısının metnine yer verdim. Akademik dergilerin yayınlanacak makalelere sayfa veya kelime sınırı koyması yüzünden, müşterek çalışmamızı bir sempozyumda bildiri olarak sunmanın daha uygun olacağını düşündüm. Bu sebeple Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin *Tuhfetü'l-ihvân* adlı eserini, 10 Mayıs 2012 Perşembe günü Celal Bayar Üniversitesi Süleyman Demirel Kül-

tür Merkezinde yapılan III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu'nda "Vardarlı Bir Hoca'dan Dostlara Armağan: Hz. Ali'nin Yüz Sözünün Şerhi: Tuhfetü'l-ihvân" başlıklı tebliğle tanıttım. Kitapçığın özü hakkında dinleyicilere bir fikir vermek üzere, baştan birkaç vecizenin Osmanlı Türkçesine çevirisini de projeksiyon cihazıyla aksettirmek suretiyle örnek olarak göstermişim.

Dinleyiciler arasında bulunan ve bildirimi sunmamdan sonra konuya dair fikirlerini dile getiren Prof. Dr. Orhan Terzioğlu, Hz. Ali'ye nisbet edilen bu sözleri İslâm esaslarına uygunluk bakımından tartışmaya açmak istedi; o arada, tanıtılan metnin sokaktaki insanlar tarafından anlaşılamayacağını da ileri sürdü. Sözlerinden tıp doktoru olduğunu öğrendiğimiz Terzioğlu'nun tenkitlerine karşılık, bu eseri günümüz Türkçesine çevirmemin de mümkün olduğunu, ancak o takdirde metnin bildiri hacmini aşacağını ifade ettim. Ayrıca, yıllardır üzerinde ilmî araştırma ve yayınlar yaptığım "*Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*" adlı derlemede yer alan vecizeleri İslâm esaslarına aykırı görmediğimden, bu konuda kendileriyle münakaşaya girmek istemedim ve müsait bir zamanda uzun uzun konuşabileceğimizi belirttim.

Sad-Kelime-i Hazret-i Ali isimli Arapça vecizeler kitapçığında bulunan sözlerin İslâm esaslarına uygun görünmediği yönündeki düşünceye kesinlikle katılmasam da tanıttığım tarihî-edebî eserin "sokaktaki insan" tarafından anlaşılacağı manasındaki tenkidi, bir dereceye kadar haklı bulmuştum. "Bir dereceye kadar" diyorum... Çünkü Klâsik Türk Edebiyatına ait, belirli seviyede anlayış, bilgi ve alâka sahibi olmayı gerektiren bir ilmî tebliğ, "sokaktaki insan" diye tarif edilen herhangi bir kimse tarafından bütünüyle anlaşılması beklenemez. Tıpkı tıp,

hukuk, iktisat, makine mühendisliği misali başka (b)ilim dallarına dair bildirilerin de herkes tarafından bütünüyle anlaşılmasının beklenemeyeceği gibi... Ancak tebliğimizin sadece ilim dalımızın mensubu olan sınırlı sayıdaki mütehassıslara değil, daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmasını istediğim için, bildiriler kitabında yayımlanışından sonra, ihtiva ettiği eser metnini günümüz Türkçesine çevirmeye karar verdim. Bu yazı, “Vardarlı Abdülhâdî’nin Hz. Ali’ye Ait Yüz Söz Üzerine Şerhi Tuhfetü’l-ihvân’ın Günümüz Türkçesine Çevirisi” adıyla *Yeni Türkiye* dergisinin Mart-Haziran 2015 tarihli 67. Sayısında yer aldı. İşte elinizdeki kitapçık, naklettiğim bir tenkit, daha doğrusu kısmen hak verdiğim bir talep ve teklif sonucunda ortaya çıktı. Eserin günümüz Türkçesine çevirisiyle birlikte Latin harflerine aktardığımız aslını da bu kitaba almamızın sebebi, hem isteyenlerin iki metni karşılaştırmalarına imkân vermek, hem de orijinalinin Eski Türk Edebiyatında Nesir, İslâmî Türk Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat gibi üniversitelerimizin çeşitli fakültelerinde okutulan derslerde malzeme olmasını temin etmektir.

Mütercimim eserine koyduğu “*Tuhfetü’l-ihvân*” ismi, kardeşler, samimi dostlar hediyesi veya aynı dinî-irfanî yola bağlı olanların armağanı manasını taşır. Bundan dolayı anılan isme çağımızın Türkçesinde “Dostlara Armağan” karşılığını verdik. İki metnin birleştirilmesinden meydana gelen bu çalışma mahsulünde, 1560-61 yıllarından önceki ve sonraki *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* tercümeleri, Hz. Ali’ye ait vecizeler, bilhassa *Yüz Söz*’ün çeşitli tarihî, edebî eserlerde anılışı hakkında örneklerle bilgi verilmiş; imlâ, dil içi çeviri gibi konularda bazı değişiklik ve düzeltmeler de yapılmıştır. Çıkan ve giderilemeyen teknik bir engel yüzünden Giriş, I. Bölüm ve asıl metinde çeviri yazı işaretleri kullanılamamış; anılan kısımlardaki iktibas ve parçalarda sadece uzun sesliler, gerekli bulunan yerlerde ayın ve

hemze işaretlerinin gösterilmesi gibi kısmi bir transkripsiyonla yetinme mecburiyetinde kalınmıştır. Kitapta, adı geçen bildiri ve makaleye ek olarak *Tuhfetü'l-ihvân*'daki sözlerin Arapça asılları, Türkçe karşılıkları hususunda birtakım açıklama ve tashihlerin eklendiğini, belli başlı Türkçe kelime ve deyimlerin de sıralandığını belirtmek gerekir.

Hiz. Ali'ye nisbet edilen meşhur yüz sözü şahsen çevirmem, tercümeden sonra bahis konusu vecizelerle alâkalı ayet ve hadisleri, edebî sanatları, güzel beyitleri anarak daha uzunca açıklamam da mümkündü. Fakat maksadım, pek bilinmeyen bir tarihî- edebî şahsiyeti ve onun eser(ler)ini ilim âlemine tanıtmak; böylece Balkan şehir ve ülkelerindeki Müslüman Türk mirasının başka bir örneğini daha göstererek yeni nesillerin kendisinden faydalanmasını sağlamaktır. Bundan dolayı Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin 2012'de bir incelemeyle Latin asıllı harflere aktararak ortaklaşa neşrettiğimiz, üç sene sonra ise bir dergide günümüz Türkçesine çevirerek yayınladığım *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* tercümesini değerli okuyuculara kitap hâlinde sunmanın memnuniyetini duyuyoruz.

“Hicretlerin bakıyyesi hicranlı duygular” diyen Yahyâ Kemâl gibi, Balkanlardan Anadolu'ya göçmek mecburiyetinde kalan evlâd-ı Fâtihânın, o eski memleketlerini nasıl bir iç sızısıyla hatırlayıp andıklarını bilenler bilir... Meselâ, Üsküplü Yahyâ Kemâl'in (Beyatlı, 1884-1958) *Eski Şiirin Rüzgârıyla* yazdığı şiirler arasında yer alan “Hasan Rıza'ya Sesleniş”i, geçmiş zaman ve sıla hasretini ne güzel dile getirir:

“Ey Rûmeli'nin Hasan Rızâ 'sı
Yâdında mı Üsküb'ün fezâsı
Yâhut Kalkandelen kazâsı
Vardar ve uzakta karlı dağlar

Üsküb bir müslüman şehirdi
Binbir türbeyle müştehirdi
Vardar'sa önünde bir nehirdi
Her an tekbîrlerle çağlar”

İşte Manastır kasabasındaki Kadı Yahya Medresesi müderrisi Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin elinizdeki kitapçığı, Balkanlarda asırlarca hükümlen olan Müslüman Türk'ün miras bıraktığı nice eserden biridir. Bilindiği gibi, Balkan ülkelerinde İslâm'ın öğretilmesi, yayılması, yaşatılması konusunda medreselerde dersler veren, kaza merkezlerinde kadıliklarda bulunan, ayrıca eserler telif eden ilim sahipleri yanında, tasavvuf mensupları da mühim vazifeler ifa etmiştir. İslâm tarih ve irfanının Hz. Peygamber'den sonra en mühim şahsiyetleri arasında bulunan Hz. Ali'nin, Balkanlarda -yer yer değişime uğramış olsa da- hâlen faaliyet gösteren tasavvufi kültür ocaklarında da itibarlı bir yeri vardır. İşte elinizdeki çalışmanın gayesi, hem devrin öğretim kuruluşlarında okutulan tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi “ ‘âlî” (yüksek, İslâmî) ve onlara vasıta sayılan ilimleri edinmiş, hem de mutasavvıf olması dolayısıyla irfani yönü bulunan Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin Hz. Ali'ye ait bazı vecizelerin izahı konusundaki kitapçığının dilini yenileyerek günümüz insanı tarafından anlaşılmasını temin etmektir. Ümid ediyoruz ki, samimiyetle, anlama ve faydalanma niyetiyle bu esere zihin ve gönüllerini açanlar, ondan nasipsiz kalmayacak, feyz alacaklardır...

Çalışmamızı ricamız üzerine okuyup onunla alâkalı intiba ve görüşlerini bildiren Prof. Dr. Hakan Taş, Doç. Dr. Fatih Koyuncu ve Arş. Gör. Dr. Mehmet Yunus Yazıcı'ya müteşekkirimiz. Elinizdeki eser, Muhammet H. Cankurt'un teklifini müteakiben

Aksaray Valimiz Sayın Hamza Aydoğdu'nun onayı ve İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Mustafa Doğan Bey'in alâkasıyla kitap hâlinde yayın sahasına çıkma imkânına erişti. Asırlar boyunca devam edegelen millî, insani ve ahlaki kültür değerlerimizi çağımızın fertlerine, bilhassa yetişmekte olan gençlerimize aktarmak bakımından bu eseri bastırmayı gerekli gören Aksaray Valimiz Sayın Hamza Aydoğdu ve İl Kültür Turizm Müdürümüz Sayın Mustafa Doğan'a teşekkür eder; çalışmamızın faydalı olmasını dilerim.

Âdem CEYHAN

Sivas 2021

GİRİŞ

Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz'ün Bazı Tercümeleri

Abdülhâdî bin Bekr'le onun Hz. Ali'ye ait yüz Arapça sözün Türkçe tercümesi ve kısaca açıklanmasından meydana gelen eserinden önce, Reşîdüddin Vatvat'ın (ö. 573?/ 1177?) bu konudaki çalışmalarından bahsetmenin uygun olacağı düşünce-
sindeyiz. Çünkü müderris Abdülhâdî Efendi'nin eseri, mukayese-
seli okumalarımız sonucunda sahip olduğumuz kanaate göre,
Reşîdüddin Vatvat'ın bu mevzudaki kitapçığından istifade edi-
lerek yazılmış bir metindir. Harizmşahlar devletinin tanınmış
şair ve yazarlarından Reşîdüddîn Vatvat'ın meşhur eserlerin-
den biri de **Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn**
Alî bin Ebî Tâlib(Müminlerin Reisi Ali bin Ebî Tâlib'in Sözle-
rinden Her İsteyenin Taleb Ettiği)dir. İslâm tarihinde "Hulefâ-yı
Râşidîn" adıyla vasıflandırılan dört halifeden Hz. Ebû Bekir,
Ömer ve Osman'ın yüzer sözünü Farsçaya tercüme ve yine bu
dille kısaca şerh eden Reşîdüddîn Vatvat, anılan eserinde Hz.
Ali'nin ünlü Arap âlimi Câhız (ö. 255/869) tarafından seçilmiş
yüz vecizesini de¹ aynı tarzda çevirerek izah eder.² Mütercim,
Hz. Ali'nin Arapça hikmetli sözlerini Farsça'ya çevirdikten son-

¹ Câhız'ın bu derlemesi hk. bilgi için bk. Ali Ertuğrul, "Sefine-i Tebriz İsimli Mecmuada Hz. Ali'ye Nispet Edilen Dualar ve Sad Kelime", *Hazreti Ali - Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2009, s. 227-258.

² Reşîdüddîn Vatvat'ın bu dört eseri hk. bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rifat Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1360-62/ 1941-43, c. 1, s. 177, 368, c. 2, s. 1721, 1260; Ahmed Ateş, "Raşîd Al-Dîn Vatvat'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, sayı 14, s. 12, 13, 17-19, 21, 22, 24.

ra o vecizelerin manasını bir de Arapça olarak anlatmış; ardından yine Fars diliyle şerh etmiş; nihayet bahis konusu özdeyişe uygun iki beyit yazmıştır.³ Sırası gelince nakledeceğimiz parçalar, Vatvat'ın bu tercüme ve şerhinin şekli ve muhtevası hakkında okuyucuya bir fikir verebilecektir.

Reşîdüddîn'in andığımız kitapçığı, takip ve tesbit edebildiğimiz kadarıyla on dördüncü asırdan yirminci asra kadar Türkçeye kısmen veya tamamen defalarca çevrilmiştir. Bu tercüme ve şerhler konusunda birkaç örnek vermek gerekirse, şu eserler nümune olarak gösterilebilir:

Ş *“Tercüme-i Sad-Kelime-i İmâm Ali”* adlı manzum eser, Vatvat'ın anılan kitapçığındaki Farsça şiirlerin kıt'alar hâlinde, fakat başka bir aruz kalıbıyla Türkçeye tercümesinden ibarettir. Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde on beş dolayında nüshasını tesbit ettiğimiz bu çevirinin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı kesin olarak belli değil⁴; fakat tahminen 15 veya 16. asır yadığarı olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Bu eserde Arapça vecizelerin dilimize nasıl tercüme edildiğini göster-

³ Bu konuda bilgi için bk. Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968, s. 47-49.

⁴ Bu tercüme, Mustafa Özağaç'ın yüksek lisans tezinde, şairin başka eserlerinin bulunduğu bir mecmuada yer aldığından Seher Abdal'a nisbet edilmiştir. (Mustafa Özağaç, *Seher Abdal'ın Saâdet-nâme İsimli Mesnevîsi*, Metin- Muhteva-Tahlil, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, s. 17-19). *“Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu”* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 9536, vr. 52a-63b) başlıklı bu metnin hiçbir yerinde mütercim olarak “Seher” ismi geçmediği gibi, tercüme tarihi konusunda da herhangi bir kayda rastlanamamıştır. Eserin görebildiğimiz diğer nüshalarında da sahibinin “Seher” olduğunu isbat eden bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu tercümenin Seher Derviş tarafından yapıldığını teyid edecek vesika veya vesikalar bulununcaya kadar bu hükmü ihtiyatla karşılamak gerektiği düşüncesindeyiz.

⁵ Bu eser hk. fazla bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara 2006, s. 102-105.

mek için bir örnek vermek isteriz. Mütercim, “İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar.” manasındaki

التاس نيامٌ فإذا ماتوا انتبهوا sözünü Tükçeye şöyle çevirmiştir:

“Âdem oğlanları gâfil âhiretten cümlesi

Sanasın yatup uyurlar kendözinden bî-haber

Çün ecel irişe gaflet kalmaya ma'lûm ola

Her ne kim dünyâda kesb itmişler idi hayr u şer”⁶

[(Hz.) Âdem çocuklarının hepsi ahiretten gafil... Sanki kendilerinden habersiz olarak yatıp uyuyorlar... Fakat ecel geldiğinde gaflet kalmaz; dünyada iyilik ve kötülük adına her ne elde etmişlerse, bilinmiş olur...]

§ *Kitâbu Sad-Kelime el-Müsemmâ bi-Matlûbu Külli Tâlib* (“*Matlûbu Külli Tâlib*” Adıyla İsimlendirilen Yüz Söz Kitabı), Reşîdüddîn’in bahsi geçen eserinin nesirle ve kısaltılarak tercümesinden ibarettir.⁷ Mütercim adının geçmediği bu tercüme, dil hususiyetlerinden ve bir nüshasının sonunda kayıtlı Hicrî 899 (Miladi 1494) yılından tahmin ettiğimize göre, büyük bir ihtimalle 15. asırda meydana getirilmiştir. Tercüme tarzı hakkında bir fikir vermek için, bu eserden de bir sözün çevirisini nakledelim. “Müslümanlıktan daha yüce bir şeref yoktur.” manasındaki لا شرف أعلى من الإسلام vecizesi, dilimize şöyle çevrilmiştir:

⁶ *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 9536, vr. 52a. (Bu iktibasta ve müteakip alıntılarda -teknik engellerden ötürü çeviri yazı alfabesi kullanılmamıştır).

⁷ Bu tercüme hk. daha fazla bilgi edinmek için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında...*, s. 120-121.

“Her kim Müslimân oldu, Hak Te‘âlâ dergâhında şeref bulup iki cihânda azîz oldu.”⁸ [Her kim Müslüman olduysa, o, Yüce Allah’ın huzurunda şeref bulup iki cihanda aziz olmuştur.]

Ş Elimizde dört halifeye ait yüzer sözün nesirle dilimize tercümesinden meydana gelen başka bir eser daha var: “**Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn**” (Dört Seçkin Dost’un Yüzer Sözü).⁹ Hz. Peygamber’in bazı hadislerinin Türkçeye çevirisinden sonra yer alan bu tercümelerin de kimin tarafından ve hangi tarihte tamamlandığı kesin olarak anlaşılamıyor. Çünkü hadislerin sonundaki Arapça “temmet” (tamamlandı) kaydında geçen Edirne şehrinde “Bedreddîn bin Himmetyârü’l-Mevlevî” isminin mütercim mi müstensih mi, H. 838 (M. 1435) yılının da istinsah mı yoksa tercüme senesi mi olduğu belli değil. Fakat “Bedreddîn Mesnevîhân” adlı bir zatın, H. 850 (M. 1446) yılında yine Edirne’de Saîdüddîn-i Fergânî’nin (ö. 699/1300) “*Menâhicü’l-ibâd ile’l-me‘âd*” isimli Farsça dinî-tasavvufî eserini Türkçeye çevirdiği bilinmektedir.¹⁰ Bundan dolayı Bedreddîn bin Himmetyârü’l-Mevlevî ile anılan Farsça eserin mütercimi “Bedreddîn Mesnevîhân”ın muhtemelen aynı şahsiyet olduğunu, müstensih (?), mütercim adı, istinsah, tercüme yeri ve yıllarına bakarak söylemek mümkündür. İşaret ettiğimiz delil, Bedreddîn bin Himmetyârü’l-Mevlevî adının müstensihe değil mütercime ait, dört halifeye nisbet edilen yüzer sözün de onun tarafından dilimize çevrilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Matlûbu Külli Tâlib’in bu tercümesinden de bir örnek gösterelim. Mütercim, “Takvadan daha iyi bir sığınak yoktur.” لا معقل أحسن من الورع vecizesini dilimize şöyle çevirmiştir:

⁸ *Sad-Kelime-i Ali (Matlûbu Külli Tâlib tercümesi)*, Bursa Yazma ve Eski Eserler Ktp. ML 1786, vr. 104b.

⁹ Konya Mevlâna Müzesi Ktp. nr. 650.

¹⁰ Carl Brockelmann, *Katalog der Orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg*, Hamburg 1908, s. 131, nr. 252.

“Ya'nî yokdur bir sığınacak yigirek vera'dan. Ma'nîsi bu kelimenün oldur ki, her ki dilerse tâ dünyâ havâdisinden ve ukbâ 'ikâbindan emân bula, ana perhîzkârlık gerek, tâ vera' berekâtında hîç âfet iki cihânda ana irişmeye.”

ای که از دفع لشکر آفات عاجزی و ترا سپاهی نیست
در پناه و رع گریز از آنک از و رع نیکتر پناهی نیست¹¹

[Yani veradan (takvadan) daha iyi bir sığınak yoktur. Bu sözün manası şudur: Her kim dünyanın meydana gelen ve ke-der veren hadiselerinden ve ahiret azabından güven bulmayı dilerse, ona takva (İslam dinince yasak edilen şeylerden uzak kalma) gereklidir ki, takvanın hayır ve saadetler(i sayesinde)inde iki cihanda bir belâ, musibet ulaşmasın...]

Görüldüğü gibi mütercim, Vatvat'ın Arapça vecizeyi ter-cüme ve şerh etmek üzere yazdıklarını manaca dilimize nak-letmiş; fakat “Felâketlerin askerini def etmekten âciz kaldıysan ve (onlara karşı koyacak) asker yoksa, takva kalesine kaç! Çünkü takvadan daha iyi bir sığınak yoktur.” manasındaki Farsça kıt'asını Türkçeye çevirmeden metnine almıştır.

Ş Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Yüz Kelime Tercü- mesi

Hz. Ali'nin “*Sad Kelime*” (Yüz Söz) ve *Nesrü'l-leâlî* (İnciler Saçısı) gibi çeşitli sayıda vecizesini içine alan derlemelerin ter-cüme ve şerhleri sadece Türk edebiyatında değil, Arap ve Fars edebiyatı tarihinde de yer alır. Bunlardan bir kısmının aynı ko-nuda eser meydana getiren Türk edebî şahsiyetleri üzerinde de tesirli olduğu görülür. Yukarıda Kâtib Reşîd'e ait *Matlûbu Külli Tâlib...*'in *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* tercümesi veya şerhi konu-

¹¹ Âdem Ceyhan, “Reşîdüddîn Vatvat'ın 'Matlûbu Külli Tâlib...' Adlı Eserinin Bir Tercümesi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Kasım 2020 Cilt 7, Sayı 19, s. 520, 531.

sundaki Türkçe eserlerden bazıısı üzerindeki tesirlerine dair birkaç örnek verdik. Bu mevzuda eser meydana getiren şair ve yazarlarımızın daha başka Farsça yazan edebî şahsiyetlerden faydalandığı da karşılaştırmalar sonucunda anlaşılmaktadır. 15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısında yaşamış Türk şairlerinden Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah, bu konuda verilebilecek örneklerden biridir: Habîbullah Efendi, Hz. Ali'nin “*Sad Kelime*” ismiyle meşhur vecizelerini, H. 918 (M. 1512) yılında “*Yüz Kelime*” adı altında birer beyitle dilimize çevirmiştir. Mütercimın Memlûk sultanı Kansu Gavri'ye (ö. 922/ 1516) takdim etmek üzere tamamladığı tercüme, “*Sultan Hitâbı Hac Kitâbı*” adını koyduğu çalışmasının üçüncü ve son eseridir. Esmâ'-i hüsnâyı ikişer, kırk hadisi birer beyitle tercüme ve şerh eden şair, *Yüz Kelime*'yi de birer beyitle dilimize çevirmiştir. Mukayase sonunda anlaşıldığına göre, Habîbullah Efendi, *Yüz Söz* tercümesinde 15. asrın ikinci yarısında Safevîler devrinde yaşamış şairlerden Âdil bin Ali bin Âdil Hâfız'ın aynı mevzudaki Farsça manzum eserinden faydalanmıştır.

Mütercimın Hz. Ali sözlerini nasıl tercüme ettiğı konusunda fikir vermek için, bir vecizeye ait çevirisini nakledelim. Habîbullah Efendi, “İyilik, dili keser.” (aleyhte konuşmayı engeller) manasındaki الإحسان يقطع اللسان sözünü Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Giç yamandan yahşılık kıl halka iy ehl-i beşer
Bu cihânda yahşılıkdur kim yaman dili keser”

[Ey insan, kötülükten geç, halka iyilik et! Bu dünyada iyilik, kötü dili (aleyhte konuşmayı ve yermeyi) keser.]¹²

¹² Âdem Ceyhan, “Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2015, c. 13, Sayı 3, s. 350.

Ş Vatvat'ın *Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* adlı eseri, *Tuhfetü'l-ihvân*'ın meydana getirildiği H. 968 (M. 1560-61) yılından sonra da Türkçeye birden çok defa tercüme edilmiştir. Meselâ, 16. asır müderris ve yazarlarından Kastamonulu Hâcegîzâde Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1589-90), Vatvat'ın dört halifeye ait sözlerin tercüme ve şerhi konusundaki eserlerini, Damad Ferhad Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa'nın taleplerini yerine getirmek için, H. 970 (M. 1563) ve H. 978 (M. 1570-71) yıllarında Türkçeye çevirmiştir.¹³ Şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddîn Efendi'nin oğlu Abdülazîz Efendi (983-1027/1575-1618), Vatvat'ın anılan eserlerinden birini, Hz. Ali'nin yüz sözü hakkındaki kitapçığını, Sultan I. Ahmed'in isteği üzerine, "*Gül-i Sad-berg*" (Yüz Yapraklı Gül) adıyla dilimize tercüme etmiştir.¹⁴ Edebiyat tarihimizde *Matlûbu Külli Tâlib*'in bu tama yakın tercümeleleri yanında, sadece içine aldığı kıt'aların aynı şekilde Türkçeye nakledilmesinden ibaret, noksan çevirileri de bulunmaktadır: 16. veya 17. asır şairlerinden olduğunu tahmin ettiğimiz Edâyî'nin *Sad Kelime*'si ile hangi asır edebî şahsiyetleri arasında yer aldığını tesbit edemediğimiz İsmâil'in aynı adı taşıyan Türkçe tercümesi, bu kısmi çevirilerden ikisidir.

Diğer Eserlerde Rastlanan Hz. Ali Sözleri

Hz. Ali'nin Câhız tarafından derlendiğini, Kâtib Reşîd eliyle tercüme ve şerh edildiğini anlattığımız *Yüz Söz*'ü, başka edebî eserlerde de zaman zaman anılır. Bunlardan bazı örnekleri

¹³ Bu eser hk. daha fazla bilgi için bk. Âdem Ceyhan- Fatih Koyuncu, "Kastamonulu Müderris Hâcegîzâde Mustafa Efendi'nin Sad- Kelime-i Hz. Ali Tercümesi", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, yıl 6, sayı 13, güz 2020, s. 84-153.

¹⁴ Reşîdüddin Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad-Berg*, çev. Hocazâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul 2008.

Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri isimli kitabımızda vermiştik.¹⁵ Hz. Ali sözlerinin tercüme ve şerhine tahsis edilmeyen diğer edebî eserlerde, o hikmetli cümlelerin nasıl geçtiği konusunda burada birkaç nümune daha göstermek isteriz. Keykâvus'un H. 475 (M. 1082) yılında Farsça yazdığı, "*Kâbusnâme*" adıyla meşhur nasihatnamesinin çeşitli edebî şahsiyetlerce dilimize defalarca çevrildiği malûmdur. Bu men-sur eseri 14. asrın ikinci yarısında Türkçeye çeviren Şeyhoğlu Sadreddîn'in tercümesinde, Hz. Ali'ye ait *Sad Kelime*'den birkaçının -Vatvat'ın Farsça kıt'alarıyla birlikte- anıldığı görülür. Onlardan iki örnek vermekle yetinelim:

"...Eger 'aklun (7) var-ısa hüner öğren ki hünersüz 'akl, ton-suz tene bengzer yâhud sûretsüz (8) gevdeye ki 'Ali -kerrema'llâhu vecheh- dedi: *el-Edebu sûretu'l-'akl*. Ya'nî edeb, sûret-i 'akldur."¹⁶

[Eğer aklın varsa, hüner öğren. Çünkü hünersiz akıl, elbisesiz bedene veya suretsiz gövdeye benzer. Hz. Ali (Allah onun yüzünü ağartsın) "Edep, aklın suretidir." (alâmeti, dışa aksetmesidir) dedi.]

"Halk arasında kimseye öğüt verme; zîrâ ki halk arasında öğüt eyü olmaz ki emîrû'l-mü'minîn 'Ali -kerrema'llâhu vecheh- demişdir: *'en-Nushu beyne'l-mele'i takrî'un*"¹⁷

¹⁵ Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında...*, s. 372, 379-388, 389, 392-394, 398-400, 412-418, 431-434, 442, 444.

¹⁶ *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi*, Metin- Sözlük- Dizin- Notlar- Tıpkıbasım, haz. Enfel Doğan, Mavi yayıncılık, İstanbul 2011, s. 121.

¹⁷ *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi*, s. 123. (Başka örnekler, s. 136-137, 154-155).

[İnsanlar arasında kimseye öğüt verme. Çünkü halk arasında nasihat etmek iyi olmaz. Müminlerin reisi Hz. Ali (Allah onun yüzünü ağartsın) “Kalabalık arasında öğüt vermek, azarlamaktır.” buyurmuştur.]

15. asır edebî şahsiyetlerinden Ali bin Hüseyin el-Amâsî de Hicrî 857 (M. 1453) yılında tamamladığı *Tarîku'l-edeb* (Edep Yolu) adlı mensur eserinde Hz. Ali'nin bazı sözlerini yeri geldikçe iktibas etmiştir. Yazar, eserinin başında zihin ve gönül kutusundan çıkarıp beyan sayfasına koyduğu her söz incisini ayetler, hadisler ve müminlerin reisi Hz. Ali'nin sözleriyle isbat ettiğini, imanlı filozofların cümleleriyle sağlamaştırdığını belirtir. Meselâ müellif, dili yalan, gıybet, iftira ve boş konuşmadan korumak gerektiğini anlatırken, konuya dair ayet ve hadislerden sonra Hz. Ali'nin *Sad Kelime*'de yer alan bir vecizesini iktibas eder: “Ve sünnetce (3) söylemek oldur ki mikdâr-ı hâcet denlü söyleyeler mutnib ü müksir olmayalar az söyleyeler ve öz söyleyeler (4) (...) zîrâ her kimse kim (5) kesîrû'l-keîâm olsa ya sözi bî-kadr olur veyâ kendüyi sefâhate haml iderler. Nitekim (6) Alî hazreti buyurur: ¹⁸ إذا تم العقل نقص الكلام

[Sünnete göre söz söylemek, ihtiyaç kadar söylemek, lâfi çoğaltıcı, uzatıcı olmamak, az ve öz söylemektir. Çünkü çok sözlü olan kimse, ya itibarsız olur veya kendisine akılsızlık isnad ederler. Nitekim Hz. Ali şöyle buyurur: “Akıl tam olduğunda söz eksilir...”]

15. asır divan şairlerinden Cemâlî de H. 860 (M. 1455-56) yılında tamamladığı *Miftâhü'l-ferec* (Kederden Kurtuluşun Anahtarı) adlı mesnevisinde Hz. Ali sözlerinden bir kısmını yeri

¹⁸ Ali bin Hüseyin el-Amâsî, *Tarîku'l-edeb*, Metin, Sözlük, haz. Halil Çeçen, Ankara 2010, s. 140.

geldikçe iktibas eder. Bahis konusu vecizelerden bazıları *Sad Kelime*'de yer alan cümlelerdendir. Meselâ:

“Râst olsun dir isen hürmet işi
Sözi mikdârunca söyle iy kişi

Kâle ‘Aliyyün kerrema’llâhu vechehu rahima’llâhu “Em-ren ‘arefe kadrehu ve lem yete‘adde tavrehu.”¹⁹

[Ey insan, “Hürmet işi doğru olsun” (hak ettiğim saygıyı göreyim) dersin, sözü derecene göre söyle. Hz. Ali (Allah onun yüzünü ağartsin) dedi ki: “Değerini bilen ve haddini aşmayan kimseye Allah rahmet etsin!”]

Şairin *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*'de yer aldığını bildiğimiz bazı cümleleri, sahibini belirtmeden andığı da görülür:

“Söz eyü oldukda olmagıl fuzûl
Söyleyen mest ise dahı kıl kabûl
Ke mâ kîle “unzur ilâ mâ kâle ve lâ tenzur ilâ men kâle”²⁰

[Söz iyi olduğunda boşuna müdahale etme; onu söyleyen sarhoş olsa bile kabul et! “Söylenen söze bak; onu söyleyen kimseye bakma!” dendiği gibi...]

15. asrın ikinci yarısı ile 16. asır başlarının hayli verimli şair ve yazarlarından olan Firdevsî-i Rûmî, *Kutb-nâme* adlı mesnevisinin sonunda yer alan bir beyitte, Hz. Ali'nin bir veci-zesine şöyle işaret eder:

“Çün ki Hayder buyurubdur men ‘aref
Kendü kadrün bil ü cân itme telef”²¹

¹⁹ Cemâlî, *Miftâhü'l-ferec* (Tenkitli Metin), haz. İ. Çetin Derdiyok, Türkoloji Araştırmaları, Adana 1998, s. 144.

²⁰ Cemâlî, a.g.e., s. 149-150. (Başka örnekler için bk. 180, 269, 280, 411).

[Mademki Hz. Ali "...bilen kimse..." buyurmuştur, öyleyse kendi değerini bil ve canını telef etme (boş yere harcama)!..]

Bu beyitte, bizce, Hz. Ali'nin *Sad Kelime*'de bulunan ve "Kendi değerini bilen kişi helâk olmaz." manasına gelen ما هلك امرء عرف قدره sözüne işaret olunmaktadır. Her ne kadar şair "men 'aref" kelimeleriyle yine *Sad Kelime*'de bulunan ve Hz. Ali'ye ait olduğu da rivayet edilen من عرف نفسه فقد عرف ربه (Kendini bilen, Rab-bini bilir) sözünü hatırlatmış gibi görünüyorsa da -beytin ikinci mısraından çıkardığımızı göre- onun ما هلك امرء عرف قدره cümlesini kastettiğini söylemek, kanaatimizce daha isabetlidir.

Yine 15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısında yaşamış şairlerimizden Hadîdî, manzum *Tevârih-i Âl-i Osman* isimli eserinin bir mısraında, tahminimize göre, aynı Arapça vecizeyi tercüme etmiştir:

"Tiz iner yire kim yüksekten uçar
Helâk olmadı mikdârın bilen er"²²

[Yüksekten uçan kimse, yere çabuk iner. Kendi derecesini bilen kişi helâk olmaz.]

H. 970 (M. 1562) yılında tamamlanan ve Kanuni Sultan Süleyman devri müderrislerinden Celâlîzâde Sâlih Çelebi'ye (ö. 973/ 1565) ait olduğu anlaşılan *Hadîkatü's-selâtîn*'de de yeri geldikçe Hz. Ali sözlerinin anıldığına rastlanır. Meselâ yazar, Ertuğrul Gazi ve oğullarının, cömertlikleri sayesinde insanları

²¹ Firdevsî-i Rumî, *Kutb-nâme*, haz. İbrahim Olgun- İsmet Parmaksızoğlu, TTK yayını, Ankara 1980, s. 286.

²² Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299- 1523)*, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul 1991, s. 163.

kendilerine bağladıklarını anlatırken, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime* arasındaki bir vecizeyi şöyle iktibas eder:

“Kendünün ve oğullarının mülk ü mâl-i dünyâyâ aslâ tama'ları yog-ıdı. Gerçekden zâhidler ve şer' üzere murâbıt ve mücâhidler idi. Sîm ü zer hemyânın der-miyân itmezler, belki, der-miyân iderlerdi. Bu cihetden nâsı 'abîd-i ihsân itmişlerdi. بِالرَّيِّسْتَعْبِدِ الْحَرِّ Yanlarına gelen gitmez; kapuların terk itmez idi...”²³

[Kendisinin ve oğullarının dünya malına asla tamahları yoktu. Gerçekten zahitler ve İslâm dini üzere ibadete bağlı ve mücahitlerdi. Gümüş ve altın dağarcığını kemer yerinde tutmazlar; bilakis ortaya koyarlardı. Bu yönden insanları iyiliğin kulları-köleleri etmişlerdi. “İyilikle hür köle edilir.” Yanlarına gelen gitmez; kapularını terk etmezdi.]

Hz. Ali sözlerinden şair ve yazarlarımızın iktibas, telmih, tazmin gibi çeşitli yollarla faydalanmalarının daha başka örneklerini vermek mümkündür. Naklettiğimiz son iki misalde görüldüğü üzere, edebî şahsiyetlerimiz, zaman zaman bahis konusu sözlerin sahibini söylemeksizin de onlardan istifade edebilmektedir.

²³ Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-selâtin*, İnceleme- Metin, haz. Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice, TTK yayını, Ankara 2013, s. 26.

I. BÖLÜM

1.1. Vardarlı Abdülhâdî Efendi ve Tuhfetü'l-ihvân İsimli Eseri

16. asrın tanınmış edebî şahsiyetlerinden Âşık Çelebi (926-979/1520-1572), meşhur tezkiresinde, Manastır kasabasının Rumeli'nde “menba'-ı ulemâ” ve “matla'-ı şuarâ”, yani âlimler kaynağı ve şairlerin doğduğu bir yer olduğunu anlatır.²⁴ Civânî, İyânî, Vahyî, Celâlî, 16. asırda yaşamış Manastırlı âlim ve şairlerden birkaçıdır.²⁵ İşte 1560'lı yıllarda, yani Kanuni Sulan Süleyman devrinin son senelerinde Manastır'daki bir medresede ders veren ilim, irfan sahibi edebî şahsiyetlerden biri de Vardarlı Abdülhadi Efendi'dir.

Yazma veya bazan seyrek de olsa basma eser(ler)i zamanımıza ulaşan öyle edebî şahsiyetler vardır ki, belli başlı tarihî biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda onlara dair hemen hemen hiç bir bilgi bulunamaz. Yine geçen asırlarda Anadolu veya Balkanlar gibi uzun asırlar boyu Türk idaresi altında olan coğrafyada öyle mimarî eserlere rastlanır ki, bunların mazide var olduğunun delilleri, bir divanda görülen tarih manzumesi yahut herhangi bir müellifin kendi vazife yeri hakkında verdiği bilgidir. İşte burada söz konusu edeceğimiz Abdülhâdî bin Bekr, adına tarihî, biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda rastlan-

²⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, nşr. G. Meredith-Owens, London 1971, c. 1, vr. 63b.

²⁵ Manastırlı şairler hk. daha fazla bilgi için bk. Tuncay Bülbül, “Bir Kültür Merkezi Olarak Manastır ve Manastır Doğumlu Divan Şairleri”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, Volume 3/ 4, Summer 2008, s. 454-471.

mayan eser sahibi edebî şahsiyetler için sadece bir örnek, onun Hicrî 968 yılında (Milâdi 1560-61'de) Manastır'da müderris olarak çalıştığı Kadı Yahyâ Medresesi ise, Balkan şehir ve ülkelerinde ortadan kaldırılan yüzlerce Osmanlı yapısı için bir nümunedir.

Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri adıyla 2006'da yayımlanan kitabımızda, bazı tarihî-edebî eser isimlerinden, içindekileri tahmin etmenin kolay olmadığını ifade etmiş; bu hâli de Hz. Ali sözlerine ait Türkçe tercüme ve şerhlerin tam olarak tesbitini zorlaştıran sebepler arasında saymıştık.²⁶ İşte eser isminin muhtevası hakkında fikir vermeyişinin bir örneği, varlığını bir kütüphane kataloğundan öğrendiğimiz "*Tuhfetü'l-ihvân*"dır. Kitapçığınan, Manastır'daki Kadı Yahyâ Medresesinde, tahminimize göre H. 968 (M. 1560-61) yılında, müderris olduğu anlaşılan Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr, Hz. Ali'nin "*Sad Kelime*" ismiyle tanınmış yüz sözünü "*Tuhfetü'l-ihvân*" (Dostlar Hediyesi veya Dostlara Armağan) adıyla dilimize tercüme etmiştir. Çeşitli mevzulara ait bazı eserlere konduğu bilinen bu ismin²⁷, metnin muhtevası hakkında bir fikir vermediği açıktır. Abdülhâdî bin Bekr, Câhız'ın Hz. Ali sözleri arasından seçtiği *Sad Kelime*'yi, Arapçadan nasibi olmayan kimselere hediye ve kendisinden sonra gelenlere hatıra olsun diye, "*Tuhfetü'l-ihvân*" adıyla Türkçeye çevirdiğini şöyle anlatır:

"...bu fakîr-i hakîr dâ'î ya'nî Abdülhâdî İbn el-Hâcc Bekr İbn Mustafâ bin Hamzatü'l-Vardârî, sene semâne ve sittîn ve

²⁶ Âdem Ceyhan, a.g.e., s. 102.

²⁷ Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn...*'u (İstanbul 1941, c. 1, s. 361), Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul 1333, c. 2, s. 32; İstanbul 1342 c. 3, s. 103) gibi çeşitli bibliyografik ve biyografik kaynaklarımızda "*Tuhfetü'l-ihvân*" adını taşıyan bazı kitap adlarına rastlandığı gibi, muhtelif yazma eser kütüphanelerinde de aynı ismin verildiği metinler bulunmaktadır.

sitte miede kasaba-i Manastır'da Kādî Yahyâ Medresesinde hıdmet-i tedrîsde olduklarında, ol seyyid-i evliyâ ve sened-i asfiyâ, imâmü'l-hakk ve'l-hüdâ Aliyyü'l-Murtazâ kerrema'llâhü vechehünün kelimât-ı pür-bedâyi'inden İmâm [Câhız]²⁸ rahmetu'llâhi aleyh intihâb ve ihtiyâr [ve] âmme-i halâyika tuhfe vü yâdigâr itdüğü *Sad-Kelime*-i pür-anberün şerhine Türkî lugat üzre ta'arruz ve tasaddî eyleyüp *Tuhfetü'l-ihvân* nâmı ile tesmiye eyleyüp ilm-i Arabîden behresi olmayan kimesnelere tuhfe vü yâdigâr viribidi. Hullân-ı bâ-safâ vü ihvân-ı pür-vefâdan iltimâs-ı küllî vü recâ'-i cümlî olunur ki, habt ü hatâsın kalem-i afv ile islâh idüp tâlib ü râgıb olan kimesnelere tergîb idüp bu fakîri du'â-yı hayr ile yâd eyleyeler." (vr. 62b- 63a).

Eserin baş tarafında yer alan ve yazılış sebebini anlatan bu satırlardan, şerh (izah) edici adının "Abdülhâdî" olduğunu öğreniyoruz. Yine anılan kayıttan, yazarın babasının isminin Hacı Bekir, dedelerinin namınınsa Mustafa ve Hamza olduğunu anlıyoruz. "Vardârî" nisbesi, onun Vardarlı olduğunu göstermektedir. Mütercim, eserin baş tarafında görüldüğü gibi, Hicrî 668 (?) yılında, Manastır'da Kadı Yahyâ Medresesinde "tedrîs" (ders verme) işiyle meşgul olduğunu ifade ediyor. Şerh sahibinin nerede doğduğu, kimlerden ilim tahsil ettiği, hangi vazifelerde bulunduğu ve ne zaman vefat ettiği konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Elimizdeki eseri, Abdülhâdî Efendi'nin o çağın yüksek öğretim kuruluşlarından olan bir medresede ders verecek derecede ilim tahsil ettiğini, Arapça ve Farsça bildiğini, bu arada edebî bilgilere de alâkasız kalmadığını göstermektedir.

²⁸ Bu kelime, yazma nüshada yanlışlıkla "Hâfiz" şeklinde yazılmıştır.

1.2. Yazılış Yılı

Yukarıda belirttiğimiz gibi, müderris Abdülhâdî Efendi, 668 yılında Manastır kasabesindeki Kadı Yahyâ Medresesinde ders verme hizmetinde bulunurken, Hz. Ali'nin yüz sözünü Türk diliyle şerh ettiğini anlatıyor. Hicrî 668 yılı, Mîlâdî 1269 veya 1270 senesine karşılık gelir. Bizce, bu yıl kaydında -büyük bir ihtimâlle müstensihden ileri gelen- bir yanlış vardır. Çünkü Mîlâdî 1269-70 yıllarında, iki buçuk asır gibi uzunca bir zamandan beri Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında olan Manastır'da "Kadı Yahyâ Medresesi" misali bir İslâm-Türk eserinin bulunması, pek mümkün görünmemektedir. Anılan yıllarda henüz Müslümanlar veya Türkler tarafından fethedilmediği malûm olan Manastır'ın, Sultan I. Murad zamanında, H. 784-787 (M. 1382-85) yıllarında fethedildiği bilinmektedir.²⁹ Bundan dolayı Manastır'daki Kadı Yahyâ Medresesinin Mîlâdî 13. asırda değil, 14. asrın sonlarını müteakip bir zamanda bulunması akla daha uygun görünmekte; orada müderris olarak çalışan Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin ise H. 897 (M. 1492) yılını idrak edecek yaşta olması gerektiği yahut bundan sonraki bir devirde yaşadığı anlaşılmaktadır. Çünkü mütercim, eserinde 15. asrın ikinci yarısı ve 16. asır başlarında yaşamış Osmanlı şairlerinden Hamdullah Hamdî'nin (853-909/ 1449-1503) H. 897 (M.1492) yılında yazdığı *Yûsuf u Züleyhâ* adlı mesnevisinden bir beyti anmıştır.

²⁹ Manastır şehri ve tarihi hk. bilgi için bk. Kristaq Prifti, "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 562-63. (Manastır'ın fethi tarihi hk. daha fazla bilgi için bk. Galip Çağ, "Osmanlı Balkan Tarihine Bir Katkı: Manastır'ın Fethi Meselesi", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu- II*, Bildiriler, haz. Ünal Şenel, 13-15 Mayıs 2010, Manisa 2010, c. 1, s. 225-240).

Bilindiği gibi, Milâdî 16. asır, Hicrî 900'lü yıllara tekabül eder. Bundan dolayı söz konusu şerhin başındaki tarih de Hicrî 900'lü senelere ait olmalıydı. Tahminimize göre, Hicrî 668 yılı, eserde –büyük bir ihtimâlle müstensih tarafından- sehven yazılmıştır. Burada kayıtlı Hicrî “semâne ve sittîn ve sitte mie” (668) senesi, bize göre, 968 (semâne ve sittîn ve tis'a mie) yılının yanlışlıkla yazılmış şeklidir. Çünkü Hicrî 968 yılı, Milâdî 1560-61'e karşılık gelir ve elimizdeki vesikalara uygunluk gösterir.

1.3. Abdülhâdî Efendi'nin Başka Bir Eseri: *Silsile-i Evliyâ*

Bu noktada aklımıza hemen şu sorular geliyor: Acaba şerh sahibi ve onun müderrislik ettiği medrese hakkında tarihî biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda bilgi var mıdır? Yazarın söz konusu ettiğimiz *Sad Kelime* şerhinden başka eseri yahut eserleri olabilir, onlarda kendisi ve yaşadığı devir hakkında bilgi bulunabilir mi? Bu sorulara cevap alabilmek için belli başlı tarihî, biyografik ve bibliyografik eserlerimizle kütüphane kataloglarına müracaat ettik. 16. ve 17. asır şuara tezkireleri, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye...* tercümesi ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...* ve zeyilleri, *Sicill-i Osmânî...*, *Osmanlı Müellifleri* gibi gözden geçirdiğimiz tarihî, biyografik, bibliyografik kaynaklarda Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr hakkında -maalesef- herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak onun Manastır kasabasında müderris olarak çalıştığı Kadı Yahya Medresesine dair vesikalara ulaştık:

Rumeli Kadıaskerliği Ruznamçesi'nden öğrendiğimize göre, H. 995 yılında (M. 1586-87'de) Manastır'da “Kadı Yahyâ Medresesi” adında bir ilim müessesesi vardı. Anılan medresede

Ömer Efendi ve Muslihüddin Efendi ders vermişlerdir.³⁰ On yedinci asrın ortalarına ait bir Rumeli kadıaskerliği rûznâmesi, bu medresenin anılan zaman zarfında da faal olduğunu göstermektedir.³¹

Yazarın başka eseri veya eserlerinin olup olmadığını öğrenmek için yaptığımız arama, tarama çalışmaları sonucunda ise “*Silsile-i Evliyâ*” başlığı altında birkaç sayfadan ibaret bir yazısına ulaştık.³² Bu kısa metinde, Abdülhâdî bin Bekr’in kendisi ve yaşadığı devir hakkında verdiği sınırlı bilgiler, memleketiyle Kadı Yahyâ Medresesinde müderris olarak çalıştığı yıl konusundaki tahmin ve düzeltmemizi doğrulayıcı durumdadır. Söz konusu kısa metin, onun ilmî yönüne ilâveten irfanî tarafı da olduğunu, başka bir ifadeyle tasavvuf ehline bağlı bulunduğunu göstermektedir. Çünkü yazar, *Silsile-i Evliyâ*’nın baş tarafında kendisini “Abdülhâdî el-Vardarî” diye tanıtıyor:

“Ve bu fakîr u hakîr, ya’nî Abdülhâdî el-Vardarî, hîdmet-i şeriflerine irişüp ve anlar ile çok musâhabet idüp çok velâyet ü kerâmeti müşâhede olunmuşdur.” (vr. 129a, 18. ve 19. satır). [Ve bu yoksul ve itibarsız, yani Vardarlı Abdülhâdî, mübarek hizmetlerine erişip ve onlarla çok sohbet edip çok velâyet ve kerameti görülmüştür.]

Şu kayıt da Vardarlı Abdülhâdî Efendi’nin mutasavvıflara saygısını belirtmekte ve Halvetî şeyhi Bursalı Ümmî Sinan’dan (ö. 976?/ 1568?)³³ el aldığı ifade etmektedir:

³⁰ Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, (2. bs.), İstanbul 2005, c. 1, s. 214-215.

³¹ M. Kemal Özerin, “Eski bir Rûznâme’ye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1974, Sayı IV, V, s. 286.

³² Abdülhâdî el-Vardarî, *Silsile-i Evliyâ*, Ankara Millî Ktp. 06 Mil Yz B 346, vr. 129b-130a.

³³ Müstakimzâde Süleyman Efendi Ümmî Sinan’ın H. 976 (M.1568-69) yılında, Bursalı Mehmed Tahir Bey ise H. 958 (M. 1551) senesinde vefat ettiğini

“Nasûh Efendi dahı Burusalı Şeyh el-Hâcc Sinân Efendi'den telkin almışlardır ki Ümmî Sinân dimekle ma'rûf u meşhûrlardur. Nefs-i İstanbul'da irşâd üzre olurlar. Hayli mücâhid erdür. Halvetî tarîkı yeniden anlar ihyâ itmişlerdür. Anadolu ve Rûm ilinde hulefâsı bî-hadd ü bî-kıyâs olup cümle âfâkı anun sıyt-ı sadâsı dutmuşdur. Hattâ bu fakîr u hakîr Abdülhâdî el-Vardârî anlarun sohbetlerine irişüp anlardan telkîn alup enfâs-ı şerîfleri ile müşerref oldukda, kendüleri bi'z-zât buyurdu ki: 'Yirmi yedi erba'ın çıkarmışam.' didiler. Ol azîz bu silsile yazıldığı zamânda dahı sıhhat üzre idi." (vr. 129b-130a). [Nasuh Efendi de "Ümmî Sinan" diye bilinmiş ve tanınmış Burusalı **Şeyh Hacı Sinan** Efendi'den telkin almışlardır. İstanbul'un içinde irşad üzere olurlar. Hayli mücahit erdir. Halvetî tarikatını yeniden onlar diriltmişlerdir. Anadolu ve Rum elinde halifeleri (130a) sınırsız ve kıyassız olup bütün ufukları onun sesinin şöreti kaplamıştır. Hatta bu fakir ve itibarsız **Vardarlı Abdülhâdî**, onların sohbetlerine erişip onlardan telkin alıp mübarek nefesleri ile şereflenmiş olduğumda, kendileri bizzat buyurdu ki: "Yirmi yedi (kere) çile çıkarmışım." O muhterem kişi, bu silsile yazıldığı zamanda da sağlıklıydı.]

Anılan silsileden nakledeceğimiz bir cümle ise Abdülhâdî el-Vardârî'nin Milâdî 15. asrın sonlarında yahut 16. asrın ilk yıllarında doğmuş olduğunu düşündürmektedir. Çünkü yazar,

belirtir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nisâb...*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 117b; Burusalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/ 1915, c. 1, s. 21). Abdülhâdî el-Vardârî'nin H. 972(M. 1565)'de yazdığı silsile, Ümmî Sinan'ın vefatı hakkındaki 958 yılının yanlış olduğunu, 976 senesinin doğru olabileceğini göstermektedir. Çünkü Abdülhâdî Efendi, adı geçen eserinde Burusalı Ümmî Sinan'dan bahsederken "Ol azîz bu silsile yazıldığı zamânda dahı sıhhat üzre idi" bilgisini verir. (Ümmî Sinan hk. daha fazla bilgi için bk. Nuran Çetin, "Osmanlı'da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 56: 1, s. 157-180).

Manisa'da vefat eden Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'den (ö. H. 910/M. 1504-1505) bahsederken, onun zamanına eriştiğini, fakat kendisiyle görüşmesinin nasip olmadığını belirtmektedir:

“Hattâ bu fakîr dahî anların zamân-ı hayâtına irişmişdür ve illâ mülâkat müyesser olmadı.” (vr. 130a, 14 ve 15. satır).

Belki sadece bu kayıtlar, Abdülhâdî el-Vardârî'nin *Tuhfetü'l-ihvân* yazarı “Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr el-Vardârî” ile aynı kişi olduğunu isbata yeter bulunmayabilir. Ancak aynı yazının sonlarında Abdülhâdî el-Vardârî, baba adının “el-Hâcc Bekr el-Vardârî” ve kendisinin müderris olduğunu, “*Silsile*”yi de “sene isnâ ve seb'în ve tis'a mie mâh-ı Şa'bânında”, yani Hicrî 972 senesi Şâban ayında (Mîlâdî 1565 yılı Martında) yazdığını bildirir. İşte bu cümle, *Tuhfetü'l-ihvân* yazarı Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr'le “*Silsile-i Evliyâ*” sahibinin aynı şahsiyet olduğunu, ayrıca anılan kişinin 16. asır Osmanlı âlim ve müellifleri arasında bulunduğunu isbat etmektedir:

“Otuz üçüncü takabada işbu silsile-i latîfe[y]i tabakât-ı meşâyıhdan istihrâc ve intihâb iden, ya'nî Abdülhâdî ibnül-Hâcc el-Bekr el-Vardârî el-müderris³⁴ [...] Ümmî Sinânlu'dan Şeyh Atâu'llâh Çelebi olmagın, müşârun ileyh Şeyh Hasan Dede Efendi iltimâsiyle bu silsileyi sene isnâ ve seb'în ve tis'a mie mâh-ı Şa'bânda tastîr u tahrîr eyleyüp mezkûr Şeyh Hasan Dede Efendi'ye tuhfe ve yâdigâr viribidi.” (vr. 129b-130a). [Otuz üçüncü tabakada işbu güzel silsileyi şeyhlerin tabakalarından çıkararak ve seçen, yani Abdülhâdî ibnül-Hâc el-Bekr el-Vardârî el-müderris [...] Ümmî Sinanlı'dan Şeyh Atâullah Çelebi olmak-

³⁴ “...müderris” isminden önceki ibareyle “Ümmî” sıfatından sonra gelen ibare arasındaki uyumsuzluk, elimizdeki nüshadan yaprak veya yapraklar kopmuş olabileceğini düşündürüyor.

la, adı geçen **Şeyh Hasan Dede** Efendi ricasıyla bu silsileyi sene 972 Şaban ayında (1565 yılı Mart ayında) yazıp anılan Şeyh Hasan Dede Efendi'ye hediye ve armağan gönderdi.]

Eserin sahibi Vardarlı Abdülhâdî bin Bekr'e ait bilgileri-miz, elimizde bulunan *Sad Kelime* şerhiyle "*Silsile-i Evliyâ*" adını taşıyan kısa yazısında kendisi hakkında verdiği bu sınırlı malûmattan ibarettir. Makedonya'daki tasavvufî şahsiyet, faaliyet ve müesseselerin tarihini araştıran Eyüp Salih'in bir tebliğinde yer alan bilgi de *Silsile-i Evliyâ* sahibi Abdülhâdî el-Vardârî'nin anılan yazısında kendisi hakkındaki sözlerine uygun görünmektedir: Eyüp Salih'in araştırmalarından öğrenildiğine göre, Abdülhâdî el-Vardârî, 16. asrın sonlarında Üsküp'te, Vardar nehri kıyısında "Ümmî Sinan" veya diğer adıyla "Velî-yüddin Vardar Sinânî Tekkesi"ni kurmuştur.³⁵

1.4. Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Şerhi

Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr, baştaki naklimizden anlaşıl-dığı üzere, "evliyanın efendisi, içi temiz ve tuttuğu yol doğru olan kişilerin dayanağı, gerçek öncü ve hidayet reisi" manasın-daki vasıflarla yücelttiği Hz. Ali'nin güzel sözleri arasından Câhız'ın seçtiği ve halka hediye ettiği ibret dolu *Sad Kelime*'yi Türk diliyle açıklamaya başladığını anlatıyor. Burada şerh sahi-binin istifade ettiği bir kaynağı -başka bazı halef ve selefleri gi-bi- bildirmeyişi, dikkat nazarımızı çekicidir: Mukayese sonu-cunda anladığımızı göre, müderris Abdülhâdî Efendi de Hz. Ali'ye nisbet edilen meşhur yüz sözü şerh ederken, Reşîdüddîn Vatvat'ın bu konudaki *Matlûbu Külli Tâlib...* isimli eserinden

³⁵ Eyüp Salih, "Makedonya'daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu- II*, Bildiriler, a.g.e., c. 2, s. 315.

hayli faydalanmıştır. Her iki metinden nakledeceğimiz birkaç parçanın, bu istifadeyi isbat edeceğini düşünüyoruz:

Kâtib Reşîd, “Değerini bilen kimse helâk olmaz.” manasındaki *ما هلك امرء عرف قدره* vecizesini şöyle tercüme ve şerh etmiştir:

هلاک نشد مردی که بشناخت اندازه خویش را .
 معنی این کلمه بتازی: من عرف قدره کان طول عمره و مدّة دهره متفرّعاً ذرّوة الكرامة،
 متدرّعاً کسوة السلامه، لا تمسّه من احد آفة، و لا تصیبه من جانب مخافة .
 معنی این کلمه بیارسی: هر که محلّ خویش بداند و پای باندازه کلیم خیش دراز کند
 و گرد کاری که لایق مرتبت و در خور منزلت او نیست نگردد همه عمر از ملامت رسته
 باشد و بسلامت پیوسه؛ شعر
 هر که مقدار خویشتن بشناخت از همه حادثات ایمن گشت
 از مضیق غرور بیرون جست در مقام سرور ساکن گشت³⁶

Aynı sözü Abdülhâdî Efendi şöyle tercüme ve şerh etmiştir: “Dördüncü Kelime *ما هلك امرء عرف قدره*

“Helâk olmadı ol er, mikdârını bildi.” Ya’nî bir kimesne kendüyi bilse, kilîmi endâzesinden ayagını taşra uzatmasa, ol bir kimesneden âfet irişmeyüp emîn ola. İmdi kişi dâ’imâ mikdârını bilüp evzâ’ında vü etvârında mikdârından taşra tecâvüz ve nâ-sezâ hareket itmemek gerek imiş.” (vr. 63b).

[Günümüz Türkçesiyle: “Kendi değerini bilen kişi helâk olmaz.” Yani bir kimse kendisini bilse, ayağını kiliminin (yorganının) ölçüsü dışına uzatmasa, ona öteki kimseden belâ ulaşmaz; o kimse güven içinde olur. O hâlde insanın her zaman değerini bilip hâl ve tavırlarında derecesinin dışına çıkmaması ve uygunsuz harekette bulunmaması lâzımmış...]

³⁶ Reşîd-i Vatvat, a.g. e., s. 5.

Görüldüğü gibi, Vardarlı Abdülhâdî Efendi “bu sözün Araçça manası”nı ifade etmek için yazılan cümleleri tercüme etmemiş; aynı vecizenin Farsça izahı olan cümleyi ise kısmen çevirmiştir. Müderrisin naklettiğimiz şerhindeki “...kilîmi endâzesinden ayagını taşra uzatmasa...” ibaresinin Vatvat’ın eserinde de bulunması, Vardarlı müderrisin, *Matlûbu Külli Tâlib...*’ten faydalandığını düşündüren benzerlikler arasındadır. Bununla birlikte müderris, Kâtib Reşîd’in izahını mealen dilimi-ze çevirmiş; Farsça kıt’asını ise Türkçeye tercüme etmemiştir.

Reşîdüddîn Vatvat, “Kendini bilen, Rabbini bilir.” manasındaki Araçça vecizeyi şu şekilde tercüme ve şerh eder:

من عرف نفسه فقد عرف ربه.

هر که بشناخت نفس خویش را، بدرستی که بشناخت پروردگار خویش را.

معنی این کلمه بتازی: من عرف ان نفسه مخلوقه مصنوعه و من الأجزاء المتکثره و

الأعضاء المتغيره مركبه مجموعه فقد عرف ان له خالفاً لا يتکثر ذاته و صانعاً لا يتغير صفاته.

معنی این کلمه پیارسی: هر که در نفس خویش نگرد او ببديهه عقل بدانند که پیش از این

هست نبوده است و اکنون هست شده است، واز اینجا بدانند که او را هست کننده و پدید آورنده است،

پس از دانستن نفس خویش بدانستن پروردگار خویش رسد، شعر

بر وجود خدای عز و جلّ هست نفس تو حجت قاطع

چون بدان تو نفس را دانی کوست مصنوع و ایزدش صانع³⁷

Aynı sözü Kadı Yahyâ Medresesi müderrisi Abdülhâdî Efendi şöyle tercüme ve şerh eder:

“Bir kimesne kendüyi bilse, tahkîk ol kimesne Rabbini bilir.” Ya’nî bir kimesne kendü nefsinin mahlûka ve masnû’â dahı eczâ’-ı mütekeşşire (64a) ve a’zâ-i mütegayyireden mürekkebe ve mecmû’â bilse, tahkîkan ol kimesne bilir ki, ol nefis için bir

³⁷ Reşîd-i Vatvat, a.g. e., s. 5-6.

hâlık vardur, zâtında mütekessir ve sıfâtında mütegayyir olmaz...

Sûfiyye tâ'ifesi, buna bir gayri ma'nâ dahı virirler. Ammâ be-heri akldan hâric mükâşefâta müstenid olduğına binâ'en, ta'arruz olunmadı. İmdi kişi dâ'imâ nefsini bilmege çalışup ve ne hâlâtle mevsûfedür, anı dahı bilüp nefsinün ma'rifetinden ma'rifetu'llâhı tahsîl itmek gerek imiş..." (vr. 63b-64a).

[Günümüz Türkçesiyle: "Bir kimse kendini bilse, muhakkak o kimse Rabbini bilir." Yani bir kimse kendi varlığının yaratılmış, sanatla yapılmış ve çoğalan parçalar ve değişen organlardan birleşmiş ve bir araya getirilmiş olduğunu bilse, gerçekten o kimse bilir ki, o varlık için zatında çoğalma ve sıfatlarında değişme bulunmayan bir Yaratıcı vardır...]

Sufiler takımı buna başka bir mana daha verirler. Fakat her biri akıl dışında, gizli şeyleri keşif yoluyla bilmeye dayalı olduğundan dolayı, (onların anlatılmasına) kalkışılmadı. Şimdi insanın her zaman kendini bilmeye çalışması ve hangi hâllerle vasıflanmış olduğunu da anlayıp kendini bilmekten Allah'ı bilmeyi elde etmesi lâzımmış...]

Görüldüğü gibi, Reşîd-i Vatvat'ın anılan vecizeyi şerh etmek üzere kurduğu Arapça cümleyle Abdülhâdî Efendi'nin aynı özdeyişi izah etmek için kaleme aldığı sözler arasında ibare, kelime ve terkip benzerlikleri var. Ancak ikinci paragrafta yer alan cümleler, Reşîdüddîn Vatvat'ın eserinde olmayıp müderri-sin ilâvesidir.

Bizi, Abdülhâdî Efendi'nin *Sad Kelime*'yi Türkçe şerh ederken, Reşîdüddîn Vatvat'ın aynı konudaki eserinden faydalandığı kanaatine sevk eden benzerlikler için son bir örnek da-

ha verelim: “Kötü huyla şeref olmaz.” manasındaki Arapça vecizeyi *Matlûbu Külli Tâlib* müellifi şöyle tercüme ve şerh eder:

لا شرف مع سوء الأدب .

نیست بزرگی با بدی ادب .

معنی این کلمه بتازی: علوّ الرتب لاینال إلا بحسن الأدب .

معنی این کلمه پیارسی: هر که بی ادب باشد از بزرگی محروم ماند و بدرجۀ

اشراف و اکابر و اعیان و امثال نرسد. شعر

بی ادب مرد کی شود مهتر گرچه او را جلالت از نسب است

با ادب باش تا بزرگ شوی که بزرگی نتیجه ادب است³⁸

Aynı vecizeyi Abdülhâdî Efendi şu şekilde tercüme ve şerh eder:

“Ululuk yokdur edepsizlikle.” Ya'nî bir kimesne bî-edeb olup hayâ üzre olmasa, ulu zümresine irişmeyüp devlet ü sa'âdetden mahrûm kalur. Ekâbir [ü] a'yândan olmaz. İmdi kişi dâ'imâ edeb ü hayâ üzre olmak gerek; tâ inân-ı sa'âdet eline gire; uludan olup kâm-rân ola.” (vr. 65b).

[Günümüz Türkçesiyle: “Edepsizlikle şeref bir arada olmaz.” Yani bir kimse edepsiz, terbiyesiz olup hayâlî olmasa, büyükler takımına erişmeyip nimet ve mutluluktan mahrum kalır. Büyüklerden ve ileri gelenlerden olmaz. O hâlde insanın saadet dizginini elde etmesi ve büyüklerden olup muradına ermesi için, daima edepli ve hayâlî olması lâzımdır.]

Her iki eserden naklettiğimiz şu parçalar, Arapça ve Farsçayı belirli bir derecede bilen okuyucular tarafından mukayeseli olarak okunduğunda görülecektir ki, Abdülhâdî Efendi,

³⁸ Reşîd-i Vatvat, a.g. e., s. 10.

Reşîdüddîn Vatvat'ın *Matlûbu Külli Tâlib...*'inden yer yer istifade etmiştir. Yine bu karşılaştırma sonucunda, müderrisin anılan eseri kelimesi kelimesine değil, kısaltarak ve mealen çevirdiği, "imdi" sözcüğünü müteakiben bahis konusu vecizenin gerektirdiği dinî, ahlâkî davranışları da ifade ettiği fark edilecektir. *Tuhfetü'l-ihvân* sahibi, tercüme ve şerhlerinde Reşîdüddîn Vatvat'ın adı geçen eserinden geniş ölçüde faydalanmış; ayrıca "birkaç yerde" denecek kadar az da olsa konuya dair ayet ve hadisleri anmıştır. (Bk. 26, 52 ve 88. sıradaki sözlerin izahı).

Yeri gelmişken, Hz. Ali'ye nisbet edilen ve bu eserde çevrilip açıklanan yüz sözün hemen hemen hepsinin İslâm esaslarına uygun olduğunu, uygun bulunduğunu belirtmek isteriz. Bahis konusu Arapça hikmetli cümleler, tahminen 14, kesin olarak 15. asırdan beri, adları belirsiz veya belli çeşitli mütercimler tarafından defalarca Türkçeye tercüme edilmiştir. Kastamonulu Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1589-90), Hocazâde Abdülazîz Efendi (983-1027/ 1575-1618), Akşehirlizâde Ali Haydar Bey (1263-1333/ 1847-1915) gibi İslâmî ilimlere vâkıf birer âlim olan mütercimlerin bir kısmı da bu vecizeleri sadece çevirmekle yetinmemiş; Kur'an ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine uygun bularak açıklama yönüne de gitmişlerdir. *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) konusunda daha önceki yıllarda yaptığımız bazı yayınlarda bu meseleye de temas etmiş; adı geçen derlemedeki cümlelerin tamamının İslâmî esaslara uygun görüldüğünü belirtmiştik. Bu vecizeler derlemesinde yadırganabilecek veya hatalı anlaşılacak birkaç sözün de izah edildiğinde, Hz. Ali'nin bağlı bulunduğu tarihçe sabit İslâm kaynaklarına esasen aykırı olmadıkları ve gerçekte hangi manaya geldikleri fark edilebilecektir.

“Eger açılrsa perde, ben ziyâde olmazdum yakîn yönünden”, “Halk uyuyucılardur; kaçan ölseler, uyanurlar”, “Halk zamânlarına benzerler babalarına benzedüklerinden” gibi vecizelerin tercümesi olan ilk cümlelerde Arapça söz diziminin tesirleri fark edilmektedir. Ayrıca, *Tuhfetü'l-ihvân*'da şerh edilen Arapça vecizelerden üçü (45, 50 ve 86. Kelime), Câhız tarafından seçilip derlenen *Sad Kelime*'de değil; Tabersî'nin (ö. 548/1154) hazırladığı *Nesrû'l-leâîl*'de yer alan sözlerdendir. Yine elimizdeki nüshada 68. vecizenin tercüme ve şerhi de - muhtemelen müstensih tarafından- atlanmıştır. Demek oluyor ki, elimizdeki nüshada *Matlûbu Külli Tâlib...*'te yer alan şu vecizelerin tercüme ve şerhleri yoktur:

من طلب مالا يعنيه فاته ما يعنيه
 من كثر مزاحه لم يخل من حقدٍ أو إستخفافٍ به
 كثرة الوفاق نفاقٌ و كثرة الخلاف شقاقٌ
 إحدروا نفار التعم فما كل شارٍ بمردودٍ

1.5. Eserdeki Bazı Türkçe Kelime ve Deyimler

Tuhfetü'l-ihvân'da çağımız Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş, biraz değişik şekilde veya aynen kullanılmaya devam edilen Türkçe kelime ve deyimlere de rastlanmaktadır. Söz konusu Türkçe kelime ve tabirlere ait bazı örnekler³⁹, kitapçıktaki manalarıyla şu şekilde sıralanabilir:

baş üzerinde dutmak: Baş üstünde tutmak (vr. 63b, Beşinci Kelime),

bil bağlamak: Bel bağlamak (72a, Elli Altıncı Kelime),

berk: Sağlam, sıkı, kuvvetli (67a, Yirmi Sekizinci Kelime),

dil uzatmak: Dil uzatmak (71a, Ellinci Kelime),

³⁹ Söz konusu kelime ve tabirlerin karşılıkları verilirken *Yeni Tarama Sözlüğü*'nden (Düzenleyen: Cem Diçin, TDK Yayınları, Ankara 1983) faydalanılmıştır.

dirlik: Yaşayış, hayat, geçim (77b, Doksan Dokuzuncu Kelime),

eline girmek: Eline geçmek (75a, Seksen İkinci Kelime),

eyle: Öyle (72b, Altmışınca Kelime),

gökcek: Güzel, hoş, sevimli (67a, Yirmi Altıncı Kelime),

güni: Kıskançlık (66a, On Dokuzuncu Kelime),

iltmek: İletmek, götürmek, eriştirmek (73b, Yetmiş Birinci Kelime),

irilik: Sertlik, kabalık, katılık (66a, Yirmi İkinci Kelime),

irişmek: Erişmek (65a, On İkinci Kelime),

kaçan: Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman (72a, Altmışınca Kelime),

karındaş: Kardeş (64a, Sekizinci Kelime),

kat: Nezd, yan, huzur (71a, Elli Birinci Kelime),

keleci: Söz (68a, Otuz Üçüncü Kelime),

kimesne: Kimse (vr. 63b, Üçüncü Kelime),

kov: Arkadan çekiştirme, gıybet, nemime (69a, Kırkıncı Kelime),

muştulamak: Müjdelemek (64b, Dokuzuncu Kelime),

niçe: Çok, birçok, hayli (71b, Elli Dördüncü Kelime),

orta: Ara (68b, Otuz Yedinci Kelime),

sanmak: İstemek, dilemek (71b, Elli İkinci Kelime),

taşra: Dışarı (63b, Dördüncü Kelime),

tutmak: Saymak (64b, Sekizinci Kelime),

ucundan: Sebebiyle, -den dolayı, yüzünden (71a, Ellinci Kelime),

ululanmak: Kibirilenmek, büyüklük taslamak (75a, Seksen Üçüncü Kelime),

ululuk: Ululuk, büyüklük, şeref (65b, On Yedinci Kelime),

viribimek: Göndermek, yollamak (vr. 63a),

yıgılmak: Çekinmek, kaçınmak, nefisini men etmek (65b, On Sekizinci Kelime),

yitük: Yitik, kayıp, zayi edilen şey (73a, Altmış Altıncı Kelime),

yüz çevirmek: Terk etmek, iltifat etmemek. (76a, Seksen Dokuzuncu Kelime).

yüzi suyun dökmek: Haysiyet ve itibarını zedeleyecek kadar yalvarmak. (75b, Seksen Beşinci Kelime).

1.6. Bazı Arapça Kelimelerin Türkçe Karşılıkları

Hz. Ali'nin yüz sözünü Türkçeye çeviren ve kısaca şerh eden Vardarlı Abdülhâdî Efendi'nin birtakım Arapça kelimelere verdiği Türkçe karşılıklar da inceleme sırasında dikkat nazarımızı çaktı. Bunların çoğu isabetli, fakat bazıları itiraz ve tenkide elverişli görünmektedir. Sıralanacak bir kısım kelimelere verilen pürüzlü karşılıklar, vecizelerin tercümelerine de aksetmiştir:

ağsân: Budaklar (76a, Doksanıncı Kelime),

ahsen: Berk (67a, Yirmi Yedinci Kelime)

a'lâ: Yüce (67a, Yirmi Yedinci Kelime),

a'yâ: Süst (67b, Otuz Birinci Kelime),

'ayş: Dirlik (77b, Doksan Dokuzuncu Kelime),

beşşir: Muştula! (64b, Dokuzuncu Kelime),

birr: Eyülik (64b, Onuncu Kelime),

cenâh: Kanat (69a, Otuz Dokuzuncu Kelime),

dâlle: Yitük (73a, Altmış Altıncı Kelime),

e'âlî: Yüceler (72b, Altmış Üçüncü Kelime),

e'azz: Gökcek (67a, Yirmi Altıncı Kelime),

ecmel: Gökcek (67b, Otuzuncu Kelime),

ekber: Büyük (69b, Kırk Dördüncü Kelime),

emel: Ummak (73a, Altmış Dokuzuncu Kelime),
enceh: Kurtarıcıracak (67a, Yirmi Dokuzuncu Kelime),
esâfil: Alçaklar (72b, Altmış Üçüncü Kelime),
eşbeh: Benzer (63b, Üçüncü Kelime),
etrâf: Uç (77a, Doksan Dördüncü Kelime)
hased: Güni (65b, On Dokuzuncu Kelime),
hayâ: Utanmak (72b, Altmış İkinci Kelime),
humk: Akılsızlık (75a, Seksen İkinci Kelime),
ızmâr: Saklamak (77a, Doksan Altıncı Kelime),
ictinâb: Yıgılmak (65b, On Sekizinci Kelime),
ihşân: Eyülik itmek (74b, Yetmiş Sekizinci Kelime),
ihvân: Karındaşlar (64a, Sekizinci Kelime),
‘inân: Dizgin (76b, Doksan Üçüncü Kelime),
ittikâl: Dayanmak (71b, Elli Beşinci Kelime),
kat’: Kesmek (74b, Yetmiş Sekizinci Kelime),
kezûb: Yalan söyleyen kimesne (66b, Yirmi Dördüncü Ke-
lime),
kılllet: Azlık (67b, Otuz İkinci Kelime),
mahabbet: Sevgi (66a, Yirminci Kelime),
mahbüvv: Bürünmüş (64a, Yedinci Kelime)
mezbele: Gübre (69a, Kırk İkinci Kelime),
müsta‘cil: Acele idici (77b, Doksan Dokuzuncu Kelime),
naks: Eksik olmak (68b, Otuz Sekizinci Kelime),
nehem: Yemek yemeğe ziyâde hırs (65b, On Altıncı Keli-
me),
nifâk: Kov (69a, Kırkıncı Kelime),
niyâm: Uyuyıcılar (63a, İkinci Kelime),
recâ: Ummak (73b, Yetmişinci Kelime),
rıkk: Kulluk (71b, Elli Altıncı Kelime),
sâ’ik: Çekici (73b, Yetmiş Üçüncü Kelime),

sâmi': İşidici (70a, Kırk Altıncı Kelime),
 seveded (sûded): İrişmek (66a, Yirmi Birinci Kelime),
 sıhhat: Sağlık (65b, On Altıncı Kelime),
 sû'î'l-edeb: Edebsizlik (65b, On Yedinci Kelime),
 şeref: Ululuk (65b, On Yedinci Kelime),
 takrî': Sırrı ifşâ (68 b, Otuz Yedinci Kelime),
 tatvîl: Uzatmak (75b, Seksen Altıncı Kelime),
 tekebbür: Büyüklenmek (65a, On Dördüncü Kelime),
 tezkîr: Andırmak (68b, Otuz Altıncı Kelime),
 'ucb: Ululanmak (75a, Seksen Üçüncü Kelime).
 zafer: İrişmek (65a, On Üçüncü Kelime),
 zi'âret: İrilik (66a, Yirmi İkinci Kelime),
 züll: Eksiklik (69a, Kırkinci Kelime).

Bu küçük sözlük gözden geçirildiğinde, mütercimın Arapça kelimelerin çoğuna uygun Türkçe karşılıklar verdiği, fakat “ahsen, a'yâ, e'azz, ekber, seveded (sûded), takrî', zafer” gibi bazıları nı çevirirken tam isabet edemediği görülebilecektir. Meselâ, “ahsen” kelimesine “berk” değil, en güzel, pek güzel karşılığının verilmesi gerekirdi. “A'yâ” kelimesi, bizce, “süst” değil, “tedavisi mümkün olmayan” veya “şifasız” manasında çevrilmeliydi. Zira “süst” kelimesi, yumuşak, gevşek, zayıf gibi manalara gelir. “E'azz” kelimesine “gökcek” yerine, pek aziz ve izzetli karşılığının verilmesi gerekirdi. Çünkü “gökcek” kelimesi “güzel, sevimli, hoş” demektir. “Zafer”i sırf “irişmek” (erişmek) şeklinde değil, “murâda irişmek” veya o devrin ifade tarzıyla “matlûba nâ'il olmak” biçiminde tercüme etmek uygun olurdu. Nitekim Reşîdüddîn Vatvat لا ظفر مع البغى sözünü Farsçaya çevirirken, buradaki “zafer” kelimesine “firûzî” (muzafferiyet) karşılığını

vermiştir.⁴⁰ Hor, hakir olmak, alçaklık manasına gelen “züll” kelimesine, kusurlu olmak manasında “eksiklik” karşılığını vermek de -bizce- pek isabetli değildir.

Ara-sıra rastlanan bu gibi pürüzler bir tarafa bırakılırsa, mütercim Abdülhâdî Efendi’nin, Hz. Ali’ye nisbet edilen *Yüz Söz* konusunda -kendisinden önceki zamanlarda Türkçeye kısmî olarak nazmen veya nesirle çevrildiği bilinen- *Matlûbu Külli Tâlib...*’ten faydalanarak meydana getirdiği *Tuhfetü’l-ihvân*, edebî ve terbiyevi yönden başarılı bir çalışma mahsulü sayılabilir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, 16. asır müderris ve yazarları arasında yer alan Vardarlı Abdülhâdî Efendi, Hz. Ali’ye ait *Sad Kelime*’yi (Yüz Sözü), Arapça bilmeyen kimselere hediye ve kendisini hatırlatacak bir hatıra olsun diye Türkçeye çevirerek kısaca izah etmiştir. Elimizde bulunan belli başlı tarihî, biyografik ve bibliyografik kaynaklarda Vardarlı Abdülhâdî bin el-Hâcc Bekr ve onun *Sad Kelime* şerhi hakkında herhangi bir kayda rastlanmamış; sadece mütercimin H. 968 yılında (M. 1560-61’de) müderrisi olduğu Manastır şehrindeki Kadı Yahyâ Medresesinin H. 995 senesinde (M. 1586-87’de) ve on yedinci asır ortalarında faaliyet gösterdiğini isbat eden bazı vesikalara ulaşılabilmektedir.

Mütercimin tercüme ve şerh ettiği sözler, üçü hariç, Hz. Ali vezizeleri arasından ünlü âlim Câhız’ın seçtiği hikmetli cümlelerdir. Mukayeseli incelemeler sonucunda iki metin arasında bulunan benzerlikler, Vardarlı Abdülhâdî Efendi’nin Reşîdüddîn Vatvat’ın *Matlûbu Külli Tâlib...* adlı Arapça-Farsça

⁴⁰ Reşîd-i Vatvat, a.g. e., s. 8.

eserinden büyük ölçüde faydalanmış olduğunu isbat etmektedir.

Böylece müderris, İslâm ve tasavvuf tarihinde mühim yer tutan Hz. Ali'nin "pür-bedâyi" (güzel şeylerle dolu), "pür-anber" (güzel kokularla dolu) şeklinde vasıflandırdığı bazı vecizelerini çevirip açıklayarak okuyucuya ahlâk ve âdâb konularında bilgece tavsiyelerde bulunmuştur. Yazar, H. 968 (M. 1560-61) yılında meydana getirdiği anlaşılan bu eserini dostlarına armağan ederek onlar tarafından hayır dua ile anılmayı dilemektedir.

Abdülhâdî el-Vardârî'nin söz konusu eserinden dört sene sonra, H. 972 (M. 1565) yılında yazdığı *Silsile-i Evliyâ* ise, *Tuhfetü'l-ihvân*'da kendisi hakkında verdiği sınırlı bilgileri teyid eden ve ilmî yönüne ilâveten irfanî tarafına da ışık tutan, kısa bir metindir. Böylece, ismi çeşitli yayınlarda Vardar nehri kıyısında kurduğu tekke dolayısıyla anılan Abdülhâdî Efendi'nin biri *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* şerhi, diğeri silsile-nâme olmak üzere, iki eseri ilim âlemine tanıtılmıştır. Abdülhâdî el-Vardârî ve onun incelenip takdim edilen metinleri, Osmanlı asırlarında Balkan şehirlerinde, tarihî ve biyografik eserlerimizde bahis konusu edilenlerden daha çok sayıda ilmî, edebî şahsiyet ve faaliyet olduğunu düşündüren örneklerden biridir.

II. BÖLÜM

1.1. Eserin Nüshası

Elimizde, mütercimim Hicrî 968 (Miladi 1560-61) yılında meydana getirdiğini izah ettiğimiz çevirisine ait geç tarihli bir yazma nüsha vardır. Sonundaki müstensih kaydına göre, bu metin, 22 Muharrem 1206 (21 Eylül 1791) tarihinde, demek oluyor ki, tercüme ve şerh tarihinden 230 küsur sene sonra meydana getirilmiştir. Anılan nüsha, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmaları arasında Üniversite A 195/II'de 62a-78a'da bulunmaktadır. Eser, 231x149 mm ebadındaki filigranlı kâğıda, 165x70 mm ebadındaki yazı sahasına tâlik hatla yazılmıştır. Her sayfada 21 satır vardır. *Tuhfetü'l-ihvân*, mecmuanın 62b-78a yaprakları arasında yer almaktadır. Arapça vecizeler ve onlardan çıkarılması gereken derslerin ifade edilmeye başlandığı “imdi” kelimeleri kırmızı; özdeyişlerin tercüme ve şerhleri ise siyah mürekkeple yazılmıştır.⁴¹

1.2. TUHFETÜ'L-İHVÂN (Dostlara Armağan)

(vr. 62b) Çok hamd ve sayısız övgü, o muhtaç olmayan ve sessiz söz söyleyen Allah'a olsun ki, قل لو كان البحر مداداً لكلمات ربّي لنفد

البحر

⁴² قبل ان تنفذ كلمات ربّي beğenilmiş kelâmıyla kâinatın özü ve yaratılmışların neticesi(Resulü)ne hitap etti. Halis ve hayır dualar, pak selâmlar o belâgat mazharının ve fesahat gösteren(Hz. Pey-

⁴¹ Bu nüshanın tavsifi için bk. Derya Örs v. dğr., *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)*, Ankara 2006, s. 175.

⁴² “De ki: ‘Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir.’ (Kur’an, Kehf Suresi, 18/109).

gamber')in temiz ruhuna olsun ki, ⁴³انا اوتيت جوامع الكلم، şüphesiz haberiyle kendisinin İlâhlık ve azamet âlemi sırlarının nüshası, melekût⁴⁴ ve nâsut⁴⁵ âlemi tecellilerinin aynası olduğunu anlattı. Saadetle gelen dua ve selâm, onun ailesi ve sahabeleri üzerine olsun ki, ⁴⁶يصعد إليه الكلم الطيب istenen şeyiyle her birinden güzel ve hoş giden sözler çıkıp dinin esasını hazırladı ve şüphesiz bilişin kaidelerinin yapısını düzene koydular.

Gelelim asıl maksadımıza... Bu hor, yoksul duacı, yani Vardarlı Hamza'nın oğlu Mustafa oğlu Hacı Bekir'in oğlu Abdülhâdî, 968 [Milâdî 1560-61] yılında Manastır kasabasındaki Kadı Yahyâ Medresesinde ders verme işiyle meşgul olduğunda, o velilerin efendisi, kalbi temiz, yolu doğru kişilerin dayanağı, gerçeğin ve hidayetin öncüsü Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü ağartsın) güzellikler dolu sözlerinden İmam Câhız'ın (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) seçtiği ve bütün halka hediye ve armağan ettiği güzel kokularla dolu *Yüz Söz*'ü Türk diliyle açıklamaya girişip ve başlayıp "*Tuhfetü'l-ihvân*" (Dostlara Armağan) adıyla isimlendirdi ve Arapça bilgisinden nasibi olmayan kimselere (vr. 63a) hediye ve hatıra gönderdi.

Temiz kalpli dostlar ve vefa dolu kardeşlerden çok istirahat ve fazlaca rica ederim ki, yanlışını af kalemiyle düzeltip talep ve rağbet eden kişileri isteklendirsın; bu fakiri hayır dua ile ansınlar. Allah'ım, isteyenleri (bu eserden) faydalandır!

Birinci Söz- لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً

"Eğer perde açılrsa, benim şüphesiz bilgim artmazdı..." Yani dönülecek yer(ahiret)in hâllerini ve bağırışma (Kıyamet) gü-

⁴³ "Bana cevâmî'ü'l-kelîm (az sözle çok mana ifade etme meziyeti) verildi." (Buhârî, "Ta'bîr" 22; *Müslim*, "Mesâcid" 5, 7-8, "Eşribe" 71).

⁴⁴ Melekler âlemi, gökler.

⁴⁵ cismanîlik, insanlık.

⁴⁶ "O'na ancak güzel sözler yükselir." (Kur'an, Fâtur Suresi, 35/10).

nünün⁴⁷ korkularını o şekilde anladım ki, eğer dünya örtüsü açılıp ahiret işleri gösterilse ve onları gözle görsem, o görüş, benim ahiret hâllerini anlamamda hiç şüphesiz bilgimi artırmazdı...

O hâlde insanın daima ahiret hâllerini ve Kıyamet gününün korkularını düşünüp şüphesiz bilgiyi elde etmesi lâzım-mış...

İkinci Söz- النَّاسُ نِيَاءٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا

“İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar...” Yani insanlar dünya hayatında oldukları müddetçe, ahiret işinden habersiz olup gaflet uykusunda uyur; öldükleri zaman uyanırlar... Ettikleri çirkin işlere ve pis sözlere çok fazla nedametle pişman olurlar... Ama o pişmanlıkları hiç fayda vermez; mahrumiyet ve ziyan içinde kalırlar...

Şimdi gafillere gerekli olan, zan ve böbürlenme perdesini kaldırıp gaflet uykusundan uyanıp her zaman ahlâkını değiştirmeye ve fiillerini iyileştirmeye çalışmakmış...

Üçüncü Söz- النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهَ (vr. 63b) مِنْهُمْ بَأَبَائِهِمْ

“İnsanlar, babalarınıninkinden daha ziyade kendi zamanlarına benzerler.” Yani zamane halkı zamana uyar; baba ve dedelerine uymazlar. Bir kimseyi zamane değerli ve itibarlı kabul etse, onlar da değerli ve itibarlı sayar; hor duruma düşürse, aşağılayıp baba ve dedelerinin gittiği yola gitmezler...

O hâlde insanın baba ve atalarının [doğru] yolunda gidip zamaneye ve zamane halkına uymaması lâzımmış...

Dördüncü Söz- مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَرَفَ قَدْرَهُ

“Kendi değerini bilen kişi helâk olmaz.” Yani bir kimse kendisini bilse, ayağını kiliminin (yorganının) ölçüsü dışına

⁴⁷ “Yevmü't-tenâd” terkibi, “Ey kavmim, ben sizin hakkınızda kıyamet (o bağrışma) gününden endişe ediyorum.” (Kur'an, Mü'min Suresi, 40/32) mealindeki ayette geçer.

uzatmasa, ona öteki kimseden belâ ulaşmaz; o kimse güven içinde olur.

O hâlde insanın her zaman değerini bilip hâl ve tavırlarında derecesinin dışına çıkmaması ve uygunsuz harekette bulunmaması lâzımmış...

Beşinci Söz- قيمة كل امرئ ما يحسنه

“Herkesin değeri, ilmi ve marifeti (bilgisi, hüneri) kadardır.” Yani bir kimsenin ilmi ve fazileti ne kadar olursa, değeri de o kadar olur. Eğer fazla olursa, kıymeti de fazla olur; onu baş üstünde tutarlar. İlmi eksik olursa, değeri de öyle olup ona göre hürmet ederler.

O hâlde insanın her zaman fazilet kazanma ve marifet (ilim, irfan, hüner) elde etme yolunda olması, bilgi ve olgunluğunu artırmaya çalışması lâzımmış...

Altıncı Söz- من عرف نفسه فقد عرف ربه

“Bir kimse kendini bilse, muhakkak o kimse Rabbini bilir.” Yani bir kimse kendi varlığının yaratılmış, sanatla yapılmış ve çoğalan parçalar (vr. 64a) ve değişen organlardan birleşmiş ve bir araya getirilmiş olduğunu bilse, gerçekten o kimse bilir ki, o varlık için zatında çoğalma ve sıfatlarında değişme bulunmayan bir Yaratıcı vardır...

Sufiler takımı buna başka bir mana daha verirler. Ama her biri akıl dışında, gizli şeyleri keşif yoluyla bilmeye dayalı olduğundan dolayı, (onların anlatılmasına) kalkışılmadı. Şimdi insanın her zaman kendini bilmeye çalışması ve hangi hâllerle vasıflanmış olduğunu da anlayıp kendini bilmekten Allah’ı bilmeyi elde etmesi lâzımmış...

Yedinci Söz- المرء محبوبٌ تحت لسانه

“Kişi, dilinin altında örtünmüştür.” Yani konuşmadığı müddetçe, onun faziletinin derecesi, ilminin ne kadar olduğu ve aklının mertebesi bilinmiş olmaz. Sanki örtülü ve gizlidir... Ama konuşup o örtüyü kaldırırsa, onun ilmi ve fazileti bilinmiş olur.

Öyleyse insan konuşmaya başladığı zamanda, onun iyice düşünüp gereksiz, birbiriyle bağlantısız ve akla aykırı sözleri söylememesi lâzımmış...

Sekizinci Söz- من عذب لسانه كثر إخوانه

“Bir kimsenin dili tatlı olsa, kardeşleri çok olur.” Yani bir kimse insanların kusuruna bakmayıp ve eksikliklerini de incelemeyip daima herkesi hayırla ansa, o kişiyi âlemin halkı kardeşleri gibi kabul eder; onun iyilik isteyenleri ve can ü gönülünden dostu olurlar.

O hâlde insanın, her zaman halkın iyilik ve güzelliklerine bakıp kusur ve noksanına (vr. 64b) bakmayıp hüner görücü olması; kusur araştırmacı olmayıp herkesi hayırla hatırlaması ve iyilikle anması lâzımmış...

Dokuzuncu Söz- بشر مال البخيل بحادثٍ أو وارثٍ

“Cimrinin malını felâket veya vârise müjdele!..” Yani bir kimse daima cimri olsa, onun hasislik ve pintiliği son derecede bulursa, malı ya zamane felâketiyle telef olur, gider yahut vâris eline düşer; kendisi o maldan hisseli, nasipli olamaz (faydalanamaz). O hâlde insanın cimrilik ve pintiliği bırakıp her zaman fakirlere iyilik ve ikramda bulunması, cömertlik ve lütuf üzere olması gerektir.

Onuncu Söz- بالبرّ يستعبد الحرّ

“İyilikle hür kişi kul-köle edilir.” Yani bir kimse bu hür olan insanlara daima iyilik etse, sözlü ve fiilî olarak bağışlayıcı olsa, o bölük, bu kişiye âdeta kul olup onun emrine itaat eder; söylediğine baş eğip köle gibi sözünden dışarı çıkmaz; hepsi iyilik isteyenleri olurlar. Öyleyse kişinin daima bütün insanlara iyilik etmesi, cömert davranması ve bağışlayıcı olması lâzımmış...

On Birinci Söz- لا تنظر إلى من قال وانظر إلى ما قال

“Söz söyleyen kimseye bakma; onun sözüne bak!” Yani bir kimse söz söylese, o kimsenin hâl, tavır ve işlerine bakma-

yın; kesinlikle sözüne bakın! Çünkü nice hor görülen, itibarsız ve bilgisiz kimse vardır ki, daima hayır sözü söyler (vr. 65a) ve nice ilim sahibi, saygı gösterilen ve tantanalı kimse vardır ki, kötü sözden başka söylemezler... Öyleyse, bir kimse söz söylediği zaman onun kelâmına bakılıp hâline ve tavırlarına bakılmaması lâzımmış...

On İkinci Söz- لجزع عند البلاء تمام الحنة

“Belâ zamanında ağlayıp sızlamak ve feryad etmek, zahmetin tamamıdır.” Yani bir kimse musibetlerden bir musibete veya belâya uğrasa, sabretmese ve ağlasa, o belâ karşılığında verilen sevaptan mahrum ve uzaklaştırılmış olur. Faydalardan mahrum kalmak, zahmetin tamamına erişmektir. O hâlde, bir kimseye bir belâ gelince, onun feryad etmeyip ve ağlayıp sızlamayıp sabretmesi ve Cenab-ı Hakk’a hamd ü sena etmesi lâzımmış...

On Üçüncü Söz- لا ظفر مع البغي

“İtaatsizlikle maksada erişilmez.” Yani bir kimse zulümle bir şey istese, çok kere o kimse, o istediğine kavuşamaz. İsteği meydana geldiği takdirde, ondan faydalanmış olmaz. Âdeta istediğine erişmemiş gibi olur. O hâlde insanın her işte ve istekte zulümden sakınması ve günahattan kaçınması lâzımmış...

On Dördüncü Söz- لا ثناء مع الكبر

“Kibirle övgü bir arada bulunmaz.” Yani bir kimse daima kibirlense, insan fertlerinden bir kimse onu övüp iyilikle anmaz ve ondan iyilik de ummazlar. O hâlde kişinin halk yanında (vr. 65b) övülmüş ve makbul olması için kibir sıfatını bırakması lâzımmış...

On Beşinci Söz- لا برّ مع شخ

“Cimri olan kişiye meyil gösterilmez.” Yani bir kimse cimrilik sıfatıyla vasıflanmış ve hasislikle tanınmış olup fena hareketli ve pinti olsa, insanlar o kimseye rağbet ve hürmet etmez; alâka göstermez. Çünkü ondan faydalanıp istifade etmiş olmaz-

lar. O hâlde insanın cimrilik sıfatını ve pintilik âdetini bırakması, iyilik edici ve cömert olması lâzımmış...

On Altıncı Söz- لا صحّة مع التّهم

“Yemek yemeye çok fazla istekle sağlık bir arada olmaz.” Yani insan her zaman çok yerse, dertsiz olmayıp çeşitli hastalıklara tutulmuş olur. Çünkü çok yemek, mideyi ağır ve vücudu gevşek hâle getirip hastalıklara sebep olur. O hâlde insanın çok yemekten sakınıp fazla yemek yemeye aşırı istekli olmaması lâzımmış...

On Yedinci Söz- لا شرف مع سوء الأدب

“Edepsizlikle şeref bir arada olmaz.” Yani bir kimse edepsiz, terbiyesiz olup hayâlî olmasa, büyükler takımına erişmeyip nimet ve mutluluktan mahrum kalır. Büyüklerden ve ileri gelenlerden olmaz. O hâlde insanın saadet dizginini elde etmesi ve büyüklerden olup muradına ermesi için, daima edepli ve hayâlî olması lâzımdır.

On Sekizinci Söz- لا اجتناب من محترّم مع الحرص

“Şiddetli istekle haram olan şeyden sakınılmaz.” Yani bir kimse açgözlü ve tamahkâr olsa, o tür kimse haramdan (vr. 66a) kaçınıp sakınamaz. Çünkü hırs, sahibini haramdan kaçındırmaz, hatta harama meylettirir. Şimdi insanın hırsı bırakması lâzımmış ki, haram kılınmış şeylerden sakınmaya gücü yetsin...

On Dokuzuncu Söz- لا راحة مع الحسد

“Kıskançlıkla rahat bir arada bulunmaz.” Yani bir kimse kıskançlıkla vasıflanmış ve kinle tanınmış olsa, o tür kimsede rahat olmaz. Çünkü kusur ve noksandan münezzeh, kemâl sıfatlarıyla vasıflanmış Yüce Allah, kullarına her zaman nimetler verir... Onlara iyilik (nimet) meydana çıkmadan ötürü tabii haset sahibi olan kimseye keder ve tasa gelir. O sebepten dolayı kıskancın rahat ve huzuru kalmaz. Öyleyse insanın rahat ve huzura erişmesi, acısız ve kedersiz olması için kıskançlığı bırakması lâzımmış...

Yirminci Söz- لا محبة مع مرء

“Söze ayak diremeyle sevgi olmaz.” Yani bir kimse düşmanlıkta ayak direyici olup çekişme sıfatı ve inatla vasıflanmış olsa, insanlar o kimseyi sevmez ve onunla dostluk etmezler. Çünkü çekişme, düşmanlığa ve sevmemeye sebep olur. Öyleyse insanların o kişiye muhabbetinin artması ve onu sevmesi için, kendisinin çekişme ve inat sıfatını bırakması lâzımmış...

Yirmi Birinci Söz- لا سؤدد مع الانتقام

“İntikamla (ululuğa) erişilmez.” Yani bir kimse öç alıcı olsa, intikamı yüzünden ona pek yüksek dereceye erişmek ve çok büyük mertebeye ulaşmak nasib olmaz. O hâlde insanın, yüksek derecelere erişmek için intikam almayı bırakması lâzımmış...

Yirmi İkinci Söz- لا زيارة مع الزعارة

“Sertlik ve kabalıkla ziyaret olmaz.” Yani (vr. 66b) bir kimse dostlarından bir dostunu ziyaret etmek istese, o kimse-nin güler yüzle ve tatlı sözle gitmesi gerekir. Eğer söz ve işinde yumuşak huylu ve nazik olmasa, o ziyaret boşa gider. Öyleyse insanın dost ziyaretine gidince, güler yüzle ve tatlı sözle gitmesi lâzımmış...

Yirmi Üçüncü Söz- لا صواب مع ترك المشورة

“Danışmayı bırakmakla doğru bir arada olmaz.” Yani insanın her işi akıllı kişilere danışması ve âlimlerle konuşması, doğruyu bulmaya ve iyileşmeye vesile olur. Her işte danışmayı bıraktıkça, o işte doğru bulunmaz. O hâlde insanın her işte daima akıllı kişilerle istişare etmesi ve tedbir sahibiyle konuşması lâzımmış...

Yirmi Dördüncü Söz- لا مروءة لكنوب

“Yalan söyleyen kimsede mürüvvet (insanlık, mertlik) olmaz.” Yani bir kimsenin sözünde doğruluk olmasa, her zaman yalan olsa, o kimseden mertlik ve iyilik gelmez; hatta alçaklık ve cimrilik gelir. Öyleyse insanın sözleri arasında gerçeğe aykırı beyanda bulunmaması ve yalanı bırakması lâzımmış...

Yirmi Beşinci Söz- لا وفاء للملول

Canı sıkılmış, usanmış kimsede vefa olmaz.” Yani bir kimse (bezgin tavırlarıyla) her zaman insanları sıkırsa, o tür kimseden vefa gelmez. Çünkü sıkıntı sultanı (gücü) ve uğursuzluk şeytani bir kimsede baskın olunca, onun sözünü bozması ve vaadini yerine getirmemesi muhakkaktır. O hâlde kişinin insanları kınama ve sıkılmaktan sakınıp usancı bırakması lâzımmış...

Yirmi Altıncı Söz- لا كرم أعزَّ من التقي (vr. 67a)

“Takvadan (daha) güzel bir ululuk yoktur.” Yani bir kimse her zaman iyilik ve takva üzere olsa, o kimse her tür kusur ve noksandan münezzehtir, kemâl sıfatlarıyla vasıflanmış Yüce Allah katında değerli ve Onun halkı (yarattıkları) yanında büyük olur. ⁴⁸إِنَّ أكرمكم عند الله اتقيكم⁴⁸ buyurulmuştur. O hâlde insanın Allah indinde değerli ve halk yanında şerefli olması için, daima zühd⁴⁹ ve takva üzere olması lâzımmış...

Yirmi Yedinci Söz- لا شرف أعلى من الإسلام

“İslâm’dan daha yüce şeref yoktur.” Yani bir kimse -her ne kadar fakir olsa bile- Müslümanlardan ise, Yüce Allah katında değerli ve şerefli olur. Eğer kâfirlerdence -şayet malı, mülkü de çok olsa- o kimse alçak ve itibarsız olur... O hâlde insanın Allah indinde değerli olmak için daima Müslümanlık üzere bulunması ve İslâm alâmetlerini sağlamca gözetmesi lâzımmış...

Yirmi Sekizinci Söz- لا معقل أحسن من الورع

“Zühdden daha sağlam kale olmaz.” Yani kim dünya musibetlerinden emin ve ahiret belâlarından selâmette olmayı dilerse, o, iyilik ve zühd kalesine girsin. O kaleden daha sağlam ve kuvvetli kale olmaz. Şimdi insanın zamane musibetlerinden

⁴⁸ “...muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstün olanımız, Ondan en çok korkanımızdır.” (Kur’an, Hucurât Suresi, 49/13).

⁴⁹ Zühd: Dünyaya rağbet etmeme, din işinde perhizkârlık, takva.

emin olmak için, her zaman takva (haramdan, kötü ve zararlı işlerden sakınma) ve zühd üzere olması lâzımmış...

Yirmi Dokuzuncu Söz- لا شفيع أنجح من التوبة

“Tevbeden daha kurtarıcı şefaata edici olmaz.” Yani insan günah işleyip yine günaha tevbe ve istiğfar edip pişman olsa da (vr. 67b) Yüce Allah’tan ihtiyaçlarını dilese, Cenab-ı Hak tevbenin bereketleriyle o kimsenin ihtiyacını karşılar. Şimdi dünya hâlinde ve ahiret işinde tevbeden daha iyi ve murada erdirici şefaataçı olmaz. İnsanın her an ve her saat tevbesiz olmaması lâzımmış.

Otuzuncu Söz- لا لباس أجمل من السلامة

“Sağlıktan daha güzel giyecek olmaz.” Yani insan esenlik elbisesini giyip cömertlik dolu vücudu tam sağlık ve selamette olduğunda, Allah’ın şerefli rızasını gözetip bozuk tamahla o esenlik elbisesini yele vermesin (mahvetmesin)... Aksi takdirde (sağlığın) değerini bilmemiş gibi olup sonra pişman ve ızdırap çekici olması muhakkaktır. Öyleyse insanın sağlığın değerini ve esenliğin kıymetini bilmesi, daima ibadet üzere olup Allah’ı anmalardan gafil olmaması lâzımmış...

Otuz Birinci Söz- لا داء أعين من الجهل

“Cehaletten (daha) zayıf (düşürücü) hastalık olmaz.” Yani bir kimsenin yaratılışında cehalet saplanmış ve cahillik, nobranlık tabiatına karıştırılmış olsa, o tür kimseye akıllı ve bilgili kişinin nasihatı, olgun ve faziletli insanın öğüdü fayda vermez; öyle şahıslar sapıklık eteğinden ve cahillik yeninden elini bırakıvermez. O hâlde insanın sapıklık ve cahillikten kurtulması için, çalışıp çabalayıp ilimleri tahsil etmesi ve nefisler(kendiler)ini olgunluğa erdirip bilgisizliği gidermesi lâzımmış...

Otuz İkinci Söz- لا مرض للانسان الا بقلة العقل⁵⁰

“Akıl azlığından [daha şifasız] hastalık olmaz.” Yani (vr. 68a) akıl kıtlığından [daha tedavisi mümkün olmayan] hastalık yoktur. Çünkü akıl sebebiyle insan ayar yönünden sağlıklı olur; ondan doğru düzgün işler ve istikametli ameller meydana gelir. Eğer aklında eksiklik olursa, bunun zıddı meydana gelip bozuk ve zararlı olur...

Otuz Üçüncü Söz- لسانك تقتضيك ما عودته

“Senin dilin, huy edindiğin şeyi sana nakleder (anlatır).” Yani sen diline iyi sözler ve hayırlı kelâmlar söylemeyi huy ve âdet ettir. Çünkü sen kötü sözler ve boş lâflar söylemeye alıştırdıysan, dilin yaramaz sözünden emin olamazsın ve istesen de akla aykırı lâfından kurtulamazsın... Çünkü o, huyuna göre hareket eder; senin iradene göre davranmaz. Öyleyse insanın çalışıp dilini boş sözler ve saçma sapan lâflar söylemeye alıştırmaması lâzımmış...

Otuz Dördüncü Söz- المرء عدو ما جهله

“Kişi bilmediği şeye düşmandır.” Yani bir kimse ilimlerden bir ilmi bilmese, daima o ilmi kınar, yerer; o bilgilerin ehlini çirkin görür, sahiplerini sapıklıkla suçlar... O hâlde insanın her zaman bilmediği (gerekli ve faydalı) ilmi bilmeye çalışması lâzımmış...

Otuz Beşinci Söz- رحم الله امرء عرف قدره و لم يتعدّ طوره

“Allah rahmet eylesin kendi değer ve derecesini bilen ve haddini (vr. 68b) aşmayana!..” Yani Cenab-ı Hakk'ın kendisini

⁵⁰ Bu söz, *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* türündeki eserlerde لا مرض للانسان الا بقلة العقل şeklinde değil, لسانك تقتضيك ما عودته şeklinde yazılmış ve “Akıl azlığından daha şifasız dert olmaz.” manasında tercüme edilmiştir. *Tuhfetü'l-ihvân* sahibi ise anılan cümleyi “Akıl azlığından özge maraz olmaz.” şeklinde hatalı çevirmiş ve açıklamıştır. Biz dil içi çeviri sırasında bu sözün Arapça aslını ve diğer tercümelerini de göz önünde bulundurduk.

bir avuç topraktan veya bir damla meniden yarattığını bilen, yaş ve mevkice benzerlerine kibirlenmeyip ve kardeşlerine büyülenmeyip alçak gönüllü, böylece Allah'ın rahmetine ve insanların övgüsüne lâyık olan kişiye Allah merhamet etsin!..

O hâlde insana lâyık ve lâzım olan, haddini bilmek ve derecesini aşmamakmış...

Otuz Altıncı Söz- إعادة الإعتذار تذكيرٌ للذنب

“Tekrar özür dilemek, işlediği günahı hatırlatmaktadır.” Yani insan bir kişinin yanında günah işlese, o günah için özür dilese, bir kere dilemesi yeter. Tekrar özür dilemek, hemen o işlediği günahı hatırlatmaktadır. O hâlde insanın bu incelikten habersiz olmayıp yerinde özür⁵¹ dilemesi lâzımış...

Otuz Yedinci Söz- التصح على المأ تقريع

“İnsanlar arasında öğüt vermek, sırrı açıklamaktır.” Demek oluyor ki, bir kimse bir kardeşine nasihat etmek istese, açıkça halk arasında etmeyip gizli etsin. Çünkü halk arasında ona nasihat etmek, onu yermektir. Öyleyse insan her zaman bir kardeşine nasihat etse, onun tenhada ve gizli etmesi gerekirmiş...

Otuz Sekizinci Söz- إذا تمّ العقل نقص الكلام

“Akıl olgunlaştığında söz eksilir.” Yani bir kimsenin akli olgunluğa erdiği zaman, o kişi çok söz (vr. 69a) söylemez; ancak ihtiyaç kadar ve yeter derecede söyler; boş söz ve saçma sapan lâflardan sakınıp kaçınır. O hâlde insanın sözü çoğaltmaktan sakınıp konuşma sırasında kısa ve faydalı söylemesi lâzımış...

Otuz Dokuzuncu Söz- الشفيع جناح الطالب

“Şefaati edici, isteyen kişinin kanadıdır.” Yani bir arzusu olan kimsenin, bir büyük katında bir isteği olsa, kendisinin söylemeye gücü yetmese, bir başka kimsenin yardımıyla o istek meydana gelse (gerçekleşse), o kişi o talibe kanat olur. Kuşun

⁵¹ Bu kelime, Arap harfli aslî metinde sehven “ecr” şeklinde yazılmıştır.

kendi kanadı kuşu su ve taneye erıştirdiği gibi, o kimse de o talibi istediğine ulaştırır. Bundan dolayı, insanın daima kalbi temiz kardeşlere, dostlara her işte şefaath ve yardım etmesi lâzımmış...

Kırkıncı Söz- نفاق المرء ذلة

“İnsanın münafıklığı (gıybet ve koğuculuk etmesi) kusur(horluk)dur.” Yani bir kimse münafık olup her zaman halkın arasını bozmak için insanları birbirine çekirtirse, o kimse Allah katında alçak ve halk yanında hor ve değerersizdir. Öyleyse, insanın münafıklık, ikiyüzlülük sıfatını terk edip ihlâs üzerinde (samimi ve rıyasız) olması lâzımmış...

Kırk Birinci Söz- نعمة الجاهل كروزضة [فی] مزيلة

“Cahil kişinin nimeti, çöplük üstündeki yeşillik gibidir.” Yani cahil ve nadan, nobran olan kimseler, nimete ve makam, mevkiye lâyıkk değildir. Eğer nimete, makam mevkiye erişirse, (vr. 69b) o nimet ve makam, mevki yerinde olmamış olur. Hemen gübrelik üstündeki şu sebze ve yeşillikler gibi olur. O hâlde insanın cehaleti bırakıp irfan (ilim ve marifet) tahsil etmesi lâzımmış...

Kırk İkinci Söz- الجزع أتعب من الصبر

“Feryad etmek ve ağlayıp sızlamak sabırdan daha zahmetlidir.” Yani bir kimse belâların meydana gelmesi ve musibetlerin inmesinden ötürü incinerek ağlayıp sızlasa, bu tür hâl, sabırdan ve sabrın acılığını çekmekten daha zahmetlidir. O hâlde, sabır, insanın musibet zamanında ağlayıp sızlamasından daha iyidir. Sabretmek lâzımmış...

Kırk Üçüncü Söz- المسؤل حرٌ حتى يعد

“Kendisinden istekte bulunulan kimse, söz verinceye kadar hürdür.” Yani bir kimseden bir şey istense, o kimse istenen nesneyi vermekte söz verinceye ve kabul edinceye kadar serbesttir. İsterse yerine getirir, isterse getirmez... Ama vaad etme

işi geçtikten sonra (vaad edilen şeyi) vermek lâzımmış. Aksi takdirde sözüne aykırı davranarak vermemiş olur. Sözünde durmamak ve ahdini bozmak, doğruluk alâmeti değildir. Öyleyse insan bir şeyi kabul ve ifade ettikten sonra onu vermesi lâzımmış ki vaadini yerine getirmemeyle vasıflanmış olmasın...

Kırk Dördüncü Söz- أكبر الاعداء أخفاهم مكيدة

“Düşmanların en büyüğü, düşmanlığını gizleyendir.” Yani insanın düşmanlarının en büyüğü, kötülüğünün hilelerini ve zararının (vr. 70a) yukarı çıkacağı yerleri gizleyen ve dostluk gösterendir. Ama düşmanın son derece büyüğü odur. Çünkü düşmanlığını açığa vuran, belli eden kimseden sakınmak mümkün olur; fakat gizleyenden mümkün olmaz. Öyle olunca, bu tür düşman çok büyük düşmandır ve ondan çok sakınmak gerekir. Müslüman olan kimsenin de kimseye bu tarzda düşmanlık etmemesi lâzımmış...

Kırk Beşinci Söz- يطلبك الرزق كما تطلبه

“Sen rızkını istediğin gibi, o da seni ister.” Yani insanın rızkını gezip dolaşma derdiyle istediği gibi, o rızık da sahibini ister. Öyleyse insanın uzun ümitler ve bozuk fikirlerle ömür parasını rızık arama yolunda harcıyıp Allah’tan habersiz ve besleyip büyüten Rabbe ibadeti ihmal edici olması ona uygun değildir.

Kırk Altıncı Söz- السامع للغيبة أحد المغتابين

“Gıybeti dinleyen, gıybet edenlerin biridir.” Yani bir kimsenin huzurunda bir kimse gıybet edilse, o da razılık kulağıyla onu dinlese, hemen o dinleyen kimse, o gıybet edenlerin birinden olmuş gibi olur. Ahiret cezasında onlarla o kimse ortaktır. Öyleyse insanın gıybet edilen ve kötülenin olduğu yerde razılık kulağıyla dinlememesi, gücü yeterse (söz konusu uygunsuz işi) ortadan kaldırması, yetmezse bari gönülden inkâr etmesi (vr. 70b) lâzımmış...

Kırk Yedinci Söz- الذَّلَّ مع الطَّمَع

“Horluk, açgözlülükle birliktedir.” Yani bir kimse hırsla isteme ve açgözlülük sebebiyle insanları incitse, insanlar o kimseye düşmanlık edip (küçümseyerek) bakar; değer vermez, kendisini alçak sayarlar. Muhakkak o kimse izzet ve şeref bulmayıp hor ve itibarsız kalır... Bundan dolayı insanın açgözlülüğü bırakıp Yüce Allah'ın takdirine razı olup hamd etmesi lâzım...

Kırk Sekizinci Söz- الرِّاحَةُ مع اليَأْسِ

“Huzur, ümit kesmekle birliktedir.” Yani bir kimse ümidini insanların mallarından kesip beklentisiz olsa, dünya zinet ve süslenmesinden kurtulmuş olup Allah'ın rızasına göre hareket etse, o tür kimse, her zaman rahata erişmiş ve daima güven ve huzur içinde olup tam gönül topluluğu⁵² elde eder. O hâlde insanın bu dünyanın süs ve zinetini görmezlikten gelip ve (başkalarından beklenti) işinden vazgeçip daima Allah'ın şerefli rızası üzere olması lâzımmış...

Kırk Dokuzuncu Söz- الحرمان مع الحرص

“Mahrumluk hırsla beraberdir.” Yani bir kimse bir şeye fazla istekli ve düşkün olsa, pek çok zamanlarda o nesneden mahrum kalır ve ayrı düşer. O hâlde hırsla istemeyi ve açgözlülüğü bırakmak lâzımmış.

Ellinci Söz- بلاء الإنسان من اللسان

“İnsanın belâsı dilindedir.” Yani bir kimse daima insanları kötülese, (vr. 71a) akran ve benzerlerini çekiştirse ve büyüklere dil uzatıp her zaman onları ayıplasa ve kötü gösterse, mutlaka onlar da bu kimseyi çekiştirir ve kötüler; başına birçok belânın gelmesine çalışıp ve niyet edip belâlar getirir; şüphesiz o belâların gelmesi, kişinin dili yüzünden olmuş olur. O hâlde

⁵² “Gönül topluluğu” şeklinde günümüz Türkçesine aktardığımız “cem'iyet-i hâtır” tamlaması, insanın akıl ve fikrinin yerinde ve toplu olmasıdır. Bunun zıddı, hatır perişanlığıdır.

kişinin dilini insanları kınama ve ayıplamadan koruyup kendi hâl ve tavırlarını görmesi (işlerine bakması) lâzımmış...

Elli Birinci Söz- عبد الشهوة أشد من [عبد] الرق

“Şehvetin kulu, satın alınmış köleden daha hordur.” Yani bir kimse şehvetine taparcasına düşkün olup duyulara ait zevklerle bağlı bulunup aklî olgunluklardan habersiz olsa, bu tür kimse satın alınmış köleden daha aşağı tutulur. Çünkü efendisi bazan kölesine saygı gösterir ve iyilikte bulunur; ama şehvetin kölesi olan kimse, insanlar yanında daima itibarsız ve alçaktır. O hâlde kişinin şehvetine tapıcı olmayıp Allah’a bağlı ve Mevlâ’ya ibadet edici olması lâzımmış...

Elli İkinci Söz- الحاسد مغتاظٌ على من لا ذنب له

“Kıskanç, günahı olmayan kimseye öfkelenir.” Yani bir kimse kıskanç olsa, o kişi günahı olmayan kimselere kızar. Çünkü onların nimetlerine bakıp kıskançlığından dolayı (bu nimetlerin) gitmesini, sona ermesini ister. Onun isteğiyle sona ermeyince, o kimse çok öfkeye kapılıp o kimselere kin duyar; düşmanlık eder. O hâlde (vr. 71b) insanın kıskançlık sıfatını bırakıp kendi nefsi için ne düşünürse, bütün Müslümanlara da onu düşünmesi lâzımmış...⁵³

Elli Üçüncü Söz- كفى بالظفر شفيعاً للمذنب

“Suçluya şefaathçi olmak için zafer yeter.” Yani bir kimse günahkâr olup bir kimse huzurunda suç ve cinayet işlese, o kimse de günahı karşılığında intikama fırsat bulsa, affetmek gerek... Çünkü (intikam alma ve cezalandırma) fırsatı, o kimse-nin günahına şefaathçi olarak yeter. O hâlde insanın intikam almayıp bu söylenen güzel huya göre davranması lâzımmış...

⁵³ Bu cümlede, Hz. Peygamber’in “Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için istemedikçe, (kâmil manada) iman etmiş olamaz” (*Buhârî*, “İmân” 7, *Müslim*, “İmân”, 71) manasındaki hadisine işaret edildiği söylenebilir.

Elli Dördüncü Söz- رَبِّ سَاعٍ فِيمَا يَضْرَهُ

“Nice kimseler zararına çalışır...” Ama o iş ona zarar verir; ancak onun düşmanlarını sevindirir. O hâlde insanın bu tür işin meydana gelmesine çalışmaması lâzımmış.

Elli Beşinci Söz- لَا تَتَّكِلْ عَلَى الْمَنِيِّ فَإِنَّهَا بَضَائِعُ التَّوَكُّلِ

“Sen nefsin isteğine dayanma! Ona dayanmak ahmakların sıfatıdır.” Yani insanın heva ve hevesine dayanmaması lâzım... Ona dayanmak ahmaklık işareti, bönlük ve sersemlik alâmetidir. O hâlde insanın nefsinin isteğine, gelip geçici hevesine güvenmesi, dince uygun değildir. Sakınmak lâzımmış...

Elli Altıncı Söz- الْيَأْسُ حَرٌّ وَالرَّجَاءُ رَقٌّ

“Ümitsizlik hürlük, ümitli olmak köleliktir.” Yani bir kimse insanlardan ümidini, beklentisini kesse, onlara hizmet köleliğinden çıkıp itaat etme kaydından kurtulur. Ama bir kimse (vr. 72a) insanlardan ümitlense ve onların hizmetleri bağından dolayı bel bağlasa, emirlerinden bir an dışarı çıkmaya güç yetirmeyip hazır köle gibi olur. O hâlde kişinin halktan ümidini kesmeye çalışıp Yüce Allah’tan başkasına dayanmaması lâzımmış...

Elli Yedinci Söz- ظَنَّ الْعَاقِلُ كِهَانَةً

“Akıllı kişinin zannı, firaset (hemen anlayış, hâlden niteliği kavrayış) üzeredir.” Yani akıllı kişinin zannı, pek çok hâlde doğru çıkar. Nitekim müneccim ve kâhin olan kimselerin sözünün bazı zamanda gerçeğe uygun olup rast geldiği gibi...

Elli Sekizinci Söz- مِنْ نَظَرٍ اعْتَبِرْ

“Bir kimse düşünerek baksa, ibret alır.” Yani bir kimse gerçek derin düşünme ve doğru fikirle dünya hâllerini ve ahiret işini tefekkür etse, ibret alıp nereden zarar gelirse, bilip oradan kaçsın ve nerede fayda varsa, anlayıp ona yönelir. O hâlde herkesin dünya hâline ve ahiret işine ibret gözüyle bakması lâzım ve çok gereklidir...

Elli Dokuzuncu Söz- العداوة شغلٌ شاغلٌ

“Düşmanlık, (faydalı işlerden) geri bırakan bir iştir.” Yani bir kimse bir kişiye düşmanlık etse, o kişinin düşmanlığı o kimseyi ahiret işlerinden ve dünya işinden geri bırakıp alıkoyar. O hâlde insana uygun olan, düşmanlık etmemektir.

Altmışıncı Söz- القلب إذا أكره عمى

“Gönül nefret ettiğinde görmez olur...” Yani bir kimsenin kalbi bir işten nefret etse, o kimseye (vr. 72b) usanç gelir ve onda yorgunluk, bezginlik görülür. Öyle olunca, bakışı bozuk olur ve basireti gider; ne anladığını bilir, ne anlamadığını bilir... Şimdi, bir kimseye bu çeşit hâl sonradan gelse, o ilme dalmaktan vazgeçip başka bir ilim ve sanatla meşgul olmak lâzımmış...

Altmış Birinci Söz- الأدب صورة العقل

“Edep, aklın sureti(alâmeti)dir.” Yani bir kimse edep, terbiye sahibi olsa, ondan iyi ve temiz fiiller ve akla uygun sözler çıkar; edepli hareketler ve sıraya konmuş (yerli yerinde) tavırlar meydana gelir. O hâlde insanın edep sıfatından habersiz ve hayâ huyu yönünden boş olmaması lâzımmış...

Altmış İkinci Söz- لا حياءٍ لمحرصٍ

“Hırslı kimse için utanma yoktur.” Yani bir kimsede aşırı istek baskın ve açgözlülük kaplayıcı olsa, onun yüzünden hayâ ve edep gider. Öyleyse insanın açgözlülüğü ve şiddetli isteği bırakması lâzımmış...

Altmış Üçüncü Söz- [من] لا نت أسافله صلبت أعاليه

“Bir kimseyi alçaklar yumuşak tutsa, ulular sert tutarlar.” Yani bir kimseye fakirler ve küçükler takımı yardım etmeseler, büyükler ve zenginlerden herkes onu ezer; mahveder. O hâlde insanın daima fakirlerle karışıp görüşmesi ve birlikte oturması lâzımmış.

Altmış Dördüncü Söz- من اوتى في عجانة قلّ حياؤه و بذؤ لسانه

“Bir kimsenin makadına (anüsüne erkeklik organı) götürülse, onun utanması az ve dili terbiyeye uymayan, kötü söz

söyleyici olur.” Yani bir kimse çocukluk çağında insanların (vr. 73a) önüne yatmış olsa, ondan utanma ve hayâ duygusu kalkar; o şahıs daima haddi aşıcı, çirkin söz söyleyici ve adam incitici olup halkın namusunu ayak altına alır.

Altmış Beşinci Söz- السَّعِيدُ مِنْ وَعَظٍ بَغِيرِهِ

“Bahtiyar, başkasıyla öğüt alan kimsedir.” Yani bir kimse başka kişilerin işlerinden nasihat kabul edici ve öğüt alıcı olsa, o tür kimse bedbahtlık yerinden uzak ve kötülükten sakınıcı olup bahtiyar olur. O hâlde, insanın daima başkalarının öğüdünden nasihat kabul edici olması lâzımmış...

Altmış Altıncı Söz- الْحِكْمَةُ ضَائِعٌ [ضَالَّةٌ] الْمُؤْمِنِ

“Hikmet, müminin yitiğidir.” Yani mümin olanın, her zaman hikmet (bilgi ve bilgelik) istemesi gerek, (değerli) bir şey kaybeden kimsenin yitiğini devamlı aradığı gibi... O hâlde insanın marifet ve hüneler sahibi akıllı kimselerle görüşüp konuşup ilim ve hikmet istemesi lâzımmış...

Altmış Yedinci Söz- الشَّرُّ جَامِعٌ مَسَاوِي الْعُيُوبِ

“Kötülük, çeşitli kusurları toplayıcıdır.” Yani bir kimseden daima kötü işler ve çirkin sözler meydana gelse, onun içinde olan pis şeyler gelip ortaya çıkar. İnsanlar da onun pisliğini ve alçaklığını bilir, anlar. O hâlde kişinin fitneden ve kötülükten sakınması, beğenilen, ıslah edilmiş, halis fiiller üzere olması lâzımmış...

Altmış Dokuzuncu Söz- رَبُّ أَمَلٍ خَائِبٍ

“Nice ümitler vardır ki, zarar üzeredir...” Yani çok kimsenin ümidi, istediği gibi (vr. 73b) olmaz; hattâ isteğinin tersine olup zarar ve ziyanla sonuçlanır... O hâlde, doğru yol üstünde olup mahrumiyete uğramamak ve ümid edilen şeyin elde edilmemesinden ötürü acı duymamak için, her istenilen şeye dikkatle bakıp düşünceli olmak lâzım...

Yetmişinci Söz- رَبِّ رَجَاءٍ يُؤَدِّي إِلَى الْحَرَمَانِ

“Çok ümit vardır ki, mahrumluğa götürür.” Yani insanın birçok ümidi vardır ki, mahrumiyete, zarar ve hayal kırıklığına sebep olup sahibini nasipsiz bırakır. O hâlde kişinin bu tür ümitlerden sakınması ve kaçınması lâzımmış...

Yetmiş Birinci Söz- رَبِّ أَرْبَاحٍ يُؤَدِّي إِلَى الْخُسْرَانِ

“Nice faydalar vardır ki zarara götürür...” Yani insanlardan çok kimseler vardır ki, onların kâr ve kazancı nice zarara sebep olur. O “fayda”dan çok sıkıntı, borç elde eder. O hâlde insanın her kâr ve kazanca sevinmemesi lâzımmış...

Yetmiş İkinci Söz- رَبِّ طَمَعٍ كَاذِبٍ

“Nice açgözlülük vardır ki, yalancıdır...” Çok kimse açgözlü olur, hırsıyla ister; ama sonunda o açgözlülük ve ümit yalan olur... O hâlde insanın her ne olursa onu hırsıyla isteyip almaması lâzımmış...

Yetmiş Üçüncü Söz- [الْبَغْيِ سَائِقٌ إِلَى الْحَرَمِ]

“İsyan, helâke çekicidir.” Yani bir kimse kendini beğenir, ameline güvenir ve büyüklenirse, ayağını insaf ve hakkını tam olarak alma dairesinden dışarı atıp Allah’a itaat ve ibadetten yüz çevirse, bu tür hâl ve tavırlar, (vr. 74a) o kimseyi mahvolmaya çeker. O hâlde insana uygun olan, her zaman Hakk’a itaatli olmak, Allah’ın rızasını gözetmek, ibadet ve taatsiz olmamaktır.

Yetmiş Dördüncü Söz- فِي كُلِّ جَرَعَةٍ شَرْقَةٌ وَ مَعَ كُلِّ أَكْلَةٍ غَصَّةٌ

“Her içecek kalıntısıyla boğaz incinmesi vardır ve her lokmayla boğaza takılma vardır.” Demek ki, bu dünya sarayının her rahatı zahmetle, faydası zararlarla, iyiliği kötülükle karışmış ve her kazancı ziyanla ve her içkisi sersemlikle, her sağlığı hastalıkla karışıktır. O hâlde insanın, onun nimet ve saadetine sevinçli ve gülücü, zahmetine huzursuz ve ağlayıcı olmaması lâzımmış...

Yetmiş Beşinci Söz- من كثر فكره في العواقب لم يشجع عند المبارزة

“Bir kimse sonuçları çok düşünse, savaşıma sırasında yiğitlik edemez.” Yani bir kimse işlerin sonlarını daima düşünse ve dikkatle incelese, (düşmana) karşılık verme ve savaş zamanında o kimseden yiğitlik gelmez. O hâlde insanın bu söylenen huyu (işlerin sonuçlarını çok düşünmeyi) bırakması lâzımmış...

Yetmiş Altıncı Söz- إذا حلت المقادير ضلت التقادير [التدابير]

“Takdirler gelse, tedbirler gider.” Yani insanın İlâhî takdir karşılığında aldığı tedbirler ve yaptığı hazırlıklar tersine döner; iyilik yol ve doğruluk dizginleri ellerinden gidip korkuları ve sakınmaları fayda vermez; o bütün inen takdirler meydana gelir. (vr. 74b) O hâlde insana gerekli olan, Allah’ın takdirinin yerine gelmesini razılıkla karşılayıp bütün musibetlere sabretmek ve âlemi Yaratan’a hamd etmektir. Nitekim Hamdî Çelebi, *Yûsuf [ü] Züleyhâ*’sında buyurur: Şiir:

“Çün kader tîrin ata kavs-i kazâ

Çâre olmaz ana meger ki rızâ”⁵⁴

[İlâhî takdir yayı, kader okunu atsa, ona razılıktan başka çare olmaz.]

Yetmiş Yedinci Söz- إذا حلّ القدر بطل الحذر

“Takdir geldiğinde sakınma boşa gider...” Yani Yüce Allah’ın takdir ettiği hüküm bir kuluna inse, o kulun sakınması ve kaçması fayda etmez; mutlaka o takdir meydana gelir. O hâlde inanan kimselere yakışan, İlâhî takdirin yerine gelmesine razı olup karşılığında, herkese rızkını veren Allah’a hamd edip şükür üzere olmaktır.

Yetmiş Sekizinci Söz- الإحسان يقطع اللسان

“İyilik etmek dili keser.” Yani bir kimse daima halka iyilik etse, o insanların kalbi bu kişinin sevgisiyle dolu olup onu her

⁵⁴ Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur, Ankara 1991, s. 186.

zaman hayırla anıp kötülükle anmaktan dilleri kesilir. O hâlde kişinin daima halka iyilik edip insanlarla güzel geçinmesi lâzımmış ki, halk da o kimseyi hayırla ansın...

Yetmiş Dokuzuncu Söz- الشرف بالفضل و الأدب لا بالأصل والتسب

“Şeref, ilim ve edeledir; soy sople değil...” Yani insanın şerefi ve büyüklüğü, ilmî faziletler ve övülen edeplerledir, baba ve dedelerinin (vr. 75a) şerefiyle değildir. O hâlde insanın daima ilim ve fazilet tahsil etmesi, hayâ ve edebi tamamlaması lâzımmış. Aile ve baba soyunun, akraba ve sülâle yönünden övünme yoluyla sayılan iyiliğin faydası yokmuş...

Sekseninci Söz- أكرم الأدب حسن الخلق

“Terbiyenin en iyisi, huy güzelliğidir.” Yani insanın huy güzelliği, bütün edebinden daha büyük ve daha değerlidir. Çünkü bütün ahlâkın övülmüş olanları ve amellerin güzellikleri, huy güzelliği içinde bulunur. O hâlde insan huy güzelliğine sahip olunca (denebilir ki), diğer edepler üzere de bulunması şüphesiz(bildirilmiştir)dir.

Seksen Birinci Söz- أكرم التسب حسن الأدب

“Soyun en değerlisi, terbiye güzelliğidir.” Yani bir kimse- nin soyunun en değerlisi, terbiyesinin güzel olmasıdır. Edepsiz, terbiyesiz olan kimsede soy büyüklüğü, üstünlüğü olmaz. O hâlde insanın daima edep, terbiye güzelliğini elde etmesi lâzımmış...

Seksen İkinci Söz- أفقر الفقر الحمق

“Fakirliğin en fazla yoksulu, akılsızlıktır.” Yani fakirlerin en yoksulu, ahmaklığı fazla olan kimsedir. Çünkü ahmaklığı yüzünden eline mal geçmez; eline geçen mal da yiter, gider... Ama dünyada geçim işini düşünecek seviyede akli olan, mal edinme imkânına sahip olur ve elindeki malı da koruyup boş yere harcamaz. O hâlde insanın dünyada geçim işini düşünen akla göre hareket edip israfı ve malını uygun olmayan yere harcamayı gidermesi lâzımmış...

Seksen Üçüncü Söz- أوحش الوحشة العجب

“Issızlık ve tenhâlığın en fazlası, büyüklenmektir.” Yani bir kimse kibirli olur, (vr. 75b) kendisini beğenir ve ameline güvenirse, insanlar o kimsenin sohbetinden çekinip kaçınır ve söyleşmek için oturduğu yerden nefret ederler. Böylece o kimse dostsuz kalır; boş ve تنها (bir vaziyette) olur. O hâlde kişinin kendisini beğenmeyi, ameline güvenmeyi ve büyüklenmeyi bırakıp daima mütevazı, kibirsiz ve alçak gönüllü olması lâzım-mış...

Seksen Dördüncü Söz- أغنى الغنى العقل

“Nimetin en ziyadesi akıldır.” Yani bir kimsenin akılı tam olsa, âdet dolayısıyla ona yüz nimet teslim olur, zaman da yardım eder. Çünkü (akıllı insan) zararını görüp ve faydasını iyice düşünüp ona göre hareket eder. O hâlde akıldan güzel nimet ve süslü (İlâhî) bağış olmazmış...

Seksen Beşinci Söz- الطامع في وثاق الدَّلِّ

“Açgözlü olan kimse, horluk ve alçaklık bağında(prangasında)dır.” Yani bir kimse daima açgözlü ve doymazlık içinde olsa, alçaklıktan kurtulmaz. Açgözlülüğü ve doymazlığı sebebiyle o istediği şeyi elde etmek için yüzüsu dököp ar ve namusu bırakır. O hâlde insanın açgözlülüğü ve hırsla istemeyi bırakıp alçaklık prangasından kurtulması lâzım-mış...

Seksen Altıncı Söz- عيب الكلام تطويله

“Sözün kusuru, onu uzatmaktır.” Yani bir kimse maksadını anlatma sırasında sözü çoğaltsa ve lâfi uzatsa, elbette dinleyenlere baş ağrısı ve usanç verir; kendi sözünde çok eksiklik olup o söylenenlere tam kusur gelir. O hâlde insanın sözü uzatmaktan ve lâfi çoğaltmaktan sakınması lâzım-mış...

Seksen Yedinci Söz- أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع

“Akılların tutulmasının (vr. 76a) pek çoğu, açgözlülük yıldırımları altındadır.” Yani bir kimseyi hırsla isteme ve doymaz-

lık duygusu kaplarsa, onun akli mağlûp, anlayışı yenilmiş olur. Âdeta sara hastalığına tutulmuş kimse gibi olur. O hâlde insanın açgözlülüğünden kaçınıp doğruluk, hatasızlık yolu üstünde olması lâzımmış...

Seksen Sekizinci Söz- إذا أملكتم فتاجروا الله بالصدقة

“Fakirleştiğinizde sadaka vererek Allah’la ticaret yapın.” Yani bir kimseye fakirlik gelse, o kişi Allah yoluna sadaka versin. Çünkü sadaka verdiği takdirde –her türlü kusur ve noksandan münezzehtir, kemâl sıfatlarıyla vasıflanmış- Yüce Allah, o kimseye on şey verir.⁵⁵ O hâlde bir parası, on para eder. İnsanın her zaman sadaka vermekten geri kalmayıp bu işe devam etmesi lâzımmış...

Seksen Dokuzuncu Söz- 56 [من أبدى صفحته للحقّ ملك و من أعرض عن [الحق هلك

“Bir kimse yüzünü Hak’tan çevirse, helâk olur.” Yani bir kimse, her zaman Cenab-ı Hakk’a itaat ve ibadette bulunup Onun takdirlerine razı olsa, en büyük saadet ve nimete erişir ve eğer Allah’a itaat ve ibadetten yüz çevirse, helâk olması muhakkaktır... O hâlde kişinin daima Cenab-ı Hakk’a ibadet edip itaat hâlinde bulunup Onun takdirlerinin yerine gelmesine razı olması lâzımmış...

Doksanıncı Söz- من لان عوده كثفت أغصانه

“Bir kimsenin değneği yumuşak olsa, dalları da sert olur.” Yani bir kimse yumuşak huylu ve çok kere ihmalkâr olsa, cezalandırma ve terbiye verme, haddini bildirme zamanında bu ge-

⁵⁵ “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır” (Kur’an, En’âm Suresi, 6/160) mealindeki ayete işaret ediliyor.

⁵⁶ Bu vecize, yazmada من أبدى صفحته ملك و من أعرض عن الحق هلك şeklinde noksan ve hatalı yazılmıştır. Mütercimim noksan yazıp ona göre çevirdiği vecizenin aslı şu şekildedir: من أبدى صفحته للحقّ ملك و من أعرض عن الحق هلك (Yüzünü gerçeğe yönelten sahip olur; Hak yolundan başka tarafa dönen helâk olur.)

rekli vazifeyi (vr. 76b) yerine getirme konusunda kusurlu olsa, o tür kimsenin idaresi altında bulunan insanlar, ona itaat etmez; yönelmez ve onun emrine buyruk diye saygı göstermezler; hatta her zaman isyan ve azgınlık ederler. O hâlde kişinin terbiye verme ve haddini bildirme zamanında ihmâl ve tembellik etmekten sakınması lâzımmış...

Doksan Birinci Söz- قلب الأحقق في فميه

“Ahmak kimsenin kalbi, ağzındadır.” Yani bir kimsenin kalbinde olan (her) şeyi diline getirip söylemesi, akılsızlık alâmeti ve sersemlik belirtisidir. O hâlde her kalbine gelen şeyi söylememek ve her gizli işi açıklamamak lâzımmış... (Kalbe gelen her şeyi) söylemek, ahmaklığın ta kendisiymiş...

Doksan İkinci Söz- لسان العاقل في قلبه

“Akıllı kişinin dili, kalbindedir.” Yani insanın her ne olursa söylememesi ve kalbine her ne gelirse onu dile getirmemesi, aklın alâmetidir. Hatta akla uygun işlerden her iş (hatırına gelip) bulunduğu anda, onu kalbinde tutup, saklayıp; zamanı ve yeri geldiği sırada söylemeli, yeri olmayınca söylememelidir... Öyleyse akıllı kişiye yakışan, yeri gelmeden söz söylememek ve onu kalbinde saklamaktır.

Doksan Üçüncü Söz- من جرى في عنان أمله عشر بأجله

“Bir kimse arzu dizginiyle yürüse, sonunda ecel kuyusuna düşer.” Yani bir kimse, her zaman kendi nefsinin arzusuna ve gelip geçici isteğine uyup onun arkasından yürüse, Allah'ı anmalardan ve besleyip büyüten Rabb'e ibadetten habersiz ve bu konuda tembel olsa, muhakkak o kimse, helâkin kuyusuna düşüp kendisini alış-verişte aldanmış hâline getirir (vr. 77a) ve mahveder... Şimdi insanın bu tür huydan sakınması ve uzaklaşması lâzımmış...

Doksan Dördüncü Söz- إذا وصلت إليكم أطراف التعم فلا تنفروا أقصاها بقلة

الشكر

“Size nimetlerin ucu geldiğinde, şükür azlığıyla onun sonunu kaçırmayın!..” Yani bir kimse fiilen meydana gelen nimetlerin şükrünü eda etmeyip yerine getirmese, gelecek nimetlerden de mahrum kalıp uzak olması muhakkaktır. O hâlde insana yakışan, daima Allah’ın verdiği nimetlere sözle ve fiille şükretmektir.

Doksan Beşinci Söz- إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً للقدرة عليه

“Düşmanına galip geldiğinde, sen affi güç yetirmenin şükürü kıl!” Yani bir kimsenin düşmanından intikam almaya gücü yetse ve o düşman da onun karşısında her yönden âciz ve zayıf olsa, o kimsenin o cezayı bağışlaması lâzım. Çünkü affetmek, o kudretin hemen yerine getirilen şükrüdür. O hâlde insanın da ima affedici olması ve öfkesini tutması gereklimiş..

Doksan Altıncı Söz- ما اضمر أحداً شيئاً إلا أظهر في فلتات لسانه و صفحات

وجهه

“(Hiç) bir kimse kalbinde bir şeyi gizleyemez; mutlaka o nesne dilinin arasında ve yüzünün ifadesiyle meydana çıkar...” Yani bir kimse bir şeyi kalbinde gizlese, o sakladığı şey, o kişinin sözünden ve yüzünden (vr. 77b) belli olur..

Doksan Yedinci Söz- لسان العاقل وراء قلبه

“Akıllı kişinin dili, kalbine uyar, itaat eder.” Yani akıllı olan kimse, önce bir şeyi düşünür; o fikrine uygun olarak dilini hareket ettirip ona göre söz söyler. O hâlde, insan söze başladığında önce düşünüp ondan sonra konuşması lâzımmış ki, akıllı kişiler takımından olsun.

Doksan Sekizinci Söz- قلب الأحمق وراء لسانه

“Ahmağın kalbi, diline uyar.” Yani ahmak, her zaman kalbine ve hatırına ne gelirse, onu söyleyen, doğru mudur veya yanlış mıdır bilmeyen, yerinde olup olmadığını düşünmeyen

kimsedir. O hâlde, insanın söz söylemeye başladığında iyice düşünmesi, fikrini harekete getirmesi lâzımmış ki, söyleyeceği söz doğru mudur, yoksa yanlış mıdır bilip ahmaklar takımından olmasın...

Doksan Dokuzuncu Söz-

البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدّنيا عيش الفقراء و يحاسب حساب الأغنياء

“Cimri olan kimse, yoksulluğa acele edicidir. Dünyada fakirler gibi yaşar ve (ahirette) zenginler gibi hesap verir...” Yani cimri ve pinti olan kimse, malı-mülkü bulunmasına rağmen, aceleyle kendisini yoksul hâle getirir. Ama cimrilik edip fakirler gibi yaşar; o malın zevkini bilmeyip ve rahatını sürmeyip horluk ve zahmet içinde olur. Fakat malı olan, zengin kimselerin hesabı gibi her zaman hesap ve sıkıntı çekmektedir. O hâlde insanın cimrice davranışı bırakıp daima cömert olması lâzımmış...

Yüzüncü Söz-

اللّهم اغفر رمزات الأخطا و سقطات الألفاظ و شهوات الجنان و هفوات اللّسان

“Şu manaya gelir: ‘Yâ Rabbî, gözlerimizden çıkan günahları, sözlerimizde olan yanlışları, kalplerimizde bulunan hata ve kusurları, dillerimizden geçen saçma-sapan lafları ve ayıpları affet!..”

O hâlde insanın bu duayı diliyle sık sık okuması, daima günah, hata, yanılma ve kusurlarının bağışlanmasını dilemekten boş kalmaması lâzımmış...

1.3 Abdülhâdî el-Vardârî, Silsile-i Evliyâ (Veliler Silsilesi) (129b)

İşbu silsile yazarı, yani **Şeyh Hasan Dede ibn Muhammed**, Rumeli’nde Üsküp şehri onların asli vatanı olup Üsküp’te **Ümmî Sinanlı**’dan Şeyh Velî Dede Efendi’nin hizmetlerine erişip onlardan telkin alıp yine esmâ usulünü onların yolu üzere

tamamlayıp tam yedi yıl mübarek hizmetlerinde bulunup ve birçok erbain çıkarıp tam bütün muratlar ve maksatlar meydana geldikten sonra o azizden icazet alıp onlara bu yol üslûbu üzere tamı (?) verip 969 [M. 1562] senesinde halifelik verip irşat yoluna gönderdiler.

Şeyh Veli Dede Efendi de Bosna vilâyetinde Tuzla adlı yerden meydana çıkmıştır. Keşif sahibi kimsedir. Ümmî Sinanlı içinde “Mükâşif Velî Dede” diye tanınmıştır. Tamamen bütün herkes tarafından bilinmiştir. Hatta büyük vezirlerden çok kimse bağlıları olup kendisine biat etmişlerdir. Ve bu yoksul ve itibarsız, yani Vardarlı Abdülhâdî, mübarek hizmetlerine erişip ve onlarla çok sohbet edip çok velâyet ve kerameti görülmüştür. Eğer uzun uzadıya anlatılsa, birçok kitap olması muhakkaktır. Gezegeni yüce, (kalp) gözü açık kimsedir.

Velî Dede Efendi de Ümmî Sinan Efendi halifelerinden İstanbul civarında **Hazret-i [Ebû] Eyyûb-ı Ensârî**'de oturup **Şeyh Nasuh Dede** Efendi'den telkin almışlardır. Şeyh Nasuh Dede Efendi oldukça aziz(kişi)lerdendir. Allah yolunda çalışma ve mücadelesi tam, olgunluk mertebesinde ve son derecededir. Anadolu diyarında onun halifeleri sonsuzdur. Onların halifelerinin pek çoğu, ilim ehli bölüğündendir. Rumeli'ne tevhid nuru onlardan ve onların halifelerinden yayılmıştır. Zamanda seccadeye oturan (şeyhlik mevkiinde bulunan) değerli kişilerin seçkinidir. Gerçi ümmî (okuma-yazma bilmez) kimsedir; fakat hayli sırlardan haberdarlardır...

Nasuh Efendi de “Ümmî Sinan” diye bilinmiş ve tanınmış Bursalı **Şeyh Hacı Sinan** Efendi'den telkin almışlardır. İstanbul'un içinde irşad üzere olurlar. Hayli mücahit erdir. Halvetî tarikatını yeniden onlar diriltmişlerdir. Anadolu ve Rum elinde halifeleri (130a) sınırsız ve kıyassız olup bütün ufukları onun sesinin şöhreti kaplamıştır. Hatta bu fakir ve itibarsız **Vardarlı Abdülhâdî**, onların sohbetlerine erişip onlardan telkin alıp

mübarek nefesleri ile şereflenmiş olduğumda, kendileri bizzat buyurdu ki: "Yirmi yedi (kere) çile çıkarmışım." O muhterem kişi, bu silsile yazıldığı zamanda da sağlıklıydı.

Ümmî Sinan Efendi de Bursalı **Şeyh Hacı Karaman** Efendi'den telkin almışlardır. Hacı Karaman Efendi'nin Bursa içinde ve o taraflarda halifeleri çoktur. Hacı Karaman Efendi tevhide ziyade meşgul kimse olup bu yolda tevhitte bu derecede uğraşma, çalışıp çabalama onlardan kalmıştır. Rivayet olunur ki, tasarruf sahibi ve celâle mazhar kimse imiş...

Hacı Karaman Efendi de Saruhan vilâyetinde "Yiğitbaşı Efendi" diye tanınmış Manisalı Şeyh Derviş Ahmed bin İsa Efendi'den telkin almışlardır. Türk dilinde tasavvufa dair manzum ve mensur kitapçıları çoktur. Birçok kere veliliği ve kerameti ortaya çıkmış kişidir. Halifeleri sayısızdır. Mübarek mezarı, herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Bütün Anadolu vilâyeti onun dostu ve bağlılarıdır. Rumeli'de de mübarek hizmetine gitmiş kimseler çoktur. Edirneli "Attar-zâde" diye tanınmış tabip de onun mübarek hizmetinde çok bulunmuştur. Hatta bu fakir de onların yaşadığı zamana erişmiştir ve ancak görüşmek nasip olmadı⁵⁷... diye ma'nada [Manisa'da] vefat etmiştir.

Yiğitbaşı Efendi de Germiyan vilâyetinde **Uşşaklı Şeyh Alâeddîn** Efendi'den telkin almışlardır. Alâeddîn Efendi'nin mübarek mezarları Germ[iy]an vilâyetinde Uşşak adlı kasabanın yakınında Kabaklı diye bilinen bir köydedir. Germ[iy]an vilâyetinin halkı hep o muhterem kişinin bağlılarıdır. Çok kere velilik ve kerametini görmüşlerdir. Hattâ mübarek mezarı, herkesin ziyaret ettiği bir yer olmuştur ve o diyarın halkı bütün sadaka ve adaklarını o muhteremin mübarek mezarlarına götürürler.

⁵⁷ Bu cümleyle devamı arasında mana uygunluğu yoktur. "Ma'nâda" şeklinde yazılan kelimenin "Mağnisa'da" olması lâzım geldiği düşüncesindeyiz. Çünkü H. 910 (M. 1504) yılında vefat eden Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Efendi'nin kabri Manisa'dadır.

Alâeddîn Efendi de Karaman vilâyetinde Kayserili Şeyh Tâceddîn Efendi'den telkin almışlardır. Tâceddîn Efendi de hayli muhteremlerden olup keşif ve gezegeni yüksek kimse, gaybî şeyler hakkında tam bilgi sahibi, etrafın yegânesi ve cihanın bilgili dervîşi olup zamanında o diyarın halkı, dost ve bağluları olmuştur. Halifeleri çok bulunan kimsedir.

Tâceddîn Efendi de doğu vilâyetinde Erzincanlı **Şeyh Pîrî** Efendi'den telkin almışlardır. Pîrî Efendi de çok büyük, saygıdeğer kişilerdendir. Seyyid Yahyâ hazretlerinin mübarek hizmetlerine erişip mübarek huzurlarında tam tasavvufi yola girip (o yolda ilerlemiş) makbul halifelerinden idi. Mücadele (nefisle mücadele) yolu ve uzlet (yalnızlık köşesine çekilme) onlardan kalmıştır. Tevhide güzellik ve parlaklığı onlar vermiştir. Seyyid Yahyâ hazretlerinin sırrı (özü) onlarda meydana çıkmıştır.

Şeyh Pîrî Efendi de zamanın kutbu ve varlık ve mekân daireesi Şirvan vilâyetinde Şemahlı (130b) **Seyyid Yahyâ Halvetî**'d[en] telkin almışlardır. Seyyid Yahyâ hazretleri, Halvetî tarikatının çeşme başıdır. Bütün Halvetî yolu dünyaya onlardan yayılmıştır. Kaldı ki, Anadolu diyarına beş halifesi gelmiştir: Birincisi, Alâeddîn Efendi ki Dede Rûşenî hazretlerinin kardeşidir. İkincisi, Dede Rûşenî hazretleri ki Gülşenî tarikatı ile onlarda sona erer. Üçüncüsü Erzincanlı Pîrî Efendi hazretleri ki Ümmî Sinanlı yolu onlarda nihayet bulur. Dördüncüsü Çelebi Efendi hazretleri ki Ümmî Sinanlı yolu onlarda sona erer. Beşincisi Molla Habîbî Efendi hazretleri ki Anadolu memleketlerindeki diğer Halvetî yolu onlarda nihayet bulur. Seyyid Yahyâ hazretlerinin mübarek adıyla dünya dopdolu olmuştur. Onların meydana çıkışı, (başka) bir ferde nasip olmamıştır. Kendileri Şirvan vilâyetinde Şemahı adlı şehirde ortaya çıkmıştır. Orada bir miktar irşat da etmişlerdir. Hatta Şirvan padişahı ile araları (iyi) olduğundan yine Acem diyarında Bakû isimli şehre gidip

ömürlerinin sonuna kadar orada (isteyenleri) irşad etmiş ve orada vefat etmişlerdir.

Seyyid Yahyâ Halvetî de ariflerin kutbu ve faziletli kişilerin özü **Şeyh Sadreddîn el-Hayyâmî Halvetî'**den telkin almışlardır. Bu (zat), Sadreddîn-i Konevî'den başkadır. Sadreddîn el-Hayyâmî de **Şeyh Hacı İzzeddîn Halvetî'**den telkin almışlardır.

Hacı İzzeddîn de **Şeyh Ahî Mîrim Halvetî'**den telkin almışlardır. Ahî Mîrim de **Şeyh Pîrî Ömer Halvetî'**den telkin almışlardır. Pîrî Ömer Halvetî de **Şeyh Ahî Muhammed Halvetî'**den telkin almışlardır. Ahî Muhammed de **İbrâhîm Zâhid Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî'**den telkin almışlardır. Seyyid Cemâleddîn de **Şeyh Şehâbeddîn Muhammed et-Tebrîzî'**den telkin almışlardır. Şehâbeddîn de **Rükneddîn Muhammed en-Necâşî'**den telkin almışlardır. Rükneddîn de **Kutbeddîn el-Ebherî'**den telkin almışlardır. Kutbeddîn de **Ebünnecîb es-Sühreverdî'**den telkin almışlardır. Ebünnecîb es-Sühreverdî de **Şeyh Ömer el-Bekrî'**den telkin almışlardır. Şeyh Ömer el-Bekrî de **Şeyh Muhammed ed-Dineverî'**den telkin almışlardır. Şeyh Muhammed de **Mimşâd ed-Dineverî'**den telkin almışlardır. Mimşâd da **Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî'**den telkin almışlardır. Şeyh Cüneyd de **Seriyü's-Sakatî'**den telkin almışlardır. Seriyü's-Sakatî de **Şeyh Ma'rûf-ı Kerhî'**den telkin almışlardır. Ma'rûf-ı Kerhî de **Dâvûd-ı Tâ'î'**den telkin almışlardır. Dâvud-ı Tâ'î de **Habîb-i Acemî'**den telkin almışlardır. Habîb-i Acemî de **Hasen-i Basrî'**den telkin almışlardır. Hasen-i Basrî de velilerin sonuncusu, Allah'ın aslanı, **Muhammed Mustafâ'**nın damadı **Aliyyü'l-Murtazâ** (Allah onun yüzünü mükerrem eylesin) hazretlerinden telkin almışlardır.

Otuz üçüncü tabakada işbu güzel silsileyi şeyhlerin tabakalarından çıkaran ve seçen, yani Abdülhâdî ibnü'l-Hâc el-Bekr el-Vardârî el-müderris [...] Ümmî Sinanlı'dan Şeyh Atâullah Çelebi olmakla, adı geçen **Şeyh Hasan Dede** Efendi ricasıyla bu

silsileyi sene 972 Şaban ayında [1565 yılı Mart ayında] yazıp anılan Şeyh Hasan Dede Efendi'ye hediye ve armağan gönderdi. Rica olunan şudur ki, her kim bu yüksek silsileye bakarsa, o fakiri hayırla ansın. Allah'ım, Müslümanları (bu kitapçıktan) faydalandır! el-Fâtîha!"

1.4. Metin Neşrinde Tutulan Yol

1. Ayet, hadis, Arapça vecize ve dualar, Arap harfleriyle yazılmış; özdeyişler dışındaki Arapça ibarelerin tercümelemeleri dipnotunda gösterilmiştir.

2. Vecizelerde, tercüme ve şerh metninde eksik olan kısımlar mana ve *Matlûbu Külli Tâlib...* göz önünde bulundurularak tamamlanmış; müstensihten ileri gelen yanlışlar düzeltilmeye çalışılmış; tarafımızdan yapılan ilâveler [] işareti içinde gösterilmiştir.

3. Elimizde fotoğrafı bulunan metinde okunamayan veya okunuşunda tereddüt bulunan kelimelerin yanına (?) işareti konmuştur.

4. Zarf-fiil (gerundium) eklerinden olan "-ub, -üb", Türkçe kelimelerin sonunda "b" olmayacağı kabulünden hareketle "-up, -üp" şeklinde yazılmıştır.

1.5. TUHFETÜ'L-İHVÂN (Asıl metin)

(vr. 62b) Hamd-i bisyâr ve senâ-yı bî-şümâr ol zât-ı bî-niyâz ve mütekellim-i bî-âvâza olsun kim قل لو كان البحر مداداً لكلمات ربّي

kelâm-ı müstetâb ile zübde-i kâ'inât ve netîce-i mevcûdâta hitâb eyledi.

Ve tahiyyât-ı zâkiyât ve teslîmât-ı tâhirât ol mazhar-ı belâgat ve muzhir⁵⁹-i fesâhatün rûh-ı mutahharına olsun ki,

⁵⁸ "De ki: 'Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir.'" (Kur'an, Kehf Suresi, 18/109).

⁶⁰ انا اوتيت جوامع الكلم⁶⁰ peyâm-ı bî-irtiyâbiyle kendünün nüsha-i esrâr-ı âlem-i lâhût u ceberût ve mir'ât-ı tecelliyât-ı âlem-i melekût ve nâsût oldugin beyân eyledi.

Ve dürûd-ı sa'âdet-vürûd anun âl ü ashâbî üzerine olsun ki
 يصعد إليه الكلم الطيب⁶¹ mübteğâsıyla her birinden kelimât-ı tay-yibe ve nefise sâdır olup temhîd-i esâs-ı dîn ve tertîb-i bünyâd-ı kavâ'id-i yakîn itdiler.

Emmâ ba'dü, bu fakîr-i hakîr dâ'î, ya'nî Abdü'l-hâdî İbn el-Hâcc Bekr İbn Mustafâ bin Hamzatü'l-Vardârî, sene semâne ve sittîn ve [tis'a]⁶² miede kasaba-i Manastır'da Kādî Yahyâ Medresesinde hıdmet-i tadrîsde olduklarında, ol seyyid-i evliyâ ve sened-i asfiyâ, imâmü'l-hakk ve'l-hüdâ Aliyyü'l-Murtazâ kerrema'llâhü vechehünün kelimât-ı pür-bedâyi'inden İmâm [Câhız]⁶³ rahmetu'llâhi aleyh intihâb ve ihtiyâr [ve] âmme-i halâyika tuhfe vü yâdigâr itdügi *Sad-Kelime*-i pür-'anberün⁶⁴ şerhine Türkî lugat üzre ta'arruz ve tasaddî eyleyüp *Tuhfetü'l-ihvân* nâmı ile tesmiye eyleyüp ilm-i Arabîden behresi olmayan kimesnelere (vr. 63a) tuhfe vü yâdigâr viribidi. Hullân-ı bâ-safâ vü ihvân-ı pür-vefâdan iltimâs-ı küllî vü recâ'-i cümlî olunur ki, habt ü hatâsın kalem-i avf ile ıslâh idüp tâlib ü râgıb olan ki-

⁵⁹ Bu kelime yazmada –tahminimize göre müstensih yanlışından dolayı– “mutahhir” şeklinde kayıtlıdır. Biz onu, cümlenin bütününü göz önünde tutarak “muzhir-i” biçiminde düzelttik.

⁶⁰ “Bana cevâmi'ü'l-keîm (az söze çok mana ifade etme meziyeti) verildi.” (Buhârî, “Ta'bîr” 22; *Müslim*, “Mesâcid” 5, 7-8, “Eşribe” 71).

⁶¹ “O'na ancak güzel sözler yükselir.” (Kur'an, Fâtur Suresi, 35/10).

⁶² Müstensih tarafından sehven “sitte” yazıldığını düşündüğümüz bu kelimeyi “tis'a” olarak düzelttik.

⁶³ Bu kelime, yazma nüshada yanlışlıkla “Hâfız” şeklinde yazılmış.

⁶⁴ Bu kelime, yazmada “anberün” şeklinde yazılmış. Biz onun “iberün” olabileceği fikrindeyiz. *Yüz Sözün* güzel kokuyla dolu olduğu da -bir yoruma göre- düşünülebilirse de “pür-iber”, yani ibretlerle dolu bulunması, akla daha uygun görünmektedir.

mesnelere tergîb idüp bu fakîri du'â-yı hayr ile yâd eyleyeler.

اللهم متع الطالبين⁶⁵

Evvelki Kelime لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً

“Eger açılrsa perde, ben ziyâde olmazdum yakîn yönünden.” Ya'nî ahvâl-i me'âdî ve ehvâl-i yevmü't-tenâdî⁶⁶ şol vechle idrâk eyledüm ki, eger hicâb-ı dünyâ açılıp ve umûr-ı ukbâ arz olunup müşâhede eylesem, ol müşâhede benüm ahvâl-i âhireti idrâkümde hiç yakîn ziyâde eylemezdi.

İmdi kişi dâ'imâ ahvâl-i âhireti tedebbür ve ehvâl-i yevm-i Kiyâmeti tefekkür idüp tahsîl-i yakîn itmek gerek imiş...

İkinci Kelime الناس نيامٌ فإذا ماتوا انتبهوا

“Halk uyuyucılardur; kaçan ölseler, uyanurlar.” Ya'nî halk mâdâm ki hayât-ı dünyâda olalar, kâr-ı ukbâdan gâfil olup gaflet uyhusun uyurlar; kaçan kim fevt olsalar, uyanurlar. İtdükleri ef'âl-i kabîhaya ve akvâl-i habîseye nedâmet-i külliyye ile nâdim olup peşîmân olalar; feemmâ hiç fâ'ide itmeyüp husrân üzre olalar.

İmdi gâfil olanlara lâzım olan ol imiş ki, perde-i pindârı ref' idüp h'âb-ı gafletden bîdâr olup dâ'imâ tebdîl-i ahlâk ve tehzîb-i ef'âle sa'y [û] gûşîş itmek gerek imiş...

Üçüncü Kelime الناس بزماهم أشبه منهم بآبائهم (vr. 63b)

“Halk zamânlarına benzerler babalarına benzedüklerinden.” Ya'nî zamâne halkı [zamâneye] iktidâ iderler; babalarına ve dedelerine iktidâ itmezler. Bir kimesne[yi] zamân azîz ü muhterem dutsa, azîz ü muhterem dutarlar ve zelîl itse, tezlîl idüp babaları gitdüğü tarîka gitmezler.

İmdi kişi âbâ vü ecdâdî tarîkına sülûk idüp zamâneye ve zamâne halkına iktidâ itmemek gerek imiş.

⁶⁵ Allahım, isteyenleri (bu eserden) faydalandır!

⁶⁶ “Yevmü't-tenâd” terkibi, “Ey kavmim, ben sizin hakkınızda kıyamet (o bağrışma) gününden endişe ediyorum.” (Kur'an, Mü'min Suresi, 40/32) mealindeki ayette geçer.

Dördüncü Kelime ما هلك امرؤ عرف قدره

“Helâk olmadı ol er, mikdârını bildi.” Ya’nî bir kimesne kendüyi bilse, kilîmi endâzesinden ayagını taşra uzatmasa, ol bir kimesneden âfet irişmeyüp emîn ola.

İmdi kişi dâ’imâ mikdârını bilüp evzâ’ında vü etvârında mikdârından taşra tecâvüz ve nâ-sezâ hareket itmemek gerek imiş.

Beşinci Kelime قيمة كل امرئ ما يحسنه

“Her erün kıymeti ilmi ve ma’rifeti mikdârıncadır.” Ya’nî bir kimesnenün ilm ü fazlı ne mikdâr olursa, kıymeti dahı ol mikdâr olur. Eger ziyâde olursa, kıymeti ziyâde olur; baş üzerende dutarlar ve noxsân üzre olursa, kıymeti dahı eyle olup ana göre ri’âyet iderler. İmdi kişi, dâ’imâ kesb-i fazîlet ve tahsîl-i ma’rifet üzre olup izdiyâd-ı ilm ü kemâle çalışmak gerek imiş...

Altıncı Kelime من عرف نفسه فقد عرف ربه

“Bir kimesne kendüyi bilse, tahkîk ol kimesne Rabbini bilür.” Ya’nî bir kimesne kendü nefsini mahlûka ve masnû’a dahı eczâ’-ı mütekeşsire (64a) ve a’zâ-i mütegayyireden mürekkebe ve mecmû’a bilse, tahkîkan ol kimesne bilür ki, ol nefis için bir hâlîk vardur, zâtında mütekeşsir ve sıfâtında mütegayyir olmaz...

Sûfiyye tâ’ifesi, buna bir gayri ma’nâ dahı virirler. Ammâ be-heri akldan hâric mükâşefâta müstenid oldugına binâ’en, ta’arruz olunmadı. İmdi kişi dâ’imâ nefsini bilmege çalışup ve ne hâlâtla mevsûfedür, anı dahı bilüp nefsinün ma’rifetinden ma’rifetu’llâhı tahsîl itmek gerek imiş...

Yedinci Kelime المرء محبوبٌ تحت لسانه

“Er bürünmişdür dili altında.” Ya’nî mâdâm ki tekellüm itmeye, mikdâr-ı fazlı ve kadr-i ilmi ve menzilet-i aklı ma’lûm olmaz. Keennehu mestûr ve mahcûbdur. Feemmâ tekellüm idüp ol hicâbı ref eylese; anun ilmi, fazlı ma’lûm olur. İmdi kişi

söz söylemege şürû' itdüğü vaktde, te'emmül ve tefekkür idüp kelâm-ı zâ'id ve bî-irtibât söz ve nâ-ma'kûl kelimât itmemek gerek imiş...

Sekizinci Kelime من عذب لسانه كثر إخوانه

“Bir kimesnenün dili tatlu olsa, karındaşları çok olur.” Ya'nî bir kimesne halkun uyûbına nazar itmeyüp ve noxsânla-rını dahı tettebbu' itmeyüp dâ'imâ her kimesne[y]i hayr ile yâd itse, ol kimesne[yi] halk-ı âlem birâderleri gibi tutup hayr-h'âhları olup cân ü dilden muhibbi olurlar. İmdi kişi, dâ'imâ halkun mekârimine ve mehâsinine nazar idüp ayb [ü] kusûrına (64b) nazar itmeyüp hüner-bîn olup ayb-bîn olmayup her kişiyi hayr ile yâd idüp ve eylük ile zikr itmek gerek imiş.

Tokuzuncu Kelime بئس مال البخيل بمحدثٍ أو وارثٍ

“Muştula bahîlün mâlini ya hâdise yâhûd vârise.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ buhl üzre olsa, hasâset [ü] imsâki nihâyet mer-tebede olsa, anun mâli ya âfet-i rüzgâr ile telef olur, gider yâhûd vâris eline düşer; kendüsi ol mâlden behremend olmaz. İmdi kişi imsâk ü hasâseti terk idüp dâ'imâ fukarâya in'âm ü ihsân idüp sehâ vü kerem üzre olmak gerekdür.

Onuncu Kelime بالبر يستعبد الحرّ

“Eyülük ile âzâd kişi kul kılınur.” Ya'nî bir kimesne bu âzâde olan halka dâ'imâ eyülik idüp kavlen ve fi'len ihsân üzre olsa, ol tâ'ife bu kimesneye kul olup emrine itâ'at ve kelâmına mutâva'at idüp bende-vâr sözinden taşra olmayup cümlesi hayr-h'âhı olurlar. İmdi kişi dâ'imâ âmme-i nâsa eyülik itmek üzre olup kerem ü ihsân itmek gerek imiş.

On Birinci Kelime لا تنظر إلى من قال وانظر إلى ما قال

“Söz söyleyen kimseye nazar eyleme; sözine nazar eyle!” Ya'nî bir kimesne söz söylese, ol kimesne hâline ve etvârına ve

ef'âline nazar itmenüz; belki kelâmına ve sözine nazar eylen. Zîrâ niçe hakîr, câhil kimesneler olur ki, dâ'imâ kelâm-ı hayr söyler (65a) ve niçe ehl-i ilm, muhterem ve muhteşem kimesneler vardur ki, kelâm-ı şerden gayrı nesne söylemezler. İmdi bir kimesne söz söylediği vaktin, anun kelâmına nazar olunup hâline ve etvârına nazar olunmamak gerek imiş.

On İkinci Kelime لجرع عند البلاء تمام المحنة

“Belâ vaktinde zârî ve figân itmek, mihnetün tamâmıdır.” Ya'nî bir kimesne mesâ'ibden bir musîbete veyâ bir belâyâ irişse, sabr itmeyüp ve giryân eylese, ol belâ mukâbelesinde virilen sevâbdan mahrûm ve matrûd olur. Fevâ'idden mahrûm kalmak, mihnetün tamâmına irişmekdür. İmdi bir kimesneye bir belâ gelmelü olıcak, figân ü zârî itmeyüp sabr idüp Hazret-i Hakk'a hamd ü senâ itmek gerek imiş...

On Üçüncü Kelime لا ظفر مع البغي

“[Matlûba] irişmek yokdur isyânla.” Ya'nî bir kimesne zulmle bir nesne taleb itse, ekseriyyâ ol kimesne ol matlûba vâsıl olmamaktadır. Matlûbı hâsıl olduğu takdîrce andan müntefî' olmaz. Keennehu irişmemiş gibidür. İmdi kişi her emrde ve her matlûbda zulmden perhîz ve isyândan ictinâb itmek gerek imiş.

On Dördüncü Kelime لا ثناء مع الكبر

“Medh yokdur büyükmek ile.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ tekebbür üzre olsa, efrâd-ı insândan bir kimesne anı medh idüp eyülik ile yâd itmezler ve andan eylik dahı recâ itmezler. İmdi kişi sıfât-ı kibri terk itmek gerek imiş, tâ ki halk (vr. 65b) katında memdûh ve makbûl ola.

On Beşinci Kelime لا برّ مع شخّ

“Ragbet olunmaz bahîl olan kimesneye.” Ya'nî bir kimesne sıfat-ı buhl ile mevsûf ve hasâset ile ma'rûf olup denâ'et ve imsâk üzre olsa, halk ol kimesneye ragbet ve hürmet itmeyüp

iltifât itmezler. Zîrâ andan fâ'idelenüp müntefi' olmazlar. İmdi kişi sıfat-ı buhli terk ve âdet-i imsâki koyup ihsân ve kerem üzere olmak gerek imiş.

On Altıncı Kelime لا صحّة مع التّهم

“Sağlık yokdur yemek yemeğe ziyâde hırsla.” Ya'nî kişi dâ'imâ ziyâde ekl üzere olsa, sekâmetden hâlî olmayup emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olur. Zîrâ kesret-i ekl, mi'deyi girân ve endâmı süst idüp emrâza sebep olur. İmdi kişi kesret-i eklden perhîz idüp çokluk yemek yemeğe tama' itmemek gerek imiş.

On Yedinci Kelime لا شرف مع سوء الأدب

“Ululuk yokdur edebsizlikle.” Ya'nî bir kimesne bî-edeb olup hayâ üzere olmasa, ulu zümresine irişmeyüp devlet ü sa'âdetden mahrûm kalur. Ekâbir [ü] a'yândan olmaz. İmdi kişi dâ'imâ edeb ü hayâ üzere olmak gerek; tâ inân-ı sa'âdet eline gire; uludan olup kâm-rân ola.

On Sekizinci Kelime لا اجتناب من محرم مع الحرص

“Yığılmak yokdur harâm olmuş nesneden ârzûyile.” Ya'nî bir kimesne hırs u tama' üzere olsa, ol makûle kimesne harâmdan (vr. 66a) ictinâb idüp perhîz idemez. Zîrâ hırs, sâhibini harâmdan ictinâb itdirmez, belki harâma meyl itdirür. İmdi kişi hırsı terk gerek imiş, tâ ki muharremâtdan perhîze kâdir ola.

On Tokuzuncu Kelime لا راحة مع الحسد

“Râhat yokdur günü ile.” Ya'nî bir kimesne hased ile mevsûf ve hıkd ile ma'rûf olsa, ol makûle kimesnede râhat olmaz. Zîrâ Hak Sübhânehu ve Te'âlâ kullarına dâ'imâ eylükler i'tâ ider. Anlara eylük hâsıl olmadan, hasûd olan kimesneye gamm u endûh hâsıl olsa gerek. Ol sebebden râhat ü huzûri kalmaz. İmdi kişi hasedi terk itmek gerek imiş; tâ ki râhat ü huzûra irişüp elemden hâlî ola...

Yigirminci Kelime لا محبة مع مرء

“Sevgi olmaz söze inâd ile.” Ya’nî bir kimesne lecc üzre olup sıfat-ı lecâc ü inâd ile mevsûf olsa, halk ol kimesneye mahabbet ü meveddet itmezler. Zîrâ lecâc, adâvet ü bugza sebeb-dür. İmdi sıfat-ı lecâcî vü inâdı kişi terk etmek gerek imiş, tâ ki halkun mahabbeti ol kişiye ziyâde olup seveler.

Yigirmi Birinci Kelime لا سؤدد مع الانتقام

“Erişmek⁶⁷ yokdur intikâmla.” Ya’nî bir kimesne müntakim olsa, derece-i ulyâya fevz ve mertebe-i uzmâya neyl müyes-ser olmaz intikâmı sebebi ile. İmdi kişi terk-i intikâm etmek gerek imiş, tâ ki merâtib-i ‘aliyyeye irişe...

Yigirmi İkinci Kelime لا زيارة مع الزعارة

“Ziyâret yokdur irilik ile.” Ya’nî (vr. 66b) bir kimesne asdikâdan bir sadîkını ziyâret etmek dilese, ol kimesne güler yüzle ve tatlu söz ile varmak gerek ve eger kavlı ü fi’inde lutf üzre [degül] ise, ol ziyâret bâtil olur. İmdi kişi dost ziyâretine varın-cak, güler yüzle ve tatlu söz ile varmak gerek imiş...

Yigirmi Üçüncü Kelime لا صواب مع ترك المشورة

“Savâb yokdur meşveret terki ile.” Ya’nî kişi her işde ukalâ ile müşâvere ve ulemâ ile müzâkere etmek, savâb ve salâha sebeb-dür. Her kârda terk-i meşvere[t] idicek, ol kârda savâb olmaz. İmdi kişi her emrde dâ’imâ ehl-i akl ile müşâvere ve sâhib-i tedbîr ile müzâkere gerek imiş.

Yigirmi Dördüncü Kelime لا مروءة لكدوب

“Mürüvvet yokdur yalan söyleyen kimesnede.” Ya’nî her kimesnenün kavlinde sıdk olmayup dâ’imâ kizb üzre olsa, ol kimesneden mürüvvet ve kerem gelmez; belki denâ’et ü hasâset gelür. İmdi kişi kelimâtında dürûg itmeyüp terk-i kizb etmek gerek imiş.

⁶⁷ Arapça vecizedeki “sevded” kelimesine “erişmek” değil, o devrin Türkçesiyle “ulu olmak” karşılığının verilmesi uygun olurdu. Nitekim Reşidüddin Vatvat, anılan kelimeyi “mihterî” biçiminde Farsçaya çevirmiştir. (Reşid-i Vatvat, a.g. e., s. 12).

Yigirmi Beşinci Kelime لا وفاء للمولى

Vefâ yokdur melâlet sâhibi için. Ya'nî bir kimesne dâ'imâ halkı melâlet ider olsa, ol makûle kimesneden vefâ gelmez. Zîrâ sultân-ı melâlet ve şeytân-ı şeâmet ol kimesnede gâlib olıcak, va'desini ve ahdini bozmak mukarrerdür. İmdi kişi halkı lev m ü melâlet itmekden perhîz idüp terk-i melâlet itmek gerek imiş.

Yigirmi Altıncı Kelime لا كرم أعزّ من التقي (vr. 67a)

"Takvâdan gökcek⁶⁸ kerem yokdur." Ya'nî bir kimesne dâ'imâ salâh u takvâ üzre olsa, ol kimesne Hak Sübhânehu ve Te'âlâ indinde mükerrem ve halkı katında mu'azzam olur.

⁶⁹ إِنَّ أكرمكم عند الله اتقيكم buyurulmuşdur. İmdi kişi dâ'imâ zühd ve takvâ üzre olmak gerek imiş, tâ ki inda'llâh ve inde'n-nâs azîz ü şerîf ola.

Yigirmi Yedinci Kelime لا شرف أعلى من الإسلام

"İslâmdan yüce şeref yokdur. Ya'nî bir kimesne ehl-i İslâm'dan olsa, Hak Sübhânehu ve Te'âlâ katında azîz ü şerîf olur, egerçi ol kimesne fakîr dahı olursa... Ve eger ehl-i küfrden ise, ol kimesne zelîl ü hakîr olur, eger mâl ü menâl[i] dahı çok olursa da... İmdi kişi dâ'imâ ehl-i İslâm üzre olup şe'âir-i İslâm'ı muhkem ri'âyet itmek gerek imiş, tâ ki inda'llâh şerîf ola...

Yigirmi Sekizinci Kelime لا معقل أحسن من الورع

"Zühdden berk kal'a yokdur." Ya'nî [her kim] havâdis-i dünyâdan emîn ve nevâ'ib-i ukbâdan sâlim olmak dilerse, salâh ve zühd kal'asına girsün. Ol kal'adan berk ve muhkem kal'a olmaz. İmdi kişi dâ'imâ vera' u zühd üzre olmak gerek imiş, tâ ki havâdis-i rûzgârdan emîn ola.

⁶⁸ Arapça vecizedeki "e'azz" kelimesine Türkçede "gökcek" değil, "en aziz, daha büyük" gibi bir karşılığın verilmesi gerekirdi. Söz konusu kelimeyi Reşîdüddin Vatvat'ın Farsçaya "büzürgvârter" biçiminde çevirmesi de bu düzeltmemizi teyid etmektedir. (Reşîd-i Vatvat, a.g. e., s. 14).

⁶⁹ "...şüphesiz sizin en kerim olanınız, Allah katında en çok takva sahibi olanınızdır." (Kur'an, Hucurât Suresi, 49/13).

Yigirmi Tokuzuncu Kelime لا شفيع أنجح من التوبة

“Tevbeden kurtarıcıracak şefî yokdur.” Ya'nî insân günâh idüp yine günâha tevbe vü istigfâr idüp nâdim olsa, dahı (vr. 67b) Hak Sübhânehu ve Te'âlâ'ya hâcetler dilese, Hak Te'âlâ tevbe berekâtiyle ol kimesnenün hâcetin revâ eyler. İmdi hâl-i dünyâda ve kâr-ı ukbâda tevbeden evlâ ve'l-hâz (?) şefî olmaz. Kişi her ân ü her sâ'at tevbeden hâlî olmamak gerek imiş.

Otuzuncu Kelime لا لباس أجمل من السلامة

“Saglıktan gökcek libâs yokdur.” Ya'nî insân çün selâmet libâsını giyüp vücûd-ı pür-cûdı tamâm-ı sıhhat ü selâmet üzre olup ve Hakk'un rızâ-yı şerîfin gözedüp tama'-ı fâsid ile ol câme-i selâmeti bâda virmeye ve illâ kıymetini bilmemiş gibi olup sonra nâdim ve muztarib olması mukarrerdür. İmdi kişi sıhhatün kadrin ve selâmetün kıymetin bilüp dâ'imâ ibâdet üzre olup ezkâr-ı Hudâ'dan gâfil olmamak gerek imiş.

Otuz Birinci Kelime لا داء أعجى من الجهل

“Cehlden süst maraz yokdur.” Ya'nî bir kimesnenün cehl hilkatinde merkûz ve nâ-dânlık cibilletinde sirişte olmuş ola, ol makûle kimesneye nasîhat-ı 'âlim ü 'âkıl ...(?) ve mev'iza-i kâmil ü fâzıl fâ'ide itmeyüp dâmen-i d[al]âletden elin ve âstîn-i cehâletden yedin koyuvirmez. İmdi kişi cidd ü sa'y idüp tahsîl-i ulûm ve tekmîl-i nüfûs idüp izâle-i cehl itmek gerek imiş, tâ ki dalâlet ve cehâletden halâs ola.

Otuz İkinci Kelime لا مرض للإنسان إلا بقلّة العقل⁷⁰

“Akl azlığından özge maraz olmaz.” Ya'nî (68a) killet-i akıldan özge maraz yokdur. Zîrâ akl sebebiyle merdüm,

⁷⁰ Bu söz, *Sad-Kelime-i Alî* türündeki eserlerde لا مرض للإنسان إلا بقلّة العقل şeklinde değil, لا مرض أضى من قلّة العقل biçiminde yazılmış ve “Akl azlığından daha şıfatsız dert olmaz.” manasında tercüme edilmiştir. *Tuhfetü'l-ihvân* sahibi ise anılan cümleyi “Akl azlığından özge maraz olmaz.” şeklinde çevirmiş ve açıklamıştır. Biz dil içi çeviri sırasında bu sözün Arapça aslını ve diğer tercümelerini de göz önünde bulundurduk.

sahîhu'l-ayâr olup andan ef'âl-i kavîme ve a'mâl-i müstakîme sâdır olur. Eger aklında noksânî olursa, bunun hilâfî vâki' olup sekâmet üzere olur.

Otuz Üçüncü Kelime لسانك تقتضيك ما وعدته

“Senün dilün sana şol nesneyi götürür ki sen ana ol nesneyi hûy eyledün.” Ya'nî sen dilüni eyü sözler ve hayrlu keleciler söylemege hûy ve âdet itdir.⁷¹ Zîrâ sen şerlü sözler ve bî-hûde kelimât söylemege âdet itdirürsen, sen dilün yaramaz güftârından emîn ve nâ-ma'kûl kelecisinden halâs olamazsın, eger sen anı dahı istersen... Zîrâ ol hûyı üzre olur, senün irâdetün üzre olmaz. İmdi kişi sa'y idüp dilini bî-hûde kelimât ve türrehât söylemege mu'tâd itmemek gerek imiş.

Otuz Dördüncü Kelime المرء عدو ما جهله

“Âdem bilmedügi nesneye düşmendür.” Ya'nî bir kimesne ulûmdan bir ilmi bilmese, dâ'imâ ol kimesne ol ilmi kadh u zemm idüp erbâbını takbîh ve ashâbını tadrîl eyler. İmdi kişi dâ'imâ bilmedügi ilmi bilmege sa'y itmek gerek imiş.

Otuz Beşinci Kelime رحم الله امرء عرف قدره و لم يتعدَّ طوره

“Allâh rahmet eylesün ol kişiye ki mikdârını bildi ve dahı tavrından tecâvüz (68b) itmedi.” Ya'nî Allâh rahmet eylesün ol kişiye kim Hak Sübhânehu ve Te'âlâ anı bir avuç topraktan ve yâhûd bir katre menîden halk eyledigini bildi, dahı akrânına tekebbür ve ihvânına tecebbür itmeyüp meskenet ü mezellet üzre olup Allâh'un rahmetine sezâvâr ve halkun medhine lâyük oldı. İmdi kişiye lâyük ve lâzım olan oldur ki, haddini bilüp ve tavrından tecâvüz itmemek gerek imiş...

Otuz Altıncı Kelime إعادة الإعتذار تذكير للذنب

“Tekrâr öZR eylemek, günâhı andırmakdur.” Ya'nî [insân] bir kişünün katında günâh itse, ol günâhun öZRin dilese, bir kerre dilemek kifâyet ider. Tekrâr öZR dilemek, hemân ol etdügi

⁷¹ Bu kelime asıl metinde sehven “itdirdün” şeklinde yazılmıştır.

günâhı andırmakdur. İmdi kişi bu nükteden gâfil olmayup yerinde [“özü”]⁷² eylemek gerek imiş.

Otuz Yedinci Kelime التّصح على المألّ تقرّيع

“Halk ortasında nasîhat, sırrı ifşâdur.” Ya'nî bir kimesne bir karındaşına nasîhat itmek istese, âşikâre halk ortasında itmeyüp mahfî ide. Zirâ halk ortasında ana nasîhat itmek, anı takdîh itmekdür. İmdi kişi dâ'imâ bir karındaşına nasîhat itse, tenhâda ve mahfî itmek gerek imiş.

Otuz Sekizinci Kelime إذا تمّ العقل نقص الكلام

“Kaçan akl kâmil olsa, söz eksük olur.” Ya'nî kaçan bir kimesnenün aklı kemâle irse, ol kişi çok söyleyüp (69a) ziyâde kelâm itmez, illâ kadr-i hâcet ve mikdâr-ı kifâyet söyler; bî-hûde kelâm ve elfâz-ı hezeyândan perhîz idüp ictinâb üzre olur. İmdi kişi iksâr-ı kelâmdan sakınup hîn-i mükâlemede muhtasar, müfid söylemek gerek imiş.

Otuz Tokuzuncu Kelime الشّفع جناح الطّالب

“Şefâ'at idici, tâlib kişinün kanadıdır.” Ya'nî bir tâlib kimesnenün bir ulu katında bir murâdı ve matlûbı olsa, kendüsi söylemege kâdir olmasa, bir âhar kimesnenün inâyetiyle ol murâd hâsıl olsa, ol kişi ol tâlibe kanad olur. Kuşun kendü kanadı kuşu âb ü dâneye irişdürdiği gibi, ol kimesne dahı ol tâlibi matlûbına irişdürür. Eyle olıcak, kişi dâ'imâ ihvân-ı bâ-safâya her emrde şefâ'at ve mu'âvenet itmekden hâlî olmamak gerek imiş.

Kırkıncı Kelime نفاق المرء ذلّة

“Âdemün kovı, eksüklükdür.” Ya'nî bir kimesne, münâfık olup dâ'imâ halkı nifâk itmek üzre olup birbirine gamz eylese, ol kimesne inda'llâh zelîl ve inde'n-nâs hor u hakîrdür. İmdi kişi sıfat-ı nifâkı terk idüp ihlâs üzre olmak gerek imiş.

⁷² Bu kelime yazmada “ecr” şeklindedir. Biz “ecr”in müstensih yanlış olduğunu düşünerek anılan kelimeyi “özü” şeklinde düzelttik.

Kırk Birinci Kelime نعمة الجاهل كروضة [في] مزيلة

“Câhil kişinin ni‘meti, gübre üstünde bûstân gibidir.” Ya'nî câhil ü nâ-dân olan kimesneler, sezâvâr-ı ni‘met ve şâyes-te-i devlet degüldür. Eger ni‘met ü devlete mazhar vâki' olursa, (69b) ol ni‘met ü devlet yerinde vâki' olmamış olur, hemân şol sebze ve hadravât gibi ki gübrelik üstünde vâki' olur. İmdi kişi terk-i cehl idüp tahsîl-i irfân itmek gerek imiş.

Kırk İkinci Kelime الجزع أتعب من الصبر

“Figân ü zârî zahmetlürektür sabrdan.” Ya'nî bir kimesne vukû'-ı nevâ'ib ve nüzûl-i mesâ'ibden ötüri incinüp zârî vü giryân eylese, bu makûle hâl dahı zahmetlüdür sabrdan, sabrun merâretin çekmekden. İmdi kişi musîbet zamânında zârî, giryetmekden sabr dahı hoşdur. Sabr itmek gerek imiş...

Kırk Üçüncü Kelime المسؤل حرٌّ حتى يعد

“Su'âl olunmuş kimesne muhayyerdür va'deyi virince.” Ya'nî bir kimesneden bir nesne taleb olunsa, ol kimesne muhayyerdür, ol matlûb olunan nesnenün i'tâsında va'd ve ikrâr idinceye dek. Dilerse edâ ider, dilemezse itmez. Feemmâ va'de sebkât itdükden sonra, i'tâ itmek gerek. Ve illâ hilâf-ı va'de itmemiş olur; hulf-ı va'de emâret-i sıdk degüldür. İmdi kişi bir nesneyi ikrâr itdükden sonra virmek gerek imiş, tâ ki hulf-ı va'de ile mevsûf olmaya.

Kırk Dördüncü Kelime أكبر الأعداء أخفاهم مكيدة

“Düşmenlerin büyüğü oldur ki düşmenliği saklar.” Ya'nî kişinin a'dâsının [e]kberi oldur ki, şerrinün mekâyidini ve zararının (70a) mesâyidini saklar ve dostluk izhâr ider. Ammâ düşmenin gâyet ekberi oldur. Zîrâ 'adâvetin izhâr iden kimesneden hazer mümkün olur; feemmâ setr iden[den] mümkün olmaz. Eyle olıcak, bu makûle düşmen ziyâde adüvdür ve ziyâde ihtirâz gerek ve Müslimân olan kimesne dahı bu tarîkla kimesneye adâvet ve düşmenlik itmek gerek imiş.

Kırk Beşinci Kelime يطلبك الرزق كما تطلبه

“Seni rızık taleb ider, sen anı taleb itdüğün gibi.” Ya'nî kişinün rızıkı sâhibi[ni] taleb ider, sâhibi ol rızıkı derd-i seyr ile taleb eylediği gibi. İmdi kişi âmâl-i tavîle ile ve efkâr-ı fâside ile nakd-i ömrini rızık talebinde zâyi' idüp Hudâ'dan gâfil ve ibâdet-i Perverdigâr'dan mühmil olmak, insâna münâsib degüldür.

Kırk Altıncı Kelime السامع للغيبه أحد المغتابين

“Gıybet işidici, gıybet idenlerün biridür.” Ya'nî bir kimesnenün huzûrında bir kimesne gıybet olursa ve ol dahı gûş-ı rızâ ile anı dinlese, hemân ol dinleyen kimesne ol gıybet idenler birinden olmuş gibi olur. Ukûbet-i âhiretde anlar ile ol kimesne şerîkdür. İmdi kişi gıybet ü mesâvî olunan yerde gûş-ı rızâ ile dinlememek gerek, kâdir olursa def' itmek gerek; olmazsa bârî gönülden inkâr itmek (70b) gerek imiş...

Kırk Yedinci Kelime الذَّلَّ مع الطَّمَع

“Horluk tama' ile[dür].” Ya'nî bir kimesne tama'ı sebebi ile halkı rencîde itse, halk ol kimesneye adâvet idüp [horluk] nazariyle nazar idüp ihânet ve tahkîr iderler. Fe-lâbüdd ol kimesne izzet ü şeref bulmayup zelîl ü hor kalur. Öyle olıcak kişi tama'ı terk idüp Hak Sübhânehu ve Te'âlâ'nun takdîrine râzî olup hamd eylemek gerek.

Kırk Sekizinci Kelime الرّاحة مع اليأس

“Huzûr, ümîd kesmek iledür.” Ya'nî bir kimesne ümîdini emvâl-i nâsdan kat' idüp me'yûs olsa ve dünyâ zînet ü tecem-mülinden berî olup rızâ-yı Hakk üzre olsa, o makûle kimesne, peyveste karîn-i râhat ve dâ'imâ âsâyiş, huzûr üzre olup tamâm-ı cem'iyet-i hâtır tahsîl ider. İmdi kişi bu âlemün zîb ü zînetinden göz yumup ve kârından el çeküp Allâh'un dâ'imâ rızâ-yı şerîfi üzre olmak gerek imiş...

Kırk Tokuzuncu Kelime الحرمان مع الحرص

“Mahrûmluk hırsladur.” Ya'nî bir kimesne bir nesneye ziyâde harfıs olsa, ekser-i evkâtta ol nesneden mahrûm ve mehcûr olur. İmdi hırs u tama'ı terk itmek gerek imiş.

Ellinci Kelime بلاء الإنسان من اللسان

“İnsânun belâsı, dilindendir.” Ya’nî bir kimesne dâ’imâ halkı mezemmet (71a) ve akrân ü emsâlini kadh üzre olsa ve ululara dil uzadup dâ’imâ dahl ü teşnî’ etse, fe-lâbüdd anlar dahı bu kimesneyi kadh u zemm idüp başına nice dürlü belânun gelmesine sa’y ve kasd idüp belâlar getirüp felâ-cerem ol belâlarun gelmesi kişünün dili ucından olmuş olur. İmdi kişi dilini halkı levm ü ta’n itmeden hıfz idüp kendü ahvâlini ve etvârını görmek gerek imiş.

Elli Birinci Kelime 73 عبد الشهوة أشدّ من [عبد] الرق

“Şehvet kuli, hordur satun alınmış kuldan.” Ya’nî bir kimesne şehvet-perest olup lezzât-ı hissiyyeye bend olup kemâlât-ı akliyyeden bî-haber olsa, bu makûle kimesne dahı zelîldür abd-i müşterâdan. Zîrâ efendisi gâhî kulunı ta’zîm ü tekrîm ider; ammâ bende-i şehvet olan halk katında dâ’imâ hakîr, zelîldür. İmdi kişi şehvet-perest olmayup belki Hudâ-bende ve Hudâ-perest olmak gerek imiş.

Elli İkinci Kelime الحاسد مغتاظاً على من لا ذنب له

“Hased idici [gazab] üzre [olur] şol kimesne[ye] ki günâhı yokdur.” Ya’nî bir kimesne hased üzre olsa, ol kişi günâhı olmayan kimesnelere gazab ider. Zîrâ anlarun ni’metlerine nazar idüp hasedi eclinden zevâlin taleb itse gerekdür. Anun talebiyle zâ’il olmayıcak, ol kimesne katı gazaba gelüp ol kimesnelere bugz itse gerek. İmdi (71b) kişi sıfat-ı hasedi terk idüp kendü nefesine ne sanursa, kâffe-i Müslimîne dahı anı sanmak gerek imiş.

Elli Üçüncü Kelime كفى بالظفر شفيحاً للمذنب

“Zafer kifâyet eyledi, şefî’ olmaga günâhkâra.” Ya’nî bir kimesne günâhkâr olup bir kimesne huzûrında cürm ü cinâyet

73 Bu vecize, *Sad-Kelime-i Ali* tercümelerinin çoğunda من عبد الرق من عبد الشهوة أذلّ من عبد الرق şeklinde. Vecizenin tercümesindeki “...hordur...” kelimesine bakılırsa, “eşedd”in yerinde “ezell”in olması gerekir; “eşedd” müstensih yanlışdır.

itse, ol kimesne dahı günahı mukâbelesinde intikâma fırsat bulsa, afv itmek gerek. Zîrâ fursatı, ol kimesnenün günâhına şeffî' yeter. İmdi kişi intikâm itmeyüp⁷⁴ bu makûle haslet üzre olmak gerek imiş.

Elli Dördüncü Kelime رَبِّ سَاعٍ فِيمَا يَضْرَهُ

“Niçe kimesneler zararına sa’y ider.” Feemmâ ol emr ana mazarrat irişdürür ve ammâ a’dâsına meserret irişdürür. İmdi kişi bu makûle emrün husûline sa’y itmemek gerek imiş.

Elli Beşinci Kelime لَا تَتَكَلَّمْ عَلَى الْمَنِيِّ فَإِنَّهَا بَضَائِعُ النَّوْكَى

“Hevâya sen dayanma; ana dayanmak, ahmaklar sıfatıdur.” Ya’nî kişi hevâ vü hevesine dayanmamak gerek. Ana dayanmak, nişâne-i hamâkat ve alâmet-i belâhet ve belâdetdür. İmdi kişi hevâsına i’timâd, câ’iz degüldür. Hazer itmek gerek imiş...

Elli Altıncı Kelime الْيَأْسُ حَزْرٌ وَ الرَّجَاءُ رَيٌّْ

Ümîdsizlik, âzâdlıkdur; ümîd üzerine olmak, kullukdur.” Ya’nî bir kimesne nâsdan recâsını kat’ eylese, anlarun hıdmet kulluğundan çıkup itâ’atleri kaydından âzâd olur. Ammâ bir kimesne (72a) nâsa akd-i recâ eylese ve hıdmetleri bendine bel baglasa, emrlerinden bir ân taşra olmaga kâdir olmayup âmâde kul gibi olur. İmdi kişi nâsdan kat’-ı recâyaya çalışup Hak Sübhânehu ve Te’âlâ’dan gayriye dayanmamak gerek imiş...

Elli Yedinci Kelime ظَنُّ الْعَاقِلِ كِهَانَةٌ

“ ‘Âkılün zannı firâset üzredür.” Ya’nî âkılün zannı ekser-i ahvâlde râst gelür. Nitekim müneccim ve kâhin olan kimesnelere kelâmı ba’z-ı zamânda vâkı’a mutâbık olup râst geldüğü gibi...

⁷⁴ Yazma nüshada “idüp” şeklinde kayıtlı bulunan bu kelimenin “itmeyüp” olması gerektiği düşüncesindeyiz. Sözün baş tarafı ve devamını göz önünde tutarak böyle düzelttik.

Elli Sekizinci Kelime من نظر اعتبر

“Bir kimesne mülâhaza eylese, i’tibâr eyler.” Ya’nî bir kimesne te’emmül-i sâdık ve fikr-i sâ’ib ile ahvâl-i dünyâ ve kâr-ı ukbâyı tefekkür eylese, ibret dutup nereden ziyân gelürse bilüp firâr ider ve nereden fâ’ide vardır, anlayup ikbâl ider. İmdi her kişiye lâzım ü lâ-büddür kim hâl-i dünyâ ve kâr-ı ukbâya ibret nazariyle nazar eyleye...

Elli Tokuzuncu Kelime العداوة شغلٌ شاغلٌ

“ Adâvet, bir şugldur, girü kor.” Ya’nî bir kimesne bir kişiye adâvet itse, ol kişinin adâveti ol kimesne[y]i mesâlih-i âhi-retten ve kâr-ı dünyâdan girü koyup men’ eyler. İmdi kişiye münâsib oldur ki, adâvet eylemeye.

Altmışınıc Kelime القلب إذا أكره عمى

“Gönül, kaçan nefret itse, görmez olur. Ya’nî kaçan bir kimesnenün gönli bir amelden nefret itse, ol kimesneye (72b) melâl gelüp ve kelâl zâhir olur. Eyle olıcak, nazarı fâsid olup ve basîreti gider; ne fehm itdügin bilür ve ne itmedügin bilür... İmdi bir kimesneye bu makûle hâlet ârız olsa, ol ilme talmadan ferâgat idüp bir gayrı fenne şugl itmek gerek imiş.

Altmış Birinci Kelime الأدب صورة العقل

“Edeb, aklun sûretidür.” Ya’nî bir kimesne edeb sâhibi olsa, andan ef’âl-i mühezzebe ve akvâl-i ma’küle sâdır olup harekât-ı müeddebe ve sekenât-ı mürettebe üzre olur. İmdi kişi sıfat-ı edebden gâfil ve hulk-ı hayâdan âtul olmamak gerek imiş.

Altmış İkinci Kelime لا حياءٍ لحريصٍ

“Utamak yokdur harîs olan kimesne içün.” Ya’nî bir kimesneye hırs gâlib ve tama’ müstevlî olsa, anun vechinden hayâ vü edeb gider. İmdi kişi terk-i tama’ vü hırs itmek gerek imiş.

Altmış Üçüncü Kelime [من] لا نت أسافله صلبت أعاليه

Bir kimesne[y]i alçaklar yumşak duta, yüceler berk dutarlar.” Ya’nî bir kimesneye fukarâ ve sığâr tâ’ifesi nusret ü

mu'âvenet itmeseler, kibârdan ve agniyâdan herkes ana kahr eyler. İmdi kişi dâ'imâ fukarâ ile muhâlata ve mücâlese itmek gerek imiş.

Altmış Dördüncü Kelime من أوتى في عجانه قلّ حياؤه و بذؤ لسانه

“Bir kimesnenün mak'adına götürünilse, utanması az olup ve dili fuşş-gûy olur.” Ya'nî bir kimesne âlem-i sabâvetde hal-kun (73a) önine yatmış ola, andan şerm ü hicâb ref' olup dâ'imâ fuşş-gûy olup merdüm-âzâr olup halkun ırzını pây-mâl itmek üzredür.

Altmış Beşinci Kelime السعيد من وعظ بغيره

“Sa'îd ol kimesnedür ki gayr ile nasîhatlana.” Ya'nî bir kimesne gayri kişilerün ef'âlinden mutenassih ve mütte'iz olup nasîhat-pezîr olsa, o makûle kimesne, mevki'-i şekâvetden ba'îd ve mahall-i şer[â]retten müctenib olup sa'îd olmuş olur. İmdi kişi dâ'imâ gayrilerün nasîhatiyle mutenassih olmak gerek imiş...

Altmış Altıncı Kelime الحكمة ضايع [ضالّة] المؤمن

“Hikmet, mü'minün yitügidür.” Ya'nî mü'min olan, dâ'imâ hikmet taleb itmek gerek, nitekim sâhibi yitüğü muttasıl taleb itdüğü gibi... İmdi kişi hakîm-i zû-fünûn olan kimesneler ile musâhabetden hâlî olmayup ilm ü hikmet taleb itmek gerek imiş.

Altmış Yedinci Kelime الشرّ جامع لمساوى العيوب

“Şer, cem' idicidür envâ'-ı 'uyûbı.” Ya'nî bir kimesneden dâ'imâ ef'âl-i şen'â ve ahvâl-i kabîha zâhir olsa, anun bâtınında vâki' olan habâset gelüp zuhûr bulur. Halk dahı anun habâsetine ve hasâsetine muttali' olur. İmdi kişi şûr ü şerden perhîz idüp ef'âl-i müstetâbe ve mühezzebe üzre olmak gerek imiş.

Altmış Tokuzuncü Kelime ربّ أملٍ خائبٍ

“Çok ummak vardur ziyân üzre.” Ya'nî çok kimesnenün recâsı murâdınca (73b) olmaz; belki hilâf-ı murâdınca olup

hasâret ü husrân üzre olur. İmdi her murâda mülâhaza idüp endîşe üzre olmak gerek, tâ kim râh-ı savâb ü reşâd üzre olup haybet ü husrândan hâlî ola.

Yetmişinci Kelime رَبِّ رَجَاءٍ يُؤَدِّي إِلَى الْحَرَمَانِ

“Çok ummak vardur ki mahrûmluga iledür.” Ya’nî insânun niçe recâsı vardur ki hirmâna bâ’is ve husrâna sebep olup sâhibini mahrûm eyler. İmdi kişi bu makûle recâlardan perhîz ve ictinâb itmek gerek imiş.

Yetmiş Birinci Kelime رَبِّ أَرْبَاحٍ يُؤَدِّي إِلَى الْخُسْرَانِ

“Niçe fâ’ideler vardur ziyâna iltür. Ya’nî insândan niçe kimesneler vardur ki, fâ’idesi niçe husrâna bâ’isdür. Ol fâ’ideden niçe renc ve [garâmet]⁷⁵ tahsîl ider. İmdi kişi her fâ’ideye sevinüp mesrûr olmamak gerek imiş.

Yetmiş İkinci Kelime رَبِّ طَمَعٍ كَاذِبٍ

“Niçe tama’ vardur ki yalan üzredür.” Ya’nî niçe kimesneye tama’ vâki’ olur ki, âkibet ol tama’ dürûg ve ol ümîd yalan ve kizb olur. İmdi kişi her ne olursa anı tama’ idüp ahz itmeme gerek imiş.

Yetmiş Üçüncü Kelime [الْبَغْيِ سَائِقٌ إِلَى الْحَيْنِ]

“İsyân helâke çekicidir.” Ya’nî bir kimesne ucb ü kibr üzre olup kademin dâ’ire-i insâf [ü] intisâfdan taşra idüp tâ’atu’llâhdan yüz çevirse, bu makûle evzâ’ u etvâr, (74a) ol kimesne[y]i helâklige çeker. İmdi insâna münâsib olan oldur ki, dâ’imâ Hakk’a mutî’, Allâh’un rızâsın gözedüp ibâdet ü tâ’atden hâlî olmamak gerek imiş.

Yetmiş Dördüncü Kelime فِي كُلِّ جَرْعَةٍ شَرْقَةٌ وَمَعَ كُلِّ أَكْلَةٍ غَضَّةٌ

“Her şarâb bakıyyesiyle bogaz incidir vardur ve her lokma ile gussa vardur.” Ya’nî bu dünyâ sarâyınınun her huzûri mihnet ile ve mazarratla, menfa’ati ve hayrı şerle mümtezic ve her

⁷⁵ Bu kelime, aslî metinde sehven “uzlet” şeklinde yazılmıştır. Biz *Sad-Kelime*’yi tercüme ve şerh eden müderrisin faydalandığı *Matlûbü Külli Tâlib*’le mukayese ederek anılan müstensih hatasını “garâmet” şeklinde düzelttik.

ribhi husrân ile ve her hamrı humârla, her sıhhati illet ile mahlûtdur. İmdi insân anun devletine mesrûr u handân ve mihnetine bî-huzûr ve giryân olmamak gerek imiş.

Yetmiş Beşinci Kelime من كثر فكره في العواقب لم يشجع عند المبارزة⁷⁶

“Bir kimesnenün hâtimelerde fikri çok olsa, mübâreze katında şecâ'at idemez.” Ya'nî bir kimesne umûrun avâkıbın dâ'imâ endîşe ve mülâhaza eylese, mukâbele ve muhârebe zamânında ol kimesneden şecâ'at gelmez. İmdi kişi bu makûle hasleti terk itmek gerek imiş.

Yetmiş Altıncı Kelime إذا حلت المقادير ضلّت التقادير [التدابير]

“Kazâlar gelse, takdîrler gider.” Ya'nî [kişinün] kazâ mukâbelesinde itdüğü tedbîrler ma'kûs ve tedârikleri menkûs olup râh-ı salâh ve inân-ı savâbları ellerinden gidüp hirâsları ve perhîzleri fâ'ide itmeyüp ol cümle nâzil olan kazâlar vâki' olur. (74b) İmdi kişiye lâzım olan ol imiş ki, kazâya rızâ virüp cümle mesâyibe sabr idüp hamd-i Hâlik-ı âlem eyleye. Nitekim Hamdî Çelebi *Yûsuf [ü] Züleyhâ*'sında buyurur: (Nazm)

“Çün kader tîrin ata kavs-i kazâ

Çâre olmaz ana meger ki rızâ”⁷⁷

Yetmiş Yedinci Kelime إذا حلّ القدر بطل الحذر

“Kazâ kaçan gelse, hazer bâtlı olur.” Ya'nî Hak Sübhânehu ve Te'âlâ'nun kazâsı bir kulına nâzil olsa, ol kulun hazeri fâ'ide ve firârı nef' itmez; elbetde ol kazâ vâki' olur. İmdi mü'min olan kimesnelere münâsib olan ol imiş ki, kazâya rızâ virüp mukâbelesinde hamd-i Râzık-ı âlem idüp şükr üzre olmak gerek imiş.

Yetmiş Sekizinci Kelime الإحسان يقطع اللسان

“Eyülük itmek, dili keser.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ halka ihsân itse, ol halkun gönli, bu kişinün mahabbeti ile memlû olup dâ'imâ hayr ile yâd idüp yaramazlık ile yâd itmekten dilleri kat'

⁷⁶ Bu kelime yazmada sehven المبارزة şeklinde yazılmıştır.

⁷⁷ Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur, Ankara 1991, s. 186.

olur. İmdi kişi dâ'imâ halka ihsân idüp hüsn-i mu'âşeret üzre olmak gerek imiş, tâ ki halk dahı ol kimesne[y]i eyülük ile yâd ideler.

Yetmiş Tokuzuncu Kelime الشرف بالفضل والأدب لا بالأصل والتسب

“Ululuk, ilmle dahı edeb iledür; asl ile, neseb ile degüldür.” Ya'nî âdemün ululuğu ve celâleti, fezâ'il-i ilmiyye ve âdâb-i memdûha iledür; âbâ vü ecdâdı (75a) şerefiyle degüldür. İmdi kişi dâ'imâ tahsîl-i 'ilm ü fazîlet ve tekmîl-i hayâ vü edeb itmek gerek imiş. Ehl ü nesebün ve hîş ü hasebün fâ'idesi yok imiş...

Sekseninci Kelime أكرم الأدب حسن الخلق

“Edebün a'lâsı hüsn-i hulkdur.” Ya'nî âdemün hüsn-i hulkü dükeli edebinden a'zam ü ekremdür. Zîrâ cemî'-i mekârim-i ahlâk ve mehâsin-i a'mâl, hüsn-i hulkda mündericdür. İmdi kişi hüsn-i hulkî üzre olıcak, sâ'ir âdâb üzre dahı olması mukarrer imiş.

Seksen Birinci Kelime أكرم التسب حسن الأدب

“Nesebün ekremi, edeb güzelligidir.” Ya'nî bir kimesnenün nesebinün ekremi, edebi güzel olmakdur. Bî-edeb olan kimesnede⁷⁸ kerâmet-i neseb olmaz. İmdi kişi dâ'imâ tahsîl-i hüsn-i edeb itmek gerek imiş.

Seksen İkinci Kelime أفقر الفقر الحمق

“Fakrun ziyâde fakîri 'aklsızlıkdur.” Ya'nî fukarânun efkarı ol kimesnedür ki, hamâkati ol kişinün ziyâde ola. Zîrâ hamâkati sebebiyle eline mâl girmez ve eline girmiş mâl dahı zâyî' olur. Ammâ akl-ı ma'âşî olan, tahsîl-i mâle mâlik olur ve elindeki mâli dahı hıfz idüp telef itmez. İmdi kişi akl-ı ma'âşî üzre olup tebzîr ü isrâfı gidermek gerek imiş.

Seksen Üçüncü Kelime أوحش الوحشة العجب

“Vahşetün ziyâdesi, ululanmakdur.” Ya'nî bir kimesne kibr ü 'ucb (75b) üzre olsa, halk ol kimesnenün sohbetinden

⁷⁸ Bu kelime asıl metinde “kimesneden” şeklindedir. Onun müstensih yanlış olduğunu düşünerek böyle düzeltilmesini gerekli gördük.

vahşet ve meclisinden nefret iderler. Ol kimesne dostsuz kalup hâlî olur. İmdi kişi ucb u kibri terk idüp dâ'imâ tevâzu' u meskenet üzre olmak gerek imiş.

Seksen Dördüncü Kelime أغنى الغنى العقل

“Devlet ziyâdesi, akldur.” Ya'nî bir kimesne tamâm-ı akl üzre olsa, bi-hasbî'l-âde ana yüz devlet el virür; rûzgâr dahî müsâ'ade ider. Zîrâ zararın müşâhede ve menfa'atin mülâhaza idüp ana göre cünbiş eyler. İmdi akldan güzel ni'met ve zîbâ mevhabet olmaz imiş.

Seksen Beşinci Kelime الطامع في وثاق الذلّ

“Tama'[ı] olan kimesne, zillet bendindedür.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ tama' üzre olsa, mezelletden kurtulmaz. Tama'ı sebebiyle ol maksûdun husûlünde yüzi suyun döküp terk-i âr u nâmûs itse gerek. İmdi kişi tama'ı terk idüp bend-i zilletden halâs olmak gerek imiş.

Seksen Altıncı Kelime عيب الكلام تطويله

“Sözün aybı, anı uzatmakdur.” Ya'nî bir kimesne edâ-yı murâdında iksâr-ı kelâm ve tatvîl-i makâl itse, lâ-cerem sâmi' olanlara sudâ' ve fütûr virüp kendü kelâmında niçe noxsân olup ol kelâma ayb-ı tamâm gelse gerek. İmdi kişi tatvîl-i kelâm ve iksâr-ı makâl itmekden ictinâb itmek gerek imiş.

Seksen Yedinci Kelime أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع

“ Akllarun masrû' olmasınun (76a) ekseri, tama'ları telleri (?) altındadır.” Ya'nî bir kimesneye tama' müstevlî olsa, anun akli maglûb ve hıredi makhûr olur. Keennehu masrû' şahs gibi olur. İmdi kişi tama'dan hazer idüp tarîk-ı sedâd, reşâd üzre olmak gerek imiş.

Seksen Sekizinci Kelime إذا أملكتم فتاجروا الله بالصدقة

“Kaçan size fakr gelse, Allâh'a ticâret eylen sadaka ile.” Ya'nî bir kimesneye fakr gelse, Allâh yolına sadaka virsün. Zîrâ sadaka virmekle Hak Sübhânehu ve Te'âlâ ol kimesneye on

nesne i'tâ ider.⁷⁹ İmdi bir akçası, on akça fâ'ide ider. Kişi dâ'imâ sadaka itmeden hâlî olmayup müdâvemet itmek gerek imiş.

Seksen Tokuzuncu Kelime ⁸⁰

[من أبدى صفحته للحقّ ملك و من أعرض عن الحق هلك]

“Bir kimesne yüzünü hakdan çevirse, helâk olur.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ Hazret-i Hakk'un tâ'at ü ibâdetinde olup kazâlarına râzî olsa, sa'âdet-i uzmâ ve devlet-i kübrâya irişür ve eger tâ'at ü ibâdetinden yüz çevirse, helâk olması mukarrerdür. İmdi kişi dâ'imâ Hazret-i Hakk'a ibâdet idüp tâ'atında olup kazâlarına râzî olmak gerek imiş.

Toksanıncı Kelime من لان عوده كئفت اغصانه

“Bir kimesnenün degenesi yumşak olsa, budakları dahı kesîf olur.” Ya'nî bir kimesne yumşak olup ihmâli gâlib olsa ve siyâset ü te'dîb zamânında mâ-vecebe (76b) edâsına kâsır olsa, o makûle kimesnenün taht-ı tasarrufunda olan tâ'ife ana itâ'at ve ikbâl ve emrine fermân idüp ta'zîm itmezler, belki dâ'imâ isyân ü tugyân üzre olurlar. İmdi kişi zamân-ı te'dîbde ihmâl ve tekâsül itmekden ihtirâz etmek gerek imiş.

Toksan Birinci Kelime قلب الاحمق في فميه

“Ahmak kimesnenün kalbi agzındadır.” Ya'nî 'alâmet-i hamâkat ve emâret-i belâdet oldur ki, bir kimesne gönlinde olan nesne[y]i diline götürüp tekellüm eyleye. İmdi her gönline gelen nesne[y]i tekellüm ve her emr-i sırrı fâş idüp söylemek gerek imiş. Söylemek, ayn-ı hamâkat imiş...

Toksan İkinci Kelime لسان العاقل في قلبه

“Âkılün dili, gönlinedür.” Ya'nî alâmet-i akl oldur ki, kişi her ne olursa söylemeyüp ve kalbine her ne hutûr iderse, anun-

⁷⁹ “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır” (Kur'an, En'âm Suresi, 6/160) mealindeki ayete işaret ediliyor.

⁸⁰ Vecize yazmada هلك من أبدى صفحته هلك şeklinde noksan ve hatalı yazılmıştır.

Mütercimin noksan yazıp ona göre çevirdiği vecizenin aslı şu şekildedir: من أبدى

صفحته للحقّ ملك و من أعرض عن الحق هلك (Yüzünü gerçeğe yönelten sahip olur; Hak yolundan başka tarafa dönen helâk olur.)

la tekellüm itmeye. Belki umûr-ı ma'küleden her emr ki vardur nâzil olur, anı kalbinde zabt u hıfz idüp vakti ve yeri geldiği mahall söyleye, yeri olmayacak söylemeye. İmdi âkile münâsib ol-
dur ki, yeri gelmeden söz söylemeye ve kalbinde hıfz eyleye.

Toksan Üçüncü Kelime من جرى في عنان أمله عثر بأجله

“Bir kimesne ârzû dizginiyle yürüse, ecel kuyusına âkıbet düşer.” Ya'nî bir kimesne dâ'imâ kendü hevâ vü hevesine tâbî' olup anun ardınca yürüse ve ezkâr-ı Hudâ'dan ve ibâdet-i Per-
verdigâr'dan gâfil ve âtil olsa, lâ-büdd ol kimesne helâkûn çâhı-
na düşüp kendü[y]i magbûn (77a) ve makhûr eyler. İmdi kişi bu makûle hasletden perhîz ü ictinâb itmek gerek imiş.

Toksan Dördüncü Kelime

إذا وصلت إليكم أطراف التعم فلا تنفروا أقصاها بقلة الشكر

“Kaçan sizlere ni'metlerün ucı gelse, nihâyetin kaçırma-
nuz şükürin azlığıyla!” Ya'nî bir kimesne bi'l-fi'l hâsıl olan
ni'metlerün şükürin edâ itmeyüp yerine getürmese, gelecek
ni'metlerden dahı mahrûm olup ba'îd olması mukarrerdür. İm-
di kişiye münâsib olan oldur ki, dâ'imâ Allâh'un virdüğü
ni'metlere kavlle ve fi'le şükür itmek gerekdür.

Toksan Beşinci Kelime

إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً للقدرة عليه

“Kaçan sen adüvvüne zafer bulsan, sen afv[ı] kudretine
şükür eyle.” Ya'nî bir kimesne adûsuna intikâm itmege kâdir olsa
ve ol adüvv dahı anun her vechle zebûnı olsa, ol kimesne ol
ukûbeti avf itmek gerek. Zîrâ afv itmek, hemân ol kudretün şük-
ridür. İmdi kişi dâ'imâ afv üzre olup kezm-i gayz itmek gerek
emiş.

Toksan Altıncı Kelime

ما أضمر أحد شيئاً إلا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه

“Bir kimesne saklamadı bir şeyi, illâ zâhir oldı ol nesne
lisânının ortasında ve dahı vechinün safahâtında.” Ya'nî bir ki-

mesne bir nesne[y]i saklasa, kalbinde, ol sakladığı nesne ol kişinin kelâmından ve yâhûd vechinden (77b) zâhir olur.

Toksan Yedinci Kelime لسان العاقل وراء قلبه

“Âkılün dili, kalbine tâbî’dür.” Ya’nî âkıl olan kimesne olur ki evvelâ bir nesne[y]i fikr ider; ol fikrine muvâfık dilini tahrîk idüp ana göre söyler. İmdi kişi kelâma ve söze şürû’ itdikde, evvelâ fikr idüp andan sonra tekellüm itmek gerek imiş, tâ ki zümre-i ukalâdan ola.

Toksan Sekizinci Kelime قلب الأحمق وراء لسانه

“Ahmakun gönli, diline tâbî’dür.” Ya’nî ahmak kimesne ol kişidür ki, dâ’imâ gönline ne gelüp ve hâtırına ne hutûr ider[se], anı söyler; savâb mıdır veyâ hatâ mıdır bilmeye ve mevki’inde vâki’ midür, degül midür fikr itmeye. İmdi kişi söz söylemege şürû’ itdikde, te’emmül ve tefekkür itmek gerek imiş, tâ ki söyleyecek sözi savâb mıdır, yohsa hatâ mıdır bilüp zümre-i ahmakînden olmaya...

Toksan Tokuzuncu Kelime

البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب حساب الأغنياء

“Bahîl olan kimesne, fakra acele idicidir. Dünyâda fukarâ dirligi gibi dirilür ve agniyâ hisâbı gibi hisâb eyler.” Ya’nî bahîl ü hasîs olan kimesne, acele ile kendüye dervîşlik nisbetini ider ve mâl ü menâli dahı vardur. Feemmâ imsâk idüp fukarâ gibi geçinür; ol mâlün lezzetini bilmeyüp ve râhatını (78a) sürmeyüp zilletde ve meşakkatde olsa gerek. Feemmâ mâldâr kimesneler hisâbı gibi dâ’im vaktle hisâb ve renc çekmededir. İmdi kişi hasâset vaz’ını terk idüp dâ’imâ sehâ üzre olmak gerek imiş.

Yüzüncü Kelime

اللهم اغفر رمزات الألفاظ و سقطات الألفاظ و شهوات الجنان و هفوات اللسان

“Ma’nâsı dimekdür ki, yâ Rabbî sen magfiret eyle bizüm gözlerimüzden sâdır olan günâhları ve dahı kelimâtumuzdan vâki’ olan hatâları ve kulûbımızda olan habt u hatâ vü uyûbu ve dillerimüzden geçen hezeyân ve me’âyibi.” İmdi kişi bu du’â[y]ı

vir-d-i zebân idüp dâ'imâ günâh ü hatâsına ve habt u me'âyibine istigfâr itmeden hâlî olmamak gerek imiş...

تمّ بعون الله الملك العلام و الحمد لله رب العالمين في سنة ٢٢٠٦ هـ ١٢٠٦ م⁸¹

1.6 Abdülhâdî el-Vardârî, *Silsile-i Evliyâ* (Asıl Metin) (129b)

İşbu sâhibü's-silsileti a'nî **Şeyh Hasan Dede ibn-i Muhammed**, Rûm ilinde şehr-i Üsküb anlarun vatan-ı asliyyesi olup Üsküb'de **Ümmî Sinânlu'**dan Şeyh Velî Dede Efendi hıdmetlerine irişüp anlardan telkîn alup yine usûl-i esmâ'[y] anlarun tarîkı üzre tekmîl idüp yedi yılı tamâm hıdmet-i şerîflerinde bulunup ve niçe erba'în çıkarup tamâm cemî'-i murâdât ü makâsîd hâsıl oldukdan sonra ol azîzden icâzet alup anlara bu üslûb-ı tarîk üzre tâmı (?) virüp sene tis'a ve sittîn ve tis'a mie-de [M. 1562] hilâfet virüp tarîk-ı irşâda irsâl itdiler.

Şeyh Velî Dede Efendi dahı Bosna vilâyetinde Tuzla nâm yerden kopmışdur. Ehl-i keşf kimesnedür. Ümmî Sinânlu içinde "Mükâşif Velî Dede" dimekle ma'rûfdur. Tamâm cemî'-i 'âlemün ma'rûfdur. Hattâ vüzerâ-i kirâmdan çok kimesne bendeleri olup bî'at itmişlerdür. Ve bu fakîr u hakîr, ya'nî **Abdülhâdî el-Vardârî**, hıdmet-i şerîflerine irişüp ve anlar ile çok musâhabet idüp çok velâyet ü kerâmeti müşâhede olunmuşdur. Eger tafsîl olunsa, niçe kitâb olması mukarrerdür. Seyyâresi ulvîye, gözi açuk kimesnedür.

Velî Dede Efendi dahı Ümmî Sinân Efendi hulefâsından İstanbul civârında **Hazret-i Eyyûb-ı Ensârî'de** sâkin olan **Şeyh Nasûh Dede** Efendi'den telkîn almışlardur. Şeyh Nasûh Dede Efendi hayli azîzlerdendir. Mücâhedesı kemâl mertebede ve

⁸¹ Melik (Sultan) ve Allâm (her şeyi bilen) Allah'ın yardımıyla (eser) tamamlandı. Hamd, âlemlerin Rabbi içindir. 22 Muharrem 1206 [21 Eylül 1791].

nihâyet derecededir. Diyâr-ı Rûm'da hulefâsı bî-nihâyetdür. Ekser anlarun hulefâsı ehl-i ilm tâ'ifesindendir. Rûm iline nûr-ı tevhîd anlardan ve anlarun hulefâsından yayılmışdur. Zamânda seccâde-nişîn olan azîzlerün güzîdesidür. Gerçi ümmî kimesnedür; fe-emmâ hayli esrâra muttali'lerdür.

Nasûh Efendi dahı Burusalı **Şeyh el-Hâcc Sinân** Efendi'den telkîn almışlardur ki "Ümmî Sinân" dimekle ma'rûf u meşhûrlardur. Nefs-i İstanbul'da irşâd üzre olurlar. Hayli mücâhid erdür. Halvetî tarîkı yeniden anlar ihyâ itmişlerdür. Anadolu ve Rûm ilinde hulefâsı (130a) bî-hadd ü bî-kıyâs olup cümle âfâkı anun sıyt-ı sadâsı dutmuşdur. Hattâ bu fakîr u hakir **Abdülhâdî el-Vardârî** anlarun sohbetlerine irişüp anlardan telkîn alup enfâs-ı şerîfleri ile müşerref oldukda, kendüleri bi'z-zât buyurdı ki: "Yigirmi yedi erba'în çıkarmışam." didiler. Ol azîz bu silsile yazıldığı zamânda dahı sıhhat üzre idi.

Ümmî Sinân Efendi dahı Burusalı **Şeyh el-Hâcî Karaman** Efendi'den telkîn almışlardur. Hâcî Karaman Efendi'nün nefsi Burusa ve ol etrâfda hulefâsı çokdur. Hâcî Karaman Efendi tevhîde ziyâde meşgûl kimesne olup bu tarîkde tevhîde bu mer-tebede şugl ve cidd ü sa'y anlardan kalmışdur. Rivâyet olunur ki, sâhib-i tasarruf ve celâle mazhar kimesne imiş.

Hâcî Karaman Efendi dahı Saruhân vilâyetinde Magnisalu Şeyh Dervîş Ahmed bin Îsâ Efendi'den telkîn almışlardur ki "Yigitbaşı Efendi" dimekle meşhûrlardur. Türkî dilde tasavvufa müte'allik risâleleri nazm ü nesr üzre çokdur. Niçe kerre velâyeti ve kerâmeti zâhir olmuş kimesnedür. Hulefâsı bî-adeddür. Mezâr-ı şerîfi ziyâretgâh-ı âlemdür. Umûmen Anadolu vilâyeti anun muhibbi ve bendeleridür. Rûm ilinde dahı hıdmet-i şerîfine varmış kimesneler çokdur. Edirnelü Attâr-zâde dimekle ma'rûf tabîb dahı anun hıdmet-i şerîfinde çok olmuşdur. Hattâ bu fakîr dahı anlarun zamân-ı hayâtına irişmişdür ve illâ

mülâkat müyesser olmadı (...) ⁸² diyü ma'nâda [Magnisa'da] vefât itmişdür.

Yigitbaşı Efendi dahı Germiyân vilâyetinde **Uşşâklı Şeyh Alâeddîn** Efendi'den telkîn almışlardır. Alâeddîn Efendi'nün mezâr-ı şerîfleri Germ[iy]an vilâyetinde Uşşâk nâm kasabanun kurbında Kabaklı dimekle ma'rûf bir karyededür. Germ[iy]an vilâyetinün halkı cümle ol azîzün bendeleridür. Niçe kerre velâyeti ve kerâmetini görmüşlerdür. Hattâ mezâr-ı şerîfi ziyâretgâh-ı âlem olmuşdur ve ol diyârun halkı cümle sadakât ve nezrlerini ol azîzün mezâr-ı şerîflerine iledürler.

Alâeddîn Efendi dahı Karaman vilâyetinde Kayseriyyelü **Şeyh Tâceddîn** Efendi'den telkîn almışlardır. Tâceddîn Efendi dahı hayli azîzlerden olup keşf ü seyyâresi ulvî kimesne olup mugayyebâta tamâm ittılâ'ı olup yegâne-i âfâk ve ferzâne-i cihân olup zamânesinde ol diyârun halkı muhibb ü bendeleri olmuşdur. Hulefâsı çok kimesnedür.

Tâceddîn Efendi dahı şark vilâyetinde Erzingânlu **Şeyh Pîrî** Efendi'den telkîn almışlardır. Pîrî Efendi dahı ululardan-
dur. Seyyid Yahyâ hazretlerinün hıdmet-i şerîflerine irişüp huzûr-ı şerîflerinde tamâm-ı sülûk idüp makbûl hulefâsından idi. Tarîk-ı mücâhede ve uzlet anlardan kalmışdur. Tevhîde revnak anlar virmişdür. Seyyid Yahyâ hazretlerinün sırrı anlardan zuhûr itmişdür.

Şeyh Pîrî Efendi dahı kutbü'z-zamân ve dâ'ire-i kevn ü mekân Şîrvân vilâyetinde Şemâhılı (130b) **Seyyid Yahyâ Halvetî**'d[en] telkîn almışlardır. Seyyid Yahyâ hazretleri tarîk-ı Halvetî'nün ser-çeşmesidür. Cümle tarîk-ı Halvetî âleme anlardan münteşir olmuşdur. Fe-emmâ diyâr-ı Rûm'a beş nefer

⁸² Bu cümleyle devamı arasında mana uygunluğu yoktur. "Ma'nâda" şeklinde yazılan kelimenin "Magnisa'da" olması lâzım geldiği düşüncesindeyiz. Çünkü H. 910 (M. 1504) yılında vefat eden Yigitbaşı Ahmed Şemseddin Efendi'nin kabri Manisa'dadır.

halîfesi gelmişdür: Evvelâ Alâeddîn Efendi ki Dede Rûşenî hazretlerinin birâderidür. İkinci, Dede Rûşenî hazretleri ki tarîk-ı Gülşenî ile anlara müntehî olur. Üçüncü Pîrî Efendi Erzingânî hazretleri ki tarîk-ı Ümmî Sinânlu anlara müntehî olur. Dördüncü Çelebi Efendi hazretleri ki tarîk-ı Sünbül Sinânlu anlara müntehî olur. Beşinci Monlâ Habîbî Efendi hazretleri ki diyâr-ı Rûm'da sâ'ir tarîk-ı Halvetî anlara müntehî olur. Seyyid Yahyâ hazretlerinin nâm-ı şerîfi ile âlem şarkdan tâ garba varınca mâlâmâl olmuşdur. Anların zuhûrı bir ferde müyesser olmamışdur. Kendüleri Şîrvân vilâyetinde Şemâhî nâm şehirden kopmuşdur. Anda bir mikdâr irşâd dahı itmişlerdür. Hattâ Şîrvân pâdişâhı ile mâbeynleri olmanın yine diyâr-ı Acem'de Bâkû nâm şehre varup âhir ömrlere dek anda irşâd idüp ve anda vefât itmişlerdür.

Seyyid Yahyâ Halvetî dahı kutbü'l-ârifîn ve zübdetü'l-fâzilîn **Şeyh Sadreddîn el-Hayyâmî Halvetî'**den telkîn almışlardır. Bu, Sadreddîn-i Konevî gayrıdur. Sadreddîn el-Hayyâmî dahı **Şeyh el-Hâcî İzzeddîn Halvetî'**den telkîn almışlardır.

Hâcî İzzeddîn dahı **Şeyh Ahî Mîrim Halvetî'**den telkîn almışlardır. Ahî Mîrim dahı **Şeyh Pîrî Ömer Halvetî'**den telkîn almışlardır. Pîrî Ömer Halvetî dahı **Şeyh Ahî Muhammed Halvetî'**den telkîn almışlardır. Ahî Muhammed dahı **İbrâhîm Zâhid Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî'**den telkîn almışlardır. Seyyid Cemâleddîn dahı **Şeyh Şehâbeddîn Muhammed et-Tebrîzî'**den telkîn almışlardır. Şehâbeddîn dahı **Rükneddîn Muhammed en-Necâşî'**den telkîn almışlardır. Rükneddîn dahı **Kutbeddîn el-Ebherî'**den telkîn almışlardır. Kutbeddîn dahı **Ebünnecîb es-Sühreverdî'**den telkîn almışlardır. Ebünnecîb es-Sühreverdî dahı **Şeyh Ömer el-Bekrî'**den telkîn almışlardır. Şeyh Ömer el-Bekrî dahı **Şeyh Muhammed ed-Dineverî'**den telkîn almışlardır. Şeyh Muhammed dahı **Mimşâd ed-**

Dîneverî'den telkîn almışlardır. Mîmşâd dahı **Şeyh Cüneyd Bagdâdî'**den telkîn almışlardır. Şeyh Cüneyd dahı **Seriyyü's-Sakatî'**den telkîn almışlardır. Seriyyü's-Sakatî dahı **Şeyh Ma'rûf-ı Kerhî'**den telkîn almışlardır. Ma'rûf-ı Kerhî dahı **Dâvûd-ı Tâ'î'**den telkîn almışlardır. Dâvûd-ı Tâ'î dahı **Habîb-i Acemî** 'den telkîn almışlardır. Habîb-i Acemî dahı **Hasen-i Basrî'**den telkîn almışlardır. Hasen-i Basrî dahı hâtemü'l-evliyâ Şîr-i Hudâ haten-i Muhammed Mustafâ Aliyyü'l-Murtazâ kerrema'llâhü vecchühü hazretlerinden telkîn almışlardır.

Otuz üçüncü tabakada işbu silsile-i latîfe[y]i tabakât-ı meşâyıhdan istihrâc ve intihâb iden, ya'nî Abdülhâdî ibnü'l-Hâcc el-Bekr el-Vardârî el-müderriş [...] Ümmî Sinânu'dan Şeyh Atâu'llâh Çelebi olmagın, müşârun ileyh **Şeyh Hasan Dede** Efendi iltimâsiyle bu silsileyi sene isnâ ve seb'ın ve tis'a mie mâh-ı Şa'bânda [1565 Mart ayında] tastîr u tahrîr eyleyüp mezkûr Şeyh Hasan Dede Efendi'ye tuhfe ve yâdigâr viribidi. Recâ olunan budur ki, her kim ki bu silsile-i münîfeye nazar iderse, ol fakîri hayrla yâd eyleye.

اللَّهُمَّ مَتِّعِ الْمُسْلِمِينَ el-Fâtiha!"

KAYNAKLAR

- Abdülhâdî el-Vardârî, *Silsile-i Evliyâ*, Ankara Millî Ktp. 06 Mil Yz B 346, vr. 129b-130b.
- Abdülhâdî İbn el-Hâcc Bekr İbn Mustafa bin Hamzatü'l-Vardârî, *Tuhfetü'l-ihvân*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktp. Yazmaları, Üniversite A, 195/ II, vr. 62a-78a.
- Ali bin Hüseyin el-Amâsî, *Tarîku'l-edeb*, Metin, Sözlük, haz. Halil Çeçen, Ankara 2010.
- Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, I-II, nşr. G. Meredith-Owens, London 1971.
- Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968.
- Ateş, Ahmed, "Raşîd Al-Dîn Vatvat'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, sayı: 14, s. 1-24.
- Baltacı, Cahit, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, (2. bs.), İstanbul, 2005.
- Brockelmann, Carl, *Katalog der Orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg*, Hamburg 1908.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul, Matbaa-i Âmire, I-II. c. 1333/1915, III. c.1342/1923-24.
- Bülbül, Tuncay, "Bir Kültür Merkezi Olarak Manastır ve Manastır Doğumlu Divan Şairleri", *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/ 4, Summer 2008, s. 454-471.

- Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-selâtîn*, İnceleme- Metin, haz. Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice, TTK yayını, Ankara 2013.
- Cemâlî, *Miftâhü'l-ferec* (Tenkitli Metin), haz. İ. Çetin Derdiyok, Türkoloji Araştırmaları, Adana 1998.
- Ceyhan, Âdem- Fatih Koyuncu, "Kastamonulu Müderris Hâcegîzâde Mustafa Efendi'nin Sad- Kelime-i Hz. Ali Tercümesi", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, yıl 6, sayı 13, güz 2020, s. 84-153.
- Ceyhan, Âdem, "Reşîdüddîn Vatvat'ın 'Matlûbu Külli Tâlib...' Adlı Eserinin Bir Tercümesi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Kasım 2020 Cilt 7, Sayı 19, s. 513-542.
- Ceyhan, Âdem, "Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2015, c. 13, Sayı 3, s. 323-354.
- Ceyhan, Âdem, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- Ceyhan, Âdem, Hasan Cankurt, "Vardarlı Bir Hocadan Dostlara Armağan: Hz. Ali'nin Yüz Sözünün Şerhi: Tuhfetü'l-ihvân", *Uluslar arası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, (10-12 Mayıs 2012), haz. Ünal Şenel, Manisa 2012, c. 1, s. 279-311.
- Ceyhan, Âdem, "Vardarlı Abdülhâdî'nin Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz Üzerine Şerhi Tuhfetü'l-ihvân'ın Günümüz Türkçesine Çevirisi", *Yeni Türkiye*, Mart- Haziran 2015, Sayı 67, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- II, s. 2461-2481.
- Çağ, Galip, "Osmanlı Balkan Tarihine Bir Katkı: Manastır'ın Fethi Meselesi", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu- II*, Bildiriler, haz. Ünal Şenel, 13-15 Mayıs 2010, Manisa 2010, c. 1, s. 225-240.

- Çetin, Nuran, “Osmanlı’da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 56: 1, s. 157-180.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, I- IV, İstanbul 1936-45.
- Ertuğrul, Ali, “Sefîne-i Tebriz İsimli Mecmuada Hz. Ali’ye Nispet Edilen Dualar ve Sad Kelime”, *Hazreti Ali –Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2009, s. 227-258.
- Firdevsî-i Rumî, *Kutb-nâme*, haz. İbrahim Olgun- İsmet Parmaksızoğlu, TTK yayını, Ankara 1980.
- Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299- 1523)*, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.
- Hamdî, *Yusuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur, Akçağ yayını, Ankara 1991.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, nşr. Kislisi Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya, I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin, *Mecelletü’n-nisâb fi’n-niseb ve’l-kunâ ve’l-ekâb*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, nr. 628.
- Örs, Derya, v. dğr., *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)*, Ankara 2006.
- Özağaç, Mustafa, *Seher Abdal’ın Saâdet-nâme İsimli Mesnevîsi*, Metin-Muhteva-Tahlil, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.
- Özergin, M. Kemal, “Eski bir Rûznâme’ye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1974, Sayı IV, V, s. 263-290.
- Prifti, Kristaq, “Manastır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 562-63.

- Reşîdüddin Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad-Berg*, çev. Hocazâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul 2008.
- Reşîd-i Vatvat, *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn 'Alî bin Ebî Tâlib*, haz. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî Muhaddis, Kum 1382/1963.
- Riyâzî, *Tezkire-i Riyâzî (Riyâzu's-şuarâ)*, Millet Ktp. Tarih nr. 765.
- Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Konya Mevlana Müzesi Ktp. nr. 650.
- Sad-Kelime-i Alî (Matlûbu Külli Tâlib tercümesi)*, Bursa Yazma ve Eski Eserler Ktp. ML 1786.
- Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Kerrema'llâhu Vechehü*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 9536, vr. 52a-63b.
- Salih, Eyüp, "Makedonya'daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu- II*, Bildiriler, haz. Ünal Şenel, 13-15 Mayıs 2010, Manisa 2010, c. 2, s. 311-321.
- Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi*, Metin- Sözlük-Dizin- Notlar- Tıpkıbasım, haz. Enfel Doğan, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK Yayınları, Ankara 1983.